

Засновники:

- Громадська організація
«Культ права»
- Ужгородський національний
університет

Головний редактор журналу
В. Ю. Стеценко

Відповідальний секретар журналу
Л. О. Васечко

**Журнал включено до міжнародної
наукометричної бази**
Index Copernicus International
(Варшава, Польща)

Відповідно до Наказу Міністерства
освіти і науки України № 886 від
02.07.2020 р. (додаток 4) журнал
внесено до Категорії «Б» Переліку
наукових фахових видань України
у галузі юридичних наук
(081 – Право, 293 – Міжнародне право).

Свідоцтво
про державну реєстрацію
КВ № 24767-14707ПР
від 19.02.2021 р.

Офіційний сайт:
<http://www.publichne-pravo.com.ua>
E-mail: editor@publichne-pravo.com.ua
Тел. +38 (098) 264 94 19

Рекомендовано до друку
Вченою радою Ужгородського
національного університету
(протокол № 6 від 21.06.2022 р.)

Публічне право

Публичное право ≈ Public law

НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ
ЮРИДИЧНИЙ ЖУРНАЛ

№ 2 (46) / 2022

Видається: щоквартально

Заснований у 2011 році

Передплатний індекс
89168

© Громадська організація «Культ права»,
2022

© Ужгородський національний університет,
2022

Наукова рада:

Бандурка О. М. – д. ю. н., професор, академік НАПрН України;
Баулін Ю. В. – д. ю. н., професор, академік НАПрН України;
Іншин М. І. – д. ю. н., професор, академік НАПрН України;
Копиленко О. Л. – д. ю. н., професор, академік НАН України;
Костенко О. М. – д. ю. н., професор, академік НАПрН України;
Орлюк О. П. – д. ю. н., професор, академік НАПрН України;
Петришин О. В. – д. ю. н., професор, академік НАПрН України;
Рабінович П. М. – д. ю. н., професор, академік НАПрН України;
Селіванов А. О. – д. ю. н., професор, академік НАПрН України;
Скрипнюк О. В. – д. ю. н., професор, академік НАПрН України;
Шемшученко Ю. С. – д. ю. н., професор, академік НАН України.

Редакційна колегія:

Стеценко В. Ю. – д. ю. н., професор, головний редактор журналу (Київ);
Андрійко О. Ф. – д. ю. н., професор, член-кореспондент НАПрН України (Київ);
Арістова І. В. – д. ю. н., професор (Суми);
Баймуратов М. О. – д. ю. н., професор (Київ);
Берлач А. І. – д. ю. н., професор (Київ);
Богатирьов І. Г. – д. ю. н., професор (Ірпінь, Київська обл.);
Вавженчук С. Я. – д. ю. н., професор (Київ);
Васечко Л. О. – к. ю. н., відповідальний секретар журналу (Кременчук, Полтавська обл.);
Дніпров О. С. – д. ю. н. (Київ);
Добковскі Я. – габілітований доктор права (Ольштин, Польща);
Дорофеева Л. М. – д. ю. н., доцент (Ужгород);
Журавльов Д. В. – д. ю. н., професор (Київ);
Карабін Т. О. – д. ю. н., доцент (Ужгород);
Колодій А. М. – д. ю. н., професор, член-кореспондент НАПрН України (Київ);
Коломоєць Т. О. – д. ю. н., професор, член-кореспондент НАПрН України (Запоріжжя);
Копотун І. М. – д. ю. н., професор (Рівне);
Лемак В. В. – д. ю. н., професор, член-кореспондент НАПрН України (Київ);
Литвинов О. М. – д. ю. н., професор (Харків);
Лук'янець Д. М. – д. ю. н., професор (Харків);
Олефір В. І. – д. ю. н., професор, член-кореспондент НАПрН України (Київ);
Петков С. В. – д. ю. н., професор (Дніпро);
Приймаченко Д. В. – д. ю. н., професор (Дніпро);
Савчин М. В. – д. ю. н., професор (Ужгород);
Сідак М. В. – д. ю. н., доцент (Ужгород);
Стеценко С. Г. – д. ю. н., професор, член-кореспондент НАПрН України (Київ);
Хавронюк М. І. – д. ю. н., професор (Київ);
Чижмарь К. І. – д. ю. н., доцент, (Київ);
Шевченко А. Є. – д. ю. н., професор (Ірпінь, Київська обл.);
Юнін О. С. – д. ю. н., професор (Дніпро);
Ярмиш Н. М. – д. ю. н., професор (Київ).

Зміст

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

ПОТАПЧУК Г. (м. Київ)	Екологічний конституціоналізм: до питання про елементно-блокову структуру побудови та принципи її функціонування.....	5
ДЕРКАЧОВА Н. (м. Київ)	Правове регулювання освіти під час воєнного стану.....	19
ПОСТОРОНКО І. (м. Київ)	Теоретико-доктринальні засади феноменології муніципалізму.....	26

Адміністративне право і процес

ФЕДЧИШИН С. (м. Харків)	Забезпечення рівного доступу до державної служби: окремі питання змістовної характеристики та законодавчого регулювання.....	43
ЛОКТИОНОВА В., ЗАПОРОЖЕЦЬ Є. (м. Кременчук, Полтавська область)	Державний виконавець як суб'єкт публічного адміністрування.....	51

Кримінальне право і процес

БОРОВИК А. (м. Рівне)	Безпосередні основні об'єкти кримінальних правопорушень проти представників влади.....	59
---------------------------------	--	----

Трудове право і право соціального забезпечення

ВАВЖЕНЧУК С. (м. Київ)	Визнання угод недійсними в трудовому праві України (частина 2).....	73
----------------------------------	---	----

Медичне право

ПАШКОВ В., ГНЕДИК Є. (м. Харків)	Фармацевтична політика держави в умовах воєнного стану.....	80
--	---	----

Теорія, історія та методологія публічного права

КОНЧАКОВСЬКА В., МАКАРОВА О., КАРНАУХ А. (м. Київ)	Військова агресія проти України: історія та сучасність.....	91
--	---	----

Рецензії

СЕРБИН Р. (м. Київ)	Рецензія на монографію «Адміністративно-правові засади формування та реалізації державної політики у сфері обігу зброї в Україні», підготовлену кандидатом юридичних наук, Шумейко Тетяною Анатоліївною.....	99
-------------------------------	--	----

Contents

CONSTITUTIONAL RIGHT	
POTAPCHUK A. (Kyiv)	Ecological constitutionalism: to the question of the element-block structure of construction and the principles of its functioning..... 5
DERKACHOVA N. (Kyiv)	Legal regulation of education during martial law..... 19
POSTORONKO I. (Kyiv)	Theoretical and doctrinal principles of phenomenology of municipalism..... 26
ADMINISTRATIVE LAW AND PROCESS	
FEDCHYSHYN S. (Kharkiv)	Ensuring equal access to the civil service: some issues of substantive characteristics and legislative regulation..... 43
LOKTIONOVA V., ZAPOROZHETS E. (Kremenchuk, Poltava region)	State executor as a subject of public administration..... 51
CRIMINAL LAW AND PROCESS	
BOROVYK A. (Rivne)	Immediate main objects of criminal offenses against government officials..... 59
LABOR LAW AND SOCIAL SECURITY LAW	
VAVZHENCHUK S. (Kyiv)	Recognition agreements invalid in the labor law of Ukraine (part 2)..... 73
MEDICAL LAW	
PASHKOV V., GNEDYK YE. (Kharkiv)	Pharmaceutical policy of the state in martial law..... 80
THEORY, HISTORY AND METHODOLOGY OF PUBLIC LAW	
KONCHAKOVSKA V., MAKAROVA O., KARNAYH A. (Kyiv)	Military aggression against Ukraine: history and modernity..... 91
REVIEWS	
SERBYN R. (Kyiv)	Review of the monograph “Administrative fundamentals of shaping and implementing state policy in the area of arms circulation in Ukraine” by PhD in Law Shumeiko Tetiana Anatoliivna..... 99

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

Ганна Потапчук,

кандидат юридичних наук, докторантка

Інституту законодавства Верховної Ради України

ORCID: 0000-0002-7963-035X

<https://doi.org/10.32782/2306-9082/2022-46-1>

УДК 342(477)+340.134+349.6

Екологічний конституціоналізм: до питання про елементно-блокову структуру побудови та принципи її функціонування

Однією з реалій сьогодення, що набуває характеру тенденції у світовому розвитку, формуванні нових і амбітних засад і телеологічних домінант існування народів, їх держав, міжнародного співтовариства як такого у вигляді сукупності останніх, – стає структуризація і видова спеціалізація національного конституціоналізму та його проявів на універсальному рівні – конституціоналізму глобального, що базується на сприйнятті і перманентному втіленні національних – індивідуальних, групових і колективних конституційних цінностей у міжнародну нормативну систему.

До таких домінант відноситься й інтенсивні та якісно обумовлені процеси формування екологічного конституціоналізму, як видової характеристики та іманентного структурного елемента національного конституціоналізму. Це, насамперед, підтверджується активними процесами

розвитку і використання в міжнародному публічному праві феноменології «м'якого права» (soft law) [1], завдяки якій рішення міжнародних інституцій рекомендаційного характеру набувають з часом, враховуючи високий та зростаючий авторитет таких міжнародних структур і особливу значимість питань, що ними розглядаються та курируються, обов'язкового характеру для держав-членів міжнародної або регіональних або універсальної спільнот.

Отже, саме так: а) в межах діяльності Економічної і Соціальної Ради ООН,

б) Європейська економічна комісія (далі – ЄЕК),

в) в рамках Наради Сторін Конвенції про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються навколишнього середовища,

г) в межах діяльності Робочої групи Сторін,

г') при проведенні двадцять третьої наради в м. Женева (Швейцарія), 26–28 червня 2019 року,

д) при розгляді Пункту 3 с) попереднього порядку денного «Питання сутності: доступ до правосуддя»,

е) в ході проведення Суддівського колоквіуму по Цілі 16 у сфері сталого розвитку: роль судової системи у сприянні забезпеченню верховенства права у питаннях навколишнього середовища,

є) у Резюме Голови – було прийнято у вигляді рекомендацій низку положень, що зафіксували на рівні soft law, народження нової феноменології в міжнародному публічному праві – феноменології екологічного конституціоналізму [2] (далі – ЕК).

До таких рекомендацій-тверджень, що набули характер факторів-тенденцій, увійшли наступні:

А) питання формування концепції ЕК виникає і актуалізується в процесі дослідження ефективного розгляду справ, пов'язаних з екологічними питаннями та застосуванням закріплених у конституціях екологічних прав у контексті сталого розвитку, – саме у цьому контексті розглядається роль Конвенції про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська конвенція) від 25 червня 1998 року [3], зв'язок між Орхуською конвенцією та іншими багатосторонніми природоохоронними угодами ЄЕК у процесі забезпечення дотримання екологічного права та застосування концепції екологічного конституціоналізму (фактор (тенденція) наявності профільного міжнародного договору та формування профільного договірно-екологічного нормативного масиву, що позначає міжнародно-правову характерологічну рису ЕК. – Авт.);

Б) важливу роль відіграє активна позиція представників громадськості, які випробовуючи занепокоєння у зв'язку з посиленням впливу на здоров'я людини та її благополуччя стану навколишнього середовища, поклали все більші надії в плані захисту своїх прав і законних інтересів, що стосуються охорони навколишнього середовища та забезпечення дотримання внутрішніх екологічних законів – на суди та інші незалежні наглядові органи (фактор (тенденція) об'єктивності та актуалізації питань екологічної безпеки на рівні глобального громадянського суспільства, що позначає національно-гуманістичну характерологічну рису ЕК. – Авт.);

В) спостерігається активізація діяльності судових органів, що відігравали головну роль у застосуванні та тлумаченні положень внутрішнього права відповідно до цінностей та зобов'язань, що відбилися в резолюції 70/1 Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй «Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку на період до 2030 року» [4], а також положень і зобов'язань Орхуської конвенції та інших багатосторонніх природоохоронних угод та у виконанні ширшої мети охорони навколишнього середовища та забезпечення сталого розвитку, включаючи тлумачення міжнародного права Судом Європейського Союзу та іншими міжнародними судами, що мало велике значення (фактор (тенденція) наявності сталої судової практики в профільних питаннях екологічної безпеки, що позначає судово-захисту характерологічну рису ЕК. – Авт.);

Г) формується та реалізується завдання щодо створення ефективних наглядових механізмів, що має надзвичайно важливе значення для успішного здійснення екологічних елементів Цілі 16 у сфері сталого розвитку (світ, справедливість, правосуддя та ефективні установи) та її завдання 16.3

(заохочення верховенства права та забезпечення рівного доступу до правосуддя), бо такі механізми можуть створювати умови для сталого розвитку та гарантувати досягнення інших відповідних цілей у галузі сталого розвитку та завдань (фактор (тенденція) наявності завдання щодо створення наглядових механізмів у профільній сфері, включаючи й правосуддя, та його послідовне виконання, що позначає контрольно-судову характерологічну рису ЕК. – Авт.);

Г) спостерігається активізація діяльності щодо підвищення обізнаності, зміцнення потенціалу та міжнародного співробітництва між судовими органами, яка могла б зміцнити зусилля країн щодо здійснення Порядку денного у сфері сталого розвитку до 2030 року, – прикладом тут виступає нещодавно створений Глобальний судовий інститут з охорони навколишнього середовища, який: а) забезпечив платформу для зміцнення потенціалу суддів та здійснення програм правової освіти, спрямованих на вдосконалення адміністрації та вирішення справ щодо навколишнього середовища; б) запустив процедуру подання заяв на членство, створив секретаріат, якому підтримку надає ЮНЕП /англ. UNEP, United Nations Environment Programme; Програма ООН з довкілля/; в) здійснив низку заходів на глобальному та регіональному рівні у співпраці з організаціями-партнерами та провів підготовчу роботу для введення в дію призначених для судових органів ресурсів електронного хостингу (фактор (тенденція) становлення структурованої системи міжнародного співробітництва судових органів держав з профільної проблематики, що позначає коопераційну характерологічну рису ЕК. – Авт.);

Д) наявність все ширшого усвідомлення державами принципу верховенства права у питаннях, що стосуються навколишнього середовища,

та права на здорове довкілля [5], – це знайшло свій вираз в тому, що загалом не менше 155 держав взяли на себе правові зобов'язання згідно з договорами, конституціями та законодавством поважати, захищати та здійснювати це право, і серед них налічується не менше 20 країн, суди яких ухвалили, що право на здорове довкілля є найважливішим елементом конституційного права на життя і тому є право, яке охороняється конституцією, яке можна відстоювати в судах; крім того, багато національних судів загальноєвропейського регіону ухвалили рішення щодо права на здорове довкілля (фактор (тенденція) становлення системи міжнародно-правових зобов'язань держав з профільної проблематики, за виконанням яких стежать національні судові органи, що позначає міжнародно-зобов'язальну характерологічну рису ЕК. – Авт.);

Е) визнання того, що екологічний конституціоналізм є відносно новим явищем, яке перебуває на стику конституційного права, міжнародного права, прав людини та права навколишнього середовища (фактор (тенденція) визнання існування феноменології ЕК та його структурної побудови, що позначає внутрішньо-структурну характерологічну рису ЕК. – Авт.);

Є) розуміння того, що явище ЕК відображає визнання того факту, що: а) навколишнє середовище є належним предметом захисту у конституційних текстах та судах у всьому світі; б) у ньому також знайшли відображення інноваційні конституційні механізми забезпечення екологічних прав та прав людини або досягнення сталого розвитку (фактор (тенденція) визнання ЕК як об'єкту конституційного та судового захисту, що позначає його конституційно-захисну (конституційно-забезпечуючу) характерологічну рису ЕК. – Авт.);

Ж) визнання і констатація факту, що право на здорове довкілля включає

як процесуальні, і матеріально-правові елементи:

а) процесуальними елементами, чітко викладеними в Орхуської конвенції, є наступні: право на доступ до інформації; право на участь у процесі прийняття рішень, що мають екологічні наслідки; та право на доступ до системи правосуддя та судово-правового захисту;

б) матеріально-правові елементи можуть включати: право на те, щоб дихати чистим повітрям; право доступу до безпечної питної води та адекватної санітарії; право доступу до належних послуг з регулювання відходів та право на те, щоб жити у нетоксичному середовищі; право на безпечний клімат; та право на здорові екосистеми та біорізноманіття (фактор (тенденція) становлення статусно-реалізаційної структури права на безпечне довкілля, що позначає нормативно-змістовну характерологічну рису ЕК. – Авт.);

З) створення системи ключових взаємопов'язаних елементів, що детермінують формування і використання цілісного підходу до визначення ефективної системи доступу до правосуддя з питань, що стосуються навколишнього середовища, що базується на:

а) підтримці громадян, груп та неурядових організацій, що допомагаються посилення охорони навколишнього середовища;

б) ефективності, включаючи тривалість процесуальних дій, сферу охоплення перегляду, зупиняючу дію, заборону та забезпечення виконання рішень;

с) витратах, включаючи судові збори, винагороду адвокатів, винагороду експертів, боргові зобов'язання та юридичну допомогу; та

д) можливість здійснення представниками громадськості своїх прав без покарання, переслідування чи утиску за їхню участь;

е) вживанні додаткових заходів щодо усунення проблем у цій галузі

з метою надання громадськості, що домагається правосуддя з питань, що стосуються навколишнього середовища, широкого доступу до процедур судового та адміністративного перегляду, щоб задовольнити відповідні потреби, виконати вимоги статті 9 та інших відповідних положень Орхуської конвенції, а також інших відповідних договорів, конституцій та законодавчих актів (фактор (тенденція) становлення структури участі глобального громадянського суспільства і його національних інституцій у захисті права на безпечне довкілля, що позначає елементо-діяльнісну інтерсуб'єктивну характерологічну рису ЕК. – Авт.);

И) наявність експліцитних (явних) та імпліцитних (прихованих) зв'язків між Орхуською конвенцією та відповідними положеннями інших багатосторонніх природоохоронних угод ЄЕК, наприклад, таких як Конвенція про оцінку впливу на навколишнє середовище у транскордонному контексті (Конвенція Еспо) та Протокол про транскордонне забруднення повітря на великі відстані (Конвенція про повітря), Конвенція про охорону та використання транскордонних водотоків та міжнародних озер (Конвенція з вод) та Протокол з проблем води та здоров'я до неї та Конвенція про транскордонний вплив промислових аварій (Конвенція про промислове аваріях) [6] (фактор (тенденція) становлення взаємопов'язаної системи міжнародних угод в профільній сфері, що позначає предметно-логічну характерологічну рису ЕК. – Авт.);

І) скерування усіх вищезгаданих багатосторонніх природоохоронних угод не тільки на посилення охорони навколишнього середовища, а й підтримку здійснення різноманітних цілей та завдань у галузі сталого розвитку, що стосуються охорони навколишнього середовища та здоров'я та благополуччя людей (фактор

(тенденція) становлення взаємопов'язаної системи телеологічних домінант в міжнародній нормотворчості у профільній сфері з завданнями сталого розвитку. – Авт.).

Отже, використання системно-ідентифікаційного підходу до розуміння та оцінки наведених факторів (тенденцій) дає нам змогу констатувати, що через їх вияв ми визначили онтологічні, аксіологічні, праксеологічні, динамічні, конотаційні, наративні, джерельні, структурні, логічні, системні, об'єктні, комунікативні та інтерсуб'єктивні характеристики феноменології екологічного конституціоналізму.

На початковому етапі формування феноменології ЕК особливий інтерес представляє його структурна характеристика, яка на думку ЄЕК, по-перше, є відносно новим явищем у її концептуальному розумінні; по-друге, складається з чотирьох елементів, а саме – відповідних правоохоронних настанов конституційного права (національного), міжнародного права (публічного), прав людини (національні та міжнародна регламентація та регулювання) та права навколишнього середовища (національні та міжнародне регламентація та регулювання); по-третє, профільна феноменологія у її концептуальній побудові перебуває на стику наведених чотирьох елементів; по-четверте, саме це об'єктивує, стимулює, активізує, актуалізує та підтверджує їх взаємозв'язок, взаємодію, появу кумулятивного ефекту від такої взаємодії та появу нових і більш глибоких форм взаємодії та співробітництва держав та інших недержавних суб'єктів, враховуючи на великий екзистенційний потенціал профільної проблематики та її особливе значення для життя кожної людини, її груп і асоціацій, а також існування національних держав та їх міжнародної спільноти.

Крім того, треба наголосити на тому, що наведені складові елементи,

що фактично створюють національну і міжнародну нормативно-правову складову ЕК, детермінуються іншими наведеними факторами (тенденціями), що у своїй сукупності складають комплексний конгломерат ознак, підходів, дій, форм взаємодії широкого кола суб'єктів, що існують та функціонують на внутрішньодержавному та універсальному рівнях, – причому цей конгломерат має стійку тенденцію до становлення не тільки системності, а й веде до посилення тенденцій щодо формалізації принципу екологічної безпеки та його делегування з конституційно-правового рівня на рівень міжнародно-правовий в якості загальноновизнаного принципу міжнародного публічного права (*jus cogens*).

Розгляд наведених елементів (нормативних блоків), що складають структуру ЕК, у системно-предметному ключі, дає нам розуміння не тільки нормативних підходів до інституціоналізації та конституювання профільної феноменології на рівні національного конституційного (основна, ведуча, фундаментальна, профілююча галузь національного права держави [7]) та міжнародного публічного (самостійна галузь в межах окремої і самостійної нормативно-правової системи [8]) права, але й приводить до розуміння об'єктивних процесів формування основоположних засад (принципів) ЕК, що обумовлюються наведеними вище факторами (тенденціями), кожний з яких фактично кристалізує одну з важливих сторін появи, формування, розвитку і вдосконалення профільної феноменології ЕК, трансформуючи її в концепцію на рівні *soft law*.

Більш того, виходячи з реальності існування для людства і конкретної людини системного комплексу екологічних проблем, можна, враховуючи на підходи до соціального конструктивізму американського психолога К. Дж. Гергена [7, с. 58–65], стверджувати, що феноменологія ЕК

формується як соціальна конструкція в контексті однієї з найважливіших проблем існування людської цивілізації зі всіма атрибутами, що є характерними для такої конструкції (соціум, його діяльнісні параметри, нормативні межі, організаційні структури, симбіотична взаємодія між всіма перерахованими елементами).

Отже, національне конституційне право (як перший визначальний і складовий елемент ЕК) в цьому складному та багатоступеневому і багатофакторному процесі – виникненні і формуванні феноменології ЕК в її концептуальному розумінні, – виступає в якості основоположної та визначальної детермінанти. Бо, по-перше, національне конституційне право є єдиною основоположною, фундаментальною та профілюючою галуззю національного права [8]; по-друге, основоположні права людини, в тому числі й екологічні, знаходять своє визнання і свою легалізацію з боку держави саме в конституційному праві [9]; по-третє, саме національне конституційне право виступає джерелом запозичення конституційних цінностей, включаючи й екологічні права людини, до міжнародного публічного права [10]; по-четверте, екологічні права людини займають чільне місце в межах глобального конституціоналізму, в межах якого національні конституційні цінності (норми і принципи) запозичуються до нормативного масиву загального міжнародного права [11].

Своєю чергою, загальне міжнародне право (як другий визначальний та складовий елемент ЕК), використовуючи глобальні дихотомічні тенденції конституціоналізації міжнародного права та інтернаціоналізації конституційного правопорядку держав [12; 13] створює відповідну об'єктивовану парадигму взаємного впливу та взаємодії однієї правової системи (національної) на іншу (міжнародну) і навпаки. Отже, завдяки такому впливу: а) права

людини, в тому числі й екологічні, запозичуються з національного рівня на міжнародний і б) через феноменологію міжнародного нормопроекування і міжнародної нормотворчості – у підсумку, міжнародне нормотворення, виявляються серед норм міжнародного догвірного права – настановах міжнародних багатосторонніх договорів, в) фактично повертаючись до національного масиву конституційно-правових норм, але вже у більш захищеному – облігаційно-зобов'язальному вигляді як міжнародно-правові зобов'язання держав і г) через національний механізм імплементації норм міжнародного права у національне законодавство – трансформуються в норми національного конституційного права [14].

Наведені визначально-фундаційні елементи ЕК детермінують та посилюють вплив і значення двох останніх його елементів: прав людини (національні та міжнародна регламентація та регулювання) та права навколишнього середовища (національні та міжнародна регламентація та регулювання). По-перше, вони напряду обумовлюють їх появу, бо останні виступають як інститути (права людини) та субінститути і норми (екологічне право і екологічні права людини) національного конституційного права (внутрішня структурно-правова побудова ЕК. – Авт.); по-друге, у загальному міжнародному праві – вони є галуззю міжнародного публічного права як окремої та самостійної правової системи (галузь міжнародного права прав людини) [15, с. 352–425] та галузь міжнародне екологічне право, що включає до свого складу міжнародний інститут екологічних прав людини [15, с. 708–747] (зовнішня структурно-правова побудова ЕК. – Авт.); більш того, по-третє, на фоні темпоральної ознаки вони активізують та каталізують становлення структури ЕК, яка набуває характерологічних рис «мотрійки», – де в межах первинної мотрійки виступає

конституційне право держав; вторинної – загальне міжнародне право (міжнародне публічне і міжнародне приватне право); третинної – право прав людини в його конституційному та міжнародному вимірах; наступної (у вигляді ядра ЕК) – екологічні права людини у їх національному та міжнародному розумінні, формалізації, регламентації, регулюванні та легалізації (скрізна структурно-правова побудова ЕК. – Авт.); по-четверте, наведені два останніх елементи ЕК (права людини та права навколишнього середовища) відповідним чином рефлексують та стимулюють створення, існування, функціонування, розвиток та вдосконалення системи профільних національно-правових та міжнародно-правових відносин, створюючи таким чином мультиплікативний ефект і надаючи ЕК характеристику кумулятивної феноменології, що займає належне та важливе місце в системі національного і глобального конституціоналізму (функціонально-динамічна побудова ЕК. – Авт.).

Наведені ознаки та динамічні характеристики складових елементів ЕК:

А) з одного боку, – стимулюють процеси його формування на міжнародно-універсальному рівні – спочатку у вигляді *soft law*;

Б) а з іншого, – «запускають» процеси його визнання і легалізації на національному (внутрішньодержавному) рівні, стимулюючи держави запозичувати профільну феноменологію при будівництві, формуванні, функціонуванні та визначенні ЕК як складової та іманентної частини національного конституціоналізму;

В) більш того, феноменологія ЕК на універсальному рівні стимулює динамічний розвиток глобального конституціоналізму – феноменології, що в наш час проходить активні процеси свого конституювання і інституціоналізації (зокрема, важливим уявляється

формування екологічного блоку глобального конституціоналізму) [16];

Г) своєю чергою, на національному рівні процеси конституювання та інституціоналізації ЕК суттєво стимулюють формування і розвиток місцевого самоврядування, муніципального права, – як самостійної галузі національного права держави, в яку воно «переросло» – з субінституту, інституту, підгалузі національного конституційного права – та каталізують процеси формування в рамках національного муніципалізму [17] інституту муніципального екологічного права, що є іманентною частиною права існування і функціонування територіальних людських спільнот – територіальних громад (далі – ТГ), що діють в умовах місцевого самоврядування в межах якого жителі відповідних адміністративних територій держави – члени ТГ здійснюють в умовах повсякденності свій життєвий цикл. Отже, спостерігаються перманентні процеси «локального вимірювання» ЕК, що є яскравим свідченням не тільки доктринальної своєчасності, актуальності та належної рефлексивності профільної феноменології, але й свідченням її праксеологічної обґрунтованості, екзистенційної придатності і оптимального застосування.

Отже, системно-структурний підхід до наведених положень дає можливість стверджувати про формування, по-перше, елементно-блокової структури побудови ЕК; по-друге, така побудова має дворівневу характеристику – на національному (внутрішньодержавному) та міжнародному (універсальному) рівнях; по-третє, принципи її функціонування обумовлені настановами національного конституційного права, що базується на конституційних цінностях та міжнародного публічного права, в основі якого лежать наведені цінності, що запозичені на державному рівні та у своїй більшості трансформовані у

загальновизнані принципи міжнародного права (*jus cogens*).

В наведених настановах особливий науковий та праксеологічний інтерес представляють аспекти формування ЕК у вигляді *soft law*. Насамперед, треба уявити причину його появи [18, с. 107], бо профільна цей феномен виникає:

А) в умовах глобалізації та формування і функціонування глобального інформаційного суспільства суб'єкти міжнародного права зіштовхуються з ситуаціями, які виходять за рамки класичного нормативного регулювання;

Б) це поступово нівелює та підтримує авторитет діючих міжнародних інституцій та ставить під сумнів ефективність чинних міжнародно-правових норм і принципів;

В) наразі відсутня єдність загального міжнародного права та правопорядку, що склався та розвивається в рамках глобалізації та глобального інформаційного суспільства – отже, застосування концепції м'якого права в інформаційну еру допоможе зрозуміти та врахувати на нормативному рівні правові наслідки глобалізаційних процесів;

Г) звідси можна констатувати, що в умовах фактичної латентної кризи позитивного міжнародного права, що спостерігається в наш час і про яку намагаються не говорити, – оскільки держави та діючі міжнародні організації не можуть запропонувати ефективних альтернативних засобів регулювання правовідносин в інформаційній сфері, що не має національного виміру та є транскордонною за своєю природою – саме *soft law* є ефективним засобом для вирішення цієї складної і суперечливої проблеми.

Отже, гостра потреба у пристосуванні статичних міжнародно-правових норм до суспільних відносин, що характеризуються перманентним розвитком та динамікою й є основним завданням *soft law*. Тому міжнародно-правове регулювання:

– презюмує упорядкованість правовідносин та контроль за ними, що фактично затверджує існування відповідної сталості інституційного та регуляторного механізмів (ознака «вдаваної» сталості в її праксеологічному розумінні. – Авт.);

– правовий плюралізм стає невід'ємним елементом глобального інформаційного суспільства (ознака широкої комунікативної взаємодії суб'єктів міжнародного права, що базується на плюралізмі. – Авт.);

– поряд з національним та міжнародним правом виникає транснаціональне право, що виходить за рамки традиційних кордонів суверенних держав (ознака формування нових системно-комплексних нормативних масивів, що визнається основними суб'єктами міжнародного права – державами, шляхом користування їх нормами і принципами. – Авт.);

– велика кількість актів м'якого права є достойною альтернативою «твердому» міжнародному праву та свідчить про ефективність такого механізму узгодження позицій держав з актуальних, втім часто суперечливих, питань міжнародних відносин [18, с. 107] (ознака ефективності м'якого права. У вирішенні його складних та суперечливих задач і проблем. – Авт.).

Але, на наш погляд, треба наголосити на тому, що по відношенню до ЕК концепція *soft law* володіє відповідними особливостями: насамперед, ще, по-перше, торкається того, що вона має відношення лише до зовнішніх процесів формування самої феноменології ЕК, бо її нормативна система вже сформована як на національному конституційному, так й на міжнародному рівнях; по-друге, сама феноменологія ЕК ще тільки проходить період апробації на міжнародному рівні (що ми демонструємо в процесі її системно-структурного аналізу), але вона вже спирається на досить детально розроблені нормативи міжнародного

права прав людини та міжнародного екологічного права; по-третє, профільна феноменологія ЕК, фактично ще до свого формування і визнання, вже знайшла судовий захист і охорону, в тому числі й у вигляді супроводження і забезпечення національною судовою владою держав та міжнародними судовими установами, – тобто у наявності вже є стала національна і міжнародна судова практика. Отже, фактично, справа залишилась тільки за визнанням ЕК у розмаїтті його іпостасей, а саме:

а) як органічної частини національного конституціоналізму,

б) складової частини конституціоналізму глобального і

в) закінчення формування і оформлення концептуально-праксеологічного блока охорони довкілля в контексті реалізації права людини на його охорону і використання на рівні міжнародного публічного права (процес формування міжнародного екологічного (природоресурсного) права як галузі загального міжнародного права вже активно триває) [19–23].

Представляє науковий інтерес і питання імплементації міжнародних екологічних договорів з метою реалізації міжнародно-правових зобов'язань України, що витікають з факту їх підписання (коли держава приймає безпосередню участь у договірному процесі щодо їх розробки, підписання та легалізації) або приєднання до вже діючих міжнародних договорів профільного характеру (якщо держава з початку не була учасником первинного кола держав-розробників і держав-підписантів міжнародного договору). Отже, торкаючись нашої держави України, крім того, що йдеться або: а) про безпосередню участь конкретної держави у розробці таких міжнародних угод (в період існування Союзу РСР у більшості випадків укладення міжнародних багатосторонніх договорів в профільній сфері – саме він вів

перемовини і підписував договір від імені єдиного суб'єкта міжнародного права. – Авт.), або б) про приєднання до них вже на стадії виконання іншими державами-підписантами договорів (з моменту набуття державної незалежності Україна реалізовувала свою міжнародно-договірну правосуб'єктність саме таким шляхом. – Авт.) – питання викликають сам процес дії національного механізму імплементації норм міжнародного права в норми національного законодавства, що передбачений ст. 9 Конституції України [24], а також якість виконання міжнародно-правових зобов'язань держави відповідно до положень договору. Отже, результатом дії механізму національної імплементації є трансформація норм міжнародного договору в норми національного законодавства, і саме з цього моменту такі норми, що вже закріплені в звичайних законах держави, стають обов'язковими для виконання всіма суб'єктами її національного конституційного права. Тільки таким чином норми міжнародного договору можуть стати можливими для їх практичного виконання належними і уповноваженими суб'єктами внутрішньодержавного права в межах компетенційних повноважень яких передбачена така специфічна та телеологічно обґрунтована діяльність.

Звідси можна констатувати, що проблеми виконання зазначених положень торкаються в основному процесуального супроводження і забезпечення процесів імплементації, а потім й практичної реалізації настанов норм національного права. Такі проблеми в профільній сфері є априорі пов'язаними з реалізацією прав людини і громадянина – з чим, на жаль, і це треба визнати, в державі існують відповідні системні недоліки, що детерміновано не тільки кризовими явищами в державному управлінні та в соціумі, а й економічними і політичними кризовими явищами, що напряму впливають

на деформації в сфері правової законності та правової культури суспільства, органів держави, їх посадових і службових осіб. А з цього випливають негативні явища правового нігілізму, бюрократизму, тяганини і корупції, низької компетентності та виконавчої дисципліни, безвідповідальності державних і муніципальних службовців – і у підсумку, системні порушення прав і свобод людини, включаючи її права і свободи в сфері охорони довкілля. Отже, наведена атмосфера сприяє активізації громадян-членів суспільства до звернення в органи судової влади за захистом своїх прав і свобод, в тому числі й екологічних, – що актуалізує та об'єктивує роль і значення формування ЕК на національному рівні в межах держави і серед членів державно організованого соціуму.

Резюмуючи, можна дійти наступних висновків:

– поява екологічного конституціоналізму напряму пов'язане з багатofакторними явищами глобалізації, коли об'єктивується і актуалізується структуризація і видова спеціалізація національного конституціоналізму та його проявів на універсальному рівні – конституціоналізму глобального, що базується на сприйнятті і перманентному втіленні національних – індивідуальних, групових і колективних конституційних цінностей, серед яких виокремлюються екологічні права людини, її право на безпечне довкілля, у міжнародну нормативну систему;

– концепція екологічного конституціоналізму підтверджується активними процесами розвитку і використання в міжнародному публічному праві феноменології «м'якого права» (soft law), завдяки якій рішення міжнародних інституцій рекомендаційного характеру набувають з часом, враховуючи високий та зростаючий авторитет таких міжнародних структур і особливу значимість питань, що ними розглядаються та курируються,

обов'язкового характеру для держав-членів міжнародної або регіональних або універсальної спільнот;

– у структурному розумінні екологічний конституціоналізм, що є відносно новим явищем, виникає на стику конституційного права, міжнародного права, прав людини та права навколишнього середовища;

– в процесі формування феноменології екологічного конституціоналізму розвиваються, актуалізуються та рефлексуються низка факторів (тенденцій), що визначають його онтологічні, аксіологічні, праксеологічні, динамічні, конотаційні, наративні, джерельні, структурні, логічні, системні, об'єктні, комунікативні та інтерсуб'єктивні характеристики;

– на початковому етапі формування феноменології екологічного конституціоналізму особливий інтерес представляє його структурна характеристика, яка на думку Європейської Економічної Комісії, по-перше, є відносно новим явищем у її концептуальному розумінні; по-друге, складається з чотирьох елементів, а саме – відповідних правоохоронних настанов конституційного права (національного), міжнародного права (публічного), прав людини (національні та міжнародна регламентація та регулювання) та права навколишнього середовища (національні та міжнародне регламентація та регулювання); по-третє, профільна феноменологія у її концептуальній побудові перебуває на стику наведених чотирьох елементів; по-четверте, саме це об'єктивує, стимулює, активізує, актуалізує та підтверджує їх взаємозв'язок, взаємодію, появу кумулятивного ефекту від такої взаємодії та появу нових і більш глибоких форм взаємодії та співробітництва держав та інших недержавних суб'єктів, враховуючи на великий екзистенційний потенціал профільної проблематики та її особливе значення для життя кожної людини, її груп і асоціацій, а також

існування національних держав та їх міжнародної спільноти;

– розгляд наведених елементів (нормативних блоків), що складають структуру екологічного конституціоналізму, у системно-предметному ключі, дає нам розуміння не тільки нормативних підходів до інституціоналізації та конституювання профільної феноменології на рівні національного конституційного (основна, ведуча, фундаментальна, профілююча галузь національного права держави) та міжнародного публічного (самостійна

галузь в межах окремої і самостійної нормативно-правової системи) права, але й приводить до розуміння об'єктивних процесів формування основоположних засад (принципів) профільної феноменології, що обумовлюються наведеними вище факторами (тенденціями), кожний з яких фактично кристалізує одну з важливих сторін появи, формування, розвитку і вдосконалення профільної феноменології екологічного конституціоналізму, трансформуючи її в концепцію на рівні soft law.

Список використаних джерел:

1. Pierre-Marie Dupuy. Soft Law and the International Law of the Environment, 12 MICH. J. INT'L L. 420 (1991). Available at: <https://repository.law.umich.edu/mjil/vol12/iss2/4/> (дата звернення: 17.05.2022).
2. Судейский коллоквиум по Цели 16 в области устойчивого развития: роль судебной системы в содействии обеспечению верховенства права в вопросах окружающей среды. Совещание Сторон Конвенции о доступе к информации, участии общественности в процессе принятия решений и доступе к правосудию по вопросам, касающимся окружающей среды Рабочая группа Сторон Двадцать третье совещание Женева, 26–28 июня 2019 года Пункт 3 с) предварительной повестки дня Вопросы существа: доступ к правосудию. URL: https://unesc.org/fileadmin/DAM/env/pp/wgp/WGP-23/ODS/ECE_MPPP_WG.1_2019_8_R.pdf (дата звернення: 17.05.2022).
3. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля від 25.06. 1998 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_015#Text. (дата звернення: 17.05.2022).
4. Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року: Резолюція 70/1, прийнята Генеральною Асамблеєю 25 вересня 2015 року [без передачі до Головного комітету (A/70/L.1)]. URL: [file: Agenda2030_UA.pdf](file:Agenda2030-UA.pdf) (дата звернення: 17.05.2022).
5. Обязательства в области прав человека, связанные с использованием безопасной, чистой, здоровой и устойчивой окружающей средой : Записка Генерального секретаря ООН от 19 июля 2018 года. ГА ООН. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N18/231/06/PDF/N1823106.pdf?OpenElement> (дата звернення: 18.05.2022).
6. Див.: Міжнародні угоди з охорони оточуючого природного середовища. URL: www.unesc.org/env/eia/welcome.html (дата звернення: 18.05. 2022).
7. Герген К. Дж. Социальная конструкция в контексте. Харьков: Гуманитарный Центр, 2016. 326 с.
8. Орзих М. Ф. Конституционное право – основная фундаментальная и профилирующая отрасль правовой системы Украины : Доклад к 70-летию со дня рождения. Одесса: ОГУ им. И.И. Мечникова, 1995. 8 с.
9. Васильченко О.П., Матат А.В. Конституційні права людини: зміст, функції та рамки обмеження. *Права людини в Україні та у зарубіжних країнах: проблеми теорії та нормативно-правової регламентації*. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/116-chapter_manuscript-2996-1-10-20200710_0.pdf (дата звернення: 24.05.2022).
10. Волошин Ю.О. Конституційно-правове забезпечення європейської міждержавної інтеграції: Теоретико-методологічні аспекти : монографія / за ред. М. О. Баймуратова. Київ : Логос, 2010. 428 с.

11. Львова Є.О. Глобальний конституціоналізм: теоретичні підходи та правові виклики до формування : монографія / за ред. М. О. Баймуратова. Одеса : Фенікс, 2019. 292 с.
12. Волошин Ю.О. Феномен конституціоналізації міжнародного (наднаціонального) правопорядку: основні концепції та практика реалізації. URL: <https://www.dujv.de/app/download/8235078/Vortrag+Prof.+Dr.+Voloshin.pdf>. (дата звернення: 25.05.2022).
13. Папаяні С.В. Інтернаціоналізація в умовах глобалізації: конституційно-правовий аналіз. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Право*. 2013. Вип. 5. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/internatsionalizatsiya-v-umovah-globalizatsiyi-konstitutsiyno-pravoviy-analiz/viewer>. (дата звернення: 25.05.2022).
14. Шелудченкова А.С. Особливості механізму імплементації норм міжнародного гуманітарного права в законодавство України. *Науковий вісник публічного і приватного права*. 2018. Вип. 3. Том 2. С. 181–185.
15. Баймуратов М.О. Міжнародне публічне право: підручник. Київ, Одеса : Фенікс, 2018. 762 с.
16. Деркач А.Л. Захист прав людини як складова глобального конституціоналізму. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. № 1 (22). Том 2. С. 49–53.
17. Посторонко І. Г Становлення та розвиток феноменології муніципалізму: історичні цивілізаційно-локальні підходи до розуміння та визначення. *Часопис Київського університету права*. 2021. № 2. С. 107–114.
18. Кирилюк О.В. М'яке право як нормативна основа глобального інформаційного суспільства. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. Вип. 125 (частина І). 2015. С. 106–117.
19. Див.: Дейнега М. А. Особливості формування міжнародного природоресурсного права у системі міжнародного права. *Право. Людина. Довкілля*. 2019. Vol. 10(1). С. 134–142.
20. Birnie P., Boyle A. *International Law and the Environment*. 1st Edition. Oxford : Oxford University Press, 1992. 830 p.
21. Wolfrum R, Matz N. *Conflicts in International Environmental Law*. Berlin : Springer, 2003. 493 p.
22. Weiss E.B. *International environmental law and policy*. Aspen Publishers, Inc., 2006. 560 p.
23. *International Environmental Law: Contemporary Concerns and Challenges: Papers Presented at the First Contemporary Challenges of International Environmental Law Conference*. Ljubljana : GV Založba, Publishing House, 2012. 37 p.
24. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

Потапчук Г. В. Екологічний конституціоналізм: до питання про елементно-блокову структуру побудови та принципи її функціонування

Стаття присвячена дослідженню процесів формування нової феноменології національного конституційного і загального міжнародного права – екологічного конституціоналізму, включаючи дослідження його елементно-блокової структури побудови та принципів її функціонування

Доводиться, що поява екологічного конституціоналізму напряму пов'язана з багатofакторними явищами глобалізації, коли об'єктивується і актуалізується структуризація і видова спеціалізація національного конституціоналізму та його проявів на універсальному рівні – конституціоналізму глобального, що базується на сприйнятті і перманентному втіленні національних – індивідуальних, групових і колективних конституційних цінностей, серед яких виокремлюються екологічні права людини, її право на безпечне довкілля, у міжнародну нормативну систему.

Авторка стверджує, що концепція екологічного конституціоналізму підтверджується активними процесами розвитку і використання в міжнародному публічному праві

феноменології «м'якого права» (soft law), завдяки якій рішення міжнародних інституцій рекомендаційного характеру набувають з часом, враховуючи високий та зростаючий авторитет таких міжнародних структур і особливу значимість питань, що ними розглядаються та курируються, обов'язкового характеру для держав-членів міжнародної або регіональних спільнот.

Аргументується, що у структурному розумінні екологічний конституціоналізм, що є відносно новим явищем, виникає на стику конституційного права, міжнародного права, прав людини та права навколишнього середовища. Причому в процесі формування феноменології екологічного конституціоналізму розвиваються, актуалізуються та рефлексуються низка факторів (тенденцій), що визначають його онтологічні, аксіологічні, праксеологічні, динамічні, конотаційні, нарративні, джерельні, структурні, логічні, системні, об'єктні, комунікативні та інтерсуб'єктивні характеристики.

На початковому етапі формування феноменології екологічного конституціоналізму особливий інтерес представляє його структурна характеристика, яка на думку Європейської Економічної Комісії, по-перше, є відносно новим явищем у її концептуальному розумінні; по-друге, складається з чотирьох елементів, а саме – відповідних правоохоронних настанов конституційного права (національного), міжнародного права (публічного), прав людини (національні та міжнародна регламентація та регулювання) та права навколишнього середовища (національні та міжнародне регламентація та регулювання); по-третє, профільна феноменологія у її концептуальній побудові перебуває на стику наведених чотирьох елементів; по-четверте, саме це об'єктивує, стимулює, активізує, актуалізує та підтверджує їх взаємозв'язок, взаємодію, появу кумулятивного ефекту від такої взаємодії та появу нових і більш глибоких форм взаємодії та співробітництва держав та інших недержавних суб'єктів, враховуючи на великий екзистенційний потенціал профільної проблематики та її особливе значення для життя кожної людини, її груп і асоціацій, а також існування національних держав та їх міжнародної спільноти.

Доводиться, що розгляд наведених елементів (нормативних блоків), які складають структуру екологічного конституціоналізму, у системно-предметному ключі, дає розуміння не тільки нормативних підходів до інституціоналізації та конституювання профільної феноменології на рівні національного конституційного (основна, ведуча, фундаментальна, профілююча галузь національного права держави) та міжнародного публічного (самостійна галузь в межах окремої і самостійної нормативно-правової системи) права, але й приводить до розуміння об'єктивних процесів формування основоположних засад (принципів) профільної феноменології, що обумовлюються наведеними вище факторами (тенденціями), кожний з яких фактично кристалізує одну з важливих сторін появи, формування, розвитку і вдосконалення профільної феноменології екологічного конституціоналізму, трансформуючи її в концепцію на рівні soft law.

Стверджується, що системно-структурний підхід до наведених положень дає можливість говорити про формування, по-перше, елементно-блокової структури побудови профільної феноменології; по-друге, про те, що така побудова має дворівневу характеристику – на національному (внутрішньодержавному) та міжнародному (універсальному) рівнях; по-третє, принципи її функціонування обумовлені настановами національного конституційного права, що базується на конституційних цінностях та міжнародного публічного права, в основі якого лежать наведені цінності, що запозичені на державному рівні та у своїй більшості трансформовані у загальновизнані принципи міжнародного права (jus cogens).

Ключові слова: конституціоналізм, глобальний конституціоналізм, екологічний конституціоналізм, конституційне право, міжнародне публічне право, загальне міжнародне право, права людини, екологічні права людини, міжнародне право прав людини, структурна побудова екологічного конституціоналізму.

Potapchuk A. Ecological constitutionalism: to the question of the element-block structure of construction and the principles of its functioning

The article is devoted to the study of the processes of formation of a new phenomenology of national constitutional and general international law – ecological constitutionalism,

including the study of its element-block structure of construction and the principles of its functioning.

It is proved that the emergence of ecological constitutionalism is directly related to the multifactorial phenomena of globalization, when the structuring and specific specialization of national constitutionalism and its manifestations at the universal level are objectified and updated – global constitutionalism, based on the perception and permanent embodiment of collective constitutional values, among which environmental human rights stand out, his right to a safe environment into the international legal system.

The author argues that the concept of ecological constitutionalism is confirmed by the active processes of development and use in international public law of the phenomenology of «soft law», thanks to which the decisions of international institutions of a recommendatory nature acquire over time, given the high and growing authority of such international structures and the special significance of the considered and issues supervised by them, of a binding nature for the member states of the international or regional communities.

It is argued that in a structural sense, ecological constitutionalism, which is a relatively new phenomenon, arises at the intersection of constitutional law, international law, human rights and the environment. Moreover, in the process of formation of the phenomenology of ecological constitutionalism, a number of factors (trends) that determine its ontological, axiological, praxeological, dynamic, connotational, narrative, source study, structural, logical, system, objective characteristics are developed, updated and reflected.

At the initial stage of the formation of the phenomenology of ecological constitutionalism, its structural characteristics are of particular interest, which, according to the European Economic Commission, is, firstly, a relatively new phenomenon in its conceptual understanding; secondly, it consists of four elements, namely the relevant law enforcement provisions of constitutional law (national), international law (public), human rights (national and international regulation) and environmental law (national and international regulation); thirdly, the profile phenomenology in its conceptual construction is at the junction of the above four elements; fourthly, this is what objectifies, stimulates, activates, actualizes and confirms their interconnection, interaction, the emergence of a cumulative effect from such interaction and the emergence of new and deeper forms of interaction and cooperation between states and other non-state actors, given the great existential potential of the profile issues and its special significance for the life of every person, his groups and associations, as well as the existence of nation-states and their international community.

It is proved that the consideration of the above elements (normative blocks) that make up the structure of ecological constitutionalism, in a system-subject manner, gives an understanding of not only normative approaches to the institutionalization and constitution of profile phenomenology at the level of national constitutional (the main, leading, fundamental, profiling branch of the national law of the state) and international public (an independent branch within a separate and independent legal system) law, but also leads to an understanding of the objective processes of formation of the foundations (principles) of profile phenomenology, determined by the above factors (trends), each of which actually crystallizes one of the important aspects of the emergence, formation, development and improvement of the profile phenomenology of ecological constitutionalism, transforming it into a concept at the soft law level.

It is argued that the system-structural approach to the above provisions makes it possible to talk about the formation, firstly, of the element-block structure of the profile phenomenology; secondly, that such a construction has a two-level characteristic – at the national (domestic) and international (universal) levels; thirdly, the principles of its functioning are determined by the principles of national constitutional law based on constitutional values and public international law, which is based on the given values, borrowed at the state level and mostly transformed into universally recognized principles of international law (*jus cogens*).

Key words: constitutionalism, global constitutionalism, ecological constitutionalism, constitutional law, public international law, general international law, human rights, environmental human rights, international human rights law, structural construction of ecological constitutionalism.

Наталія Деркачова,

старший викладач кафедри правознавства
та галузевих юридичних дисциплін
Національного педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова

ORCID: 0000-0002-4174-6912

<https://doi.org/10.32782/2306-9082/2022-46-2>

УДК 342.78:37.014.5

Правове регулювання освіти під час воєнного стану

Постановка проблеми. Велике значення у забезпеченні реалізації та захисту права на освіту людини і громадянина в Україні має стаття 53 Конституції України, яка гарантує кожному право на освіту [1, с. 80]. Відповідно до статті 13 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права Конституція визнає право на освіту за кожною людиною, незалежно від її статі, раси, національності, соціального і майнового стану, роду та характеру занять, світоглядних переконань, належності до партій, ставлення до релігії, стану здоров'я та інших обставин [2, с. 134]. У цьому контексті право на освіту під час воєнного стану набуває особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З огляду на те, що зазначена у статті тема є новою й актуальною, базою для наукової розвідки стали публікації й проведені дослідження українських та міжнародних організацій, нормативно-правові акти органів державної влади у сфері освіти. Серед науковців питання щодо забезпечення права на

освіту досліджували такі науковці, як В. П. Андрущенко, В.О. Боняк, О.М. Грезіна, О.Л. Дзюбенко, О.О. Кулініч, М.М. Мацькевич, Є.Ю. Савчук, О.А. Павлюх, Р.В. Шаповал.

Актуальність теми статті також зумовлена і тим, що 20.03.2022 набрав чинності Закон України від 15 березня 2022 року № 2126-IX «Про внесення змін до деяких законів України щодо державних гарантій в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану», яким реалізовано механізм державних гарантій суб'єктам освітнього процесу.

Формулювання цілей статті. Виходячи з вищезазначених актуальних проблем, метою статті є аналіз правового регулювання освіти та його реалізації в умовах воєнного часу.

Виклад основного матеріалу. Освіта – це поняття, яке має багатозначний полісемантичний характер і тому має багато різних розумінь. Так, освіта може розглядатися як результат та здобуток людства, тобто як сукупність нематеріальних благ (здібностей, знань, умінь, навичок,

переконань, цінностей, компетенцій тощо); як процес – здобуття та надання вказаних нематеріальних благ; як спеціально створена система засобів, інституцій призначених для зберігання, розвитку, передачі, надання, здобуття відповідних соціальних благ. Міжнародне законодавство розглядає освіту найчастіше у процесуальному значенні, а навчання – як результат (Міжнародна стандартна класифікація освіти, схвалена ЮНЕСКО у 1997 році) [3, с. 247].

Освіта є пріоритетною сферою в Україні, про що зазначено в другому розділі Конституції України (статті 53, 54, 55) і ця сфера регулюється як національним, так і міжнародним законодавством, що ратифіковане українськими органами влади. Процес освіти – є безперервним процесом упродовж всього життя. Як зазначає провідний науковець-освітянин України В.П. Андрущенко, «неперервна освіта – це неперервний процес, що стимулює людей та дозволяє їм оволодіти необхідними знаннями, цінностями, навичками, що сприяють особистісній та професійній реалізації й самореалізації людини, підвищенню її кваліфікації протягом усього життя; включає навчання у різноманітних галузях, формальні і неформальні види освітньої активності; відображає неперервний процес розвитку людини; гарантує людині можливості для самовдосконалення, що сприяє адаптації людини до безперервно змінного світу» [4]. Правове регулювання освіти загалом можна визначити як сукупність нормативно-правових актів (їх окремих положень), які регулюють суспільні відносини у сфері освіти.

Організація навчального процесу регламентується чинними нормативно-правовими документами України, стандартами освіти з урахуванням принципів формування Європейського простору освіти та внутрішніми документами закладів освіти. Але

після 24 лютого 2022 року, коли була оголошена війна, постало питання врегулювання освітнього процесу відповідно до законодавства під час воєнного стану. У зв'язку з тим, що вже з 14 березня заклади освіти у більшості регіонів відновили навчання у дистанційному форматі, після двотижневих канікул, почали виникати питання відповідно до яких норм законодавства здійснювати навчальний процес, враховуючи певні нюанси, які виникли внаслідок того, що багато суб'єктів освітнього процесу виїхало за кордон, деякі опинилися під окупацією, інші в небезпечних місцях, і до того, деякі навчальні установи повністю або частково були знищені [5].

Починаючи з 24.02.2022 року була прийнята в державі низка нормативно-правових актів, які мали відбиток і на всю сферу освіти. Так, Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 р. № 64/2022 (далі – Указ), затвердженим Законом України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 р. № 2102-IX, в Україні було введено воєнний стан із 05 години 30 хвилин, що вплинуло на всі сфери держави і, звичайно, не оминуло і сферу освіти загалом.

Статтею 3 Указу було визначено, що у зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені ст. 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України, а також вводяться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб у межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [6].

Відповідно до цього Указу були прийняті законодавчі та підзаконні акти, а також надані рекомендації відповідних органів державної влади, які регулюють різні питання у сфері освіти у воєнний час. Так, 20 березня 2022 року набрав чинності Закон України від 15 березня 2022 року № 2126-IX «Про внесення змін до деяких законів України щодо державних гарантій в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану», згідно з яким ЗУ «Про освіту» було доповнено новою статтею 57-1 «Державні гарантії в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану» щодо нових додаткових державних гарантій педагогічним і науково-педагогічним працівникам.

Дана стаття гарантує суб'єктам освітнього процесу:

- організацію освітнього процесу в дистанційній формі або в будь-якій іншій формі, що є найбільш безпечною для його учасників;
- збереження місця роботи, середнього заробітку, виплата стипендії та інших виплат, передбачених законодавством;
- місце проживання (пансіон, гуртожиток тощо) та забезпечення харчуванням (у разі потреби).

Крім того, стаття регламентує, що забезпечення державних гарантій здійснюється за допомогою органів виконавчої влади, органів військового командування, військовими, військово-цивільними адміністраціями, органами місцевого самоврядування, їхніми представниками, посадовими особами (керівниками, головами, начальниками), органами управління (структурними підрозділами) у сфері освіти; закладами освіти, установами освіти, науковими установами, їх засновниками; громадськими об'єднаннями, благодійними організаціями та фізичними особами, які здійснюють благодійну (волонтерську) діяльність [7].

У зв'язку з воєнним станом, Міністерство освіти і науки, як центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки, відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо державних гарантій в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану» здійснює нормативно-правове забезпечення функціонування системи освіти і науки та має право видавати накази, обов'язкові до виконання на всій території України, з питань створення безпечного освітнього середовища, організації здобуття освіти, освітнього процесу та інших питань у сфері освіти і науки. Дія у часі таких наказів обмежується строком особливого періоду [7].

Наразі актуалізувалися питання вступу в вищі заклади освіти, зарахування до загально середніх, професійно-технічних та дошкільних закладів, питання, пов'язані зі здачею ДПА та ЗНО, та учасників освітніх правовідносин, які знаходяться в територіальній обороні або в лавах ЗСУ. Саме тому МОН розробив і затвердив низку нормативно-правових актів, які б наразі вирішували б ці питання. Таким чином регулювання здійснюється відповідно до таких нормативно-правових актів: Наказу МОН від 28 березня 2022 року № 274 «Про деякі питання організації здобуття загальної середньої освіти та освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні», Наказу МОН від 13.05.2022 № 438 «Про деякі питання зарахування до закладів загальної середньої освіти в умовах воєнного стану в Україні», Наказу МОН № 290 від 01.04.2022 «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо окремих питань завершення 2021/2022 навчального року», Наказу МОН № 232 від 28.02.2022 року «Про звільнення від проходження державної підсумкової атестації учнів, які завершують здобуття початкової та базової загальної середньої освіти, у

2021/2022 навчальному році», «Порядком зарахування, відрахування та переведення учнів до державних та комунальних закладів освіти для здобуття повної загальної середньої освіти». Також МОН надало низку роз'яснень та рекомендацій в офіційних листах: Лист МОН № 1/3378-22 від 07.03.22 року «Про практику застосування трудового законодавства у галузі освіти і науки під час дії правового режиму воєнного стану», Лист МОН № 1/3371-22 від 06.03.22 року «Про організацію освітнього процесу», Лист МОН від 16.04.2022 р. № 1/4202-22 «Щодо зарахування до 1-го класу закладів загальної середньої освіти», лист МОН від 02.04.2022 р. №№ 1/3845-22 «Про рекомендації для працівників закладів дошкільної освіти на період дії воєнного стану в Україні» (згідно з яким, надаються роз'яснення керівникам закладів дошкільної освіти рекомендації щодо надання освітніх послуг із застосуванням різних форм організації освітнього процесу в ситуації, коли ЗДО повністю або частково припиняє діяльність у зв'язку з військовими діями, з використанням різних форм організації освітнього процесу) [8].

Наразі Закон України «Про охорону дитинства» – основний закон України, що регулює ситуацію з дітьми в умовах збройних конфліктів. Згідно з ним, дитиною, постраждалою внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, вважається «дитина, яка внаслідок воєнних дій чи збройного конфлікту отримала поранення, контузію, каліцтво, зазнала фізичного, сексуального, психологічного насильства, була викрадена або незаконно вивезена за межі України, залучалася до участі у військових формуваннях або незаконно утримувалася, у тому числі в полоні» [9]. Саме тому Україна повинна вживати всі необхідні заходи, щоб діти могли отримати разом зі своїми родинами захист (це і розшук

зниклих дітей і батьків, незаконно вивезених з території, звільнених з полону).

Крім того, Наказ № 274 «Про деякі питання організації здобуття загальної середньої освіти та освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні», регулює забезпечення та організацію навчального процесу для осіб, які були змушені змінити або місце перебування або навчальний заклад. Цей наказ регулює такі освітні питання:

- зарахування здобувачів загальної середньої освіти за заявою до закладів освіти, незалежно від місця їх перебування, які вимушені були змінити місце навчання та/або проживання (перебування);
- здобуття загальної середньої освіти за будь-якою формою, яку може забезпечити заклад освіти;
- оплату праці працівників закладів освіти та установ освіти незалежно від їхнього місця перебування (проживання);
- проживання суб'єктів освітнього процесу в пансіонах, гуртожитках, а також харчування в разі подання відповідної заяви;
- працевлаштування працівників у разі подання відповідної заяви;
- ведення окремого обліку та формування реєстрів здобувачів освіти за місцем перебування, що мають містити таку інформацію: прізвище, ім'я та по батькові, дата народження, місце проживання (перебування), місце навчання (заклад освіти), попереднє місце проживання, попереднє місце навчання, форму здобуття освіти, належність до категорії осіб з особливими освітніми потребами [10].

Наразі є дуже актуальними питання регулювання трудових правовідносин суб'єктів освітнього процесу, які регулюються нормами Кодексу Законів про працю України. Важливим при розгляді питань, пов'язаних з трудовими правовідносинами, є врахування положень Закону України

«Про оборону України», Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу», Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», Закону України «Про основи національного спротиву» тощо. Так, 23 березня 2022 року в газеті «Голос України» було опубліковано Закон України від 15 березня 2022 року № 2136-IX «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» (набрав чинності 24 березня 2022 року). Саме цей Закон наразі регулює права та обов'язки працівників під час війни. Відповідно до нього, роботодавець повинен вживати всіх можливих заходів для забезпечення реалізації права працівників на своєчасне отримання заробітної плати. Роботодавець звільняється від відповідальності за порушення зобов'язання щодо строків оплати праці, якщо доведе, що це порушення сталося внаслідок ведення військових дій [11]. Але не всі питання щодо трудових правовідносин повністю врегульовані (щорічна відпустка, простій, призупинення трудового договору тощо) тож в цьому напрямку є нагальна потреба в розробці та прийнятті відповідних правових норм.

Висновки. Унаслідок проведеного дослідження можна зробити висновки, що правове регулювання освіти в Україні під час воєнного стану є досить важливим і актуальним. Так, правове регулювання освіти – це сукупність всіх правових засобів, за допомогою яких здійснюється правове регулювання суспільних відносин у сфері освіти, формування яких здійснюється

з урахуванням особливостей воєнного стану та відповідних національних і європейських стандартів у сфері освіти. Цей процес, повинен обов'язково враховувати інтереси всіх суб'єктів навчального процесу, незалежно від того чи знаходяться вони в Україні чи за кордоном.

Наразі перед законодавцями стоїть чимало викликів щодо правового регулювання освітнього процесу в державі. Очевидно, що ще є багато невирішених питань в даній сфері, але прийняті нормативно-правові акти мають позитивний вплив на розвиток освітніх правовідносин в нашій державі у цей час. Найбільшою ж проблемою є саме недосконалість правового регулювання питання трудової діяльності наукових та науково-педагогічних кадрів, яке ще потрібно врегульовувати відповідно до сьогоdnішніх реалій. Зрозуміло, що сьогодні не може бути швидкого розв'язання всіх проблем щодо освітнього процесу, але їх вирішення є пріоритетним, оскільки від рівня освіченості нації залежить і майбутнє держави та кожного громадянина України.

Для підвищення ефективності реалізації права на освіту необхідно внести зміни у законодавство щодо трудових правовідносин педагогічних та науково-педагогічних працівників.

Отримані в процесі дослідження результати, ще раз підтвердити, що роль освіти у державі є значущою і органи державної влади повинні швидко реагувати на виклики у сфері освіти та приймати відповідні законодавчі та підзаконні акти, які б надавали можливість ефективно та якісно надавати освітні послуги та здійснювати освітній процес.

Список використаних джерел

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 . *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30.
2. Конституція України: Офіц. текст : Коментар до Конституції України / за ред. А.І. Осауленко. К. : Інститут законодавства Верховної Ради України, 1996.- 376с.

3. Валєєв Р. Г. Освітнє право України : навч. посібник. Луганськ : Луганська правова фундація, 2011. 287 с.
4. Андрущенко В. П. Роздуми про освіту: статті, нариси, інтерв'ю / В. П. Андрущенко. К. : Знання України, 2004. 804 с.
5. Міністерство освіти і науки України запускає інтерактивну мапу зруйнованих і пошкоджених закладів освіти. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/ministerstvo-osviti-i-nauki-ukrayini-zapuskaye-interaktivnu-mapu-zrujnovanih-i-poshkodzhenih-zakladiv-osviti/> (дата звернення: 26.05.2022).
6. Указ Президента України № 393/2018 «Про введення воєнного стану в Україні». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3932018-25594> (дата звернення: 26.05.2022).
7. Закон України від 15.03.2022 року № 2126-IX «Про внесення змін до деяких законів України щодо державних гарантій в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2126-20#n2> (дата звернення: 26.05.2022).
8. Лист МОН від 02.04.2022 р. № 1/3845-22 «Про рекомендації для працівників закладів дошкільної освіти на період дії воєнного стану в Україні». URL: <https://mon.gov.ua/ua/nra/pro-rekomendaciyi-dlya-pracivnikiv-zakladiv-doshkilnoyi-osviti-na-period-di-voiennogo-stanu-v-ukrayini> (дата звернення: 26.05.2022).
9. Закон України «Про охорону дитинства». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (дата звернення: 26.05.2022).
10. Наказ № 274 «Про деякі питання організації здобуття загальної середньої освіти та освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні». URL: <https://mon.gov.ua/ua/nra/pro-deyaki-pitannya-organizaciyi-zdobuttya-zagalnoyi-serednoyi-osviti-ta-osvitnogo-procesu-v-umovah-voiennogo-stanu-v-ukrayini> (дата звернення: 26.05.2022).
11. Закон України від 15.03.2022 року № 2136-IX «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану». URL: <http://www.golos.com.ua/article/357672> (дата звернення: 26.05.2022).

Деркачова Н. О. Правове регулювання освіти під час воєнного стану

Стаття присвячена особливостям правового регулювання освіти в Україні, які зумовлені оголошення введення воєнного стану в державі 24.02.2022 року. Правове регулювання освіти можна визначити як сукупність нормативно-правових актів (їх окремих положень), які регулюють суспільні відносини у сфері освіти. У статті наведені наявні на сьогодні підходи до правового регулювання освітніх процесів на всій території держави. Так, визначено, що вагоме значення у забезпеченні реалізації та захисту права на освіту людини і громадянина в Україні має стаття 53 Конституції України, яка гарантує кожному право на освіту та стаття 13 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права. Конституція визнає право на освіту за кожною людиною, незалежно від її статі, раси, національності, соціального і майнового стану, роду та характеру занять, світоглядних переконань, належності до партій, ставлення до релігії, стану здоров'я та інших обставин. Саме у цьому контексті висвітлено засади правового регулювання освіти під час воєнного стану.

У статті проаналізовано законодавство та рекомендації органів державної влади у сфері освіти, дослідження українських та міжнародних організацій та зроблені висновки, щодо правового регулювання освіти під час воєнного стану. Також у статті розглянуті основні нормативно-правові акти, які регулюють сферу дошкільної, загальної середньої, професійно-технічної та вищої освіти. Визначено нові додаткові державні гарантії, які мають учасники освітнього процесу під час дії воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану. Досліджено організацію здобуття освіти та освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні для осіб, які були змушені змінити або місце перебування або навчальний заклад. Зокрема, зосереджено увагу на основних законодавчих

та підзаконних актах органів державної влади. Серед проблем правового регулювання в Україні можемо назвати недостатність, нечіткість та неповноту регулювання трудових правовідносин, що виникають у суб'єктів освітнього процесу та потребують розробки та вдосконалення.

Ключові слова: воєнний стан, державні гарантії, Міністерство освіти і науки, неперервна освіта, освіта, право на освіту, правове регулювання освіти, рекомендації для працівників освіти, суб'єкти освітнього процесу.

Derkachova N. Legal regulation of education during martial law

The article is devoted to the peculiarities of the legal regulation of education in Ukraine, which are conditioned by the announcement of the imposition of martial law in the state on February 24, 2022. Legal regulation of education can be defined as a set of regulations (their individual provisions) that regulate public relations in the field of education. The article presents the current approaches to the legal regulation of educational processes throughout the country. Thus, it is determined that Article 53 of the Constitution of Ukraine, which guarantees everyone the right to education and Article 13 of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, is of great importance in ensuring the realization and protection of the right to education of man and citizen in Ukraine. The Constitution recognizes the right to education for everyone, regardless of gender, race, nationality, social and property status, gender and occupation, worldview, party affiliation, religion, health and other circumstances. It is in this context that the principles of legal regulation of education during martial law are highlighted.

The article analyzes the legislation and recommendations of public authorities in the field of education, studies of Ukrainian and international organizations and draws conclusions on the legal regulation of education during martial law. The article also considers the main regulations governing the field of preschool, secondary, vocational and higher education. New additional state guarantees that participants in the educational process have during martial law, state of emergency or state of emergency have been identified. The organization of education and the educational process under martial law in Ukraine for persons who were forced to change either their place of residence or educational institution is studied. In particular, attention is focused on the main laws and regulations of public authorities. Among the problems of legal regulation in Ukraine we can name the inadequacy, vagueness and incomplete regulation of labor relations that arise in the subjects of the educational process and need to be developed and improved.

Key words: martial law, state guarantees, Ministry of Education and Science, continuing education, education, right to education, legal regulation of education, recommendations for educators, subjects of the educational process.

Інна Посторонко,
аспірантка Інституту законодавства
Верховної Ради України
ORCID: 0000-0002-3394-2235

<https://doi.org/10.32782/2306-9082/2022-46-3>

УДК 342.731

Теоретико-доктринальні засади феноменології муніципалізму

Повсякденне життя кожної людини, її груп та асоціацій безпосередньо пов'язане з феноменологією самоорганізації, завдяки якій людина може в індивідуальному, груповому або колективному порядку вирішувати екзистенційні питання свого існування в процесі реалізації свого життєвого циклу. Більш того, саме самоорганізація як процес, в ході якого створюється, відтворюється чи удосконалюється організація складної динамічної системи у вигляді локального соціуму, що детермінує, формує, репрезентує, актуалізує та об'єктивує створення, існування та функціонування локальної людської спільноти – територіальної громади (далі – ТГ), й обумовлює, по великому рахунку, існування людської цивілізації, в основі якої лежить людина з її повсякденними потребами, устремліннями, інтересами, які вона реалізує в процесі своєї життєдіяльності.

Треба зазначити, що процеси самоорганізації можуть мати місце лише в системах, що володіють високим рівнем складності і великою кількістю елементів, зв'язки яких мають не жорсткий, а імовірнісний характер.

Властивості самоорганізації виявляють об'єкти різної природи: клітина, організм, біологічна популяція, людський колектив [1]. Отже, саме в людському колективі у вигляді ТГ проявляються найбільш складні соціальні зв'язки людини, її груп і асоціацій, завдяки чому такі спільноти існують, функціонують та виживають в складних умовах оточуючого світу в межах природного середовища, а також в умовах формування публічно-нормативних характеристик людської цивілізації – правотворення і державотворення, створення міжнародної спільноти держав, появи феноменології глобалізації та функціонування її основних форм – економічної, політичної, соціальної, правової.

Ба більше, саме процеси самоорганізації в локальному соціумі, як прообразі соціуму універсального (що діє в межах державної організації), які характеризуються такими діалектичними суперечливими тенденціями, як нерівноваженість і стійкість, дезорганізація і організація, безладдя (стохастика) і порядок, – і є запорукою не тільки існування і функціонування ТГ, як такого локального соціуму, а й

їх динамічного розвитку і вдосконалення, особливо в контексті все більш якісного задоволення потреб, устремлень та інтересів конкретної людини.

В контексті наведеного вище професор Алієв В.Г. пропонує виділяти три види процесів самоорганізації, а саме:

1) процеси, завдяки яким відбувається зародження організації як якісно нової цілісності з деякої сукупності об'єктів (процес становлення ТГ. – Авт.);

2) процеси, що підтримують певний рівень організації при зміні внутрішніх та зовнішніх умов (чинників, збурень) її функціонування (процес існування та повсякденного функціонування ТГ. – Авт.);

3) процеси удосконалення та саморозвитку організацій, які здатні накопичувати та використовувати вже набутий досвід [2] (процес розвитку та вдосконалення ТГ. – Авт.).

Треба зазначити, що в основі всіх трьох видів (форм) самоорганізації ТГ лежить єдиний та універсальний інструментально-функціональний засіб за допомогою якого вони формуються, існують, функціонують та динамічно розвиваються – це місцеве самоврядування (далі – МСВ), що виступає як природна і найбільш ефективна форма соціального управління, що здійснюється на широких демократичних засадах – або безпосередньо самою ТГ, тобто її членами – жителями відповідних територій (адміністративно-територіальних одиниць) держави, або їх представницькими та виконавчими органами – органами місцевого самоврядування (далі – ОМСВ), що формуються безпосередньо членами ТГ шляхом виборів або через використання механізму демократичних призначень.

Отже, саме за таких умов формується і народжується, функціонує та розвивається складна феноменологія муніципалізму як:

– комплексного і системного соціального явища [3, с. 493; 4],

– важливого і іманентного елементу демократичної ідеології [5, с. 173],

– багаторівневого елементу соціального (державного, і водночас, недержавного – локального, регіонального) управління [6],

– специфічного телеологічно і праксеологічно обґрунтованого рівня публічної самоврядної (муніципальної) влади [7],

– самостійного і автономного конституційно-правового інституту [8], що володіє власною нормативно-правовою базою,

– функціонує у вигляді МСВ, унікального соціального і політико-економічного явища,

– яке детермінує локальний, регіональний, національний і міжнародний розвиток, особливо в умовах правової глобалізації [9],

– коли колективні суб'єкти права, особливо такі як ТГ, починають відігравати важливу конституюючу та інституційну роль у локально-регіональних державних та універсально-світових процесах взаємодії держав, народів, людей та міжнародного співтовариства [10].

Отже, можна констатувати, що розгляд теоретичних засад формування, становлення, розвитку і вдосконалення муніципалізму необхідно здійснювати, по-перше, через призму його локального вимірювання; а, по-друге, враховуючи на його глобалістський потенціал, його треба розглядати через призму дихотомії «локальне / глобальне» [11].

Враховуючи, що проблематика теми статті торкається дослідження теоретичних засад муніципалізму, треба наголосити на тому, що у вітчизняній науці досить мало наукових робіт з цього напрямку. Основний акцент дослідження дихотомії «локальне / глобальне» здійснюється в контексті

розгляду основоположних засад глобалізації. Цей напрямок розвивають О. Антонюк, В. Бабкін, У. Бек, О. Білорус, В. Геєць, Г. Дашутін, С. Кримський, В. Кувалдін, М. Михальченко, С. Павленко, Г. Почепцов, В. Смолянюк, В. Шейко, М. Шепелев та ін. Разом з тим проблематику локально-універсального формування та розвитку феноменології муніципалізму в контекстуалізації розвитку МСВ, осмислення особливостей його формування, тенденцій та перспектив розвитку в умовах глобальних трансформацій досліджують О. Бабкіна, М. Баймуратов, Р. Балабан, О. Батанов, В. Бебик, В. Безродна, В. Вовк, Л. Гаєвська, Ю. Ганжуров, В. Горбатенко, Л. Горенко-Баранівська, О. Долженков, В. Котигоренко, Л. Лойко, І. Оніщенко, Ф. Рудич, О. Соснін, Л. Токар, В. Халамендик, Р. Черноног, Ю. Якименко та ін.

У західній зарубіжній науці (зокрема в американській і західноєвропейській) проблеми глобалізації, в цілому, досліджені ґрунтовніше. Це ж стосується і теоретико-методологічних досліджень феномена глобалізації в рамках соціально-філософських наук. Однак треба зазначити, що більшість авторів не приділяють окрему увагу експлікації понять «глобальне» і «локальне» (поза контекстом аналізу конкретних сучасних соціальних процесів), а також їх взаємодії. Відомі американські і західноєвропейські вчені-теоретики глобалізації, що представляють трансформістський напрям досліджень цього феномена, – Р. Робертсон, Е. Гідденс, А. Аппадурай, У. Бек, У. Ханнерц, М. Уотерс, Д. Томлінсон, Д. Хелд, Г. Тербон, М. Фезерстоун, Д. Урри, Д. Фрідман, А. Джонс, Дж. Пітері, А. Дірлік, Д. Ховес, У. Шуеркенс, П. Бергер, М. Кастельс та ін., знаходить відображення розуміння «глобального» і «локального», але такі експлікації носять лише фрагментарний характер і не є

цілісною всебічною картиною взаємодії «локального» і «глобального». Разом із тим необхідно акцентувати увагу на тому, що в останні роки з'явилися дослідження, безпосередньо присвячені проблематиці «глобального» і «локального» в існуванні й діяльності місцевих спільнот. До них належать наукові праці російської дослідниці-соціолога Т. І. Макогон; українських дослідників-конституціоналістів та муніципалістів М. О. Баймуратова, М. М. Баймуратова, І. В. Балабанової, О. В. Батанова, Д. О. Бобровника, О. О. Кравця, Д. П. Мартиновського, В. С. Могілевського, Р. М. Хвана та ін. Отже, можна констатувати, що це не тільки підкреслює об'єктивізацію та актуалізацію профільної проблематики, зростання її конотаційних та наративних ідентифікаційних ознак, а і також її великий науково-продуктивний потенціал, суттєву доктринально-функціональну важливість, багатогранну аксіологічну змістовність та універсальну праксеологічну спрямованість.

Отже, метою даної статті є дослідження теоретико-доктринальних засад феноменології муніципалізму.

Якщо визначати основні теоретико-параметральні підходи до розуміння феноменології муніципалізму, то необхідно дійти висновку, що в їх основі лежить, по-перше, екзистенційна парадигма та об'єктивовані алгоритми існування локальної людської спільноти в контекстуалізації ТГ, а також, по-друге, процес набуття ТГ свого глобалістського потенціалу через формування та реалізацію дихотомії «локальне / глобальне».

На слухну думку англійської дослідниці П. Дольяні, муніципалізм, безперечно, відноситься до основоположних європейських цінностей (аксіологічна складова муніципалізму. – Авт.), бо у своїй історичній ретроспективі це явище виникло і розвивалось як політична

система самоврядування на місцевому рівні, наприклад, міста чи містечка, що здійснювалось через муніципалітет (локально-самоврядна ідентифікаційна складова муніципалізму. – Авт.) – самоврядну інституцію із власними органами управління, що базується на адміністративному поділі суверенної держави (управлінсько-територіальна складова муніципалізму. – Авт.). При цьому, муніципалізм – це більше ніж проста підтримка муніципалітетів, оскільки він підтримує примат діяльності муніципалітетів як засіб здійснення політичних змін на місцевому рівні (локально-модифікаційна складова муніципалізму. – Авт.), а також низові рухи для здійснення політичних змін на вищих рівнях влади (загально-політична складова муніципалізму. – Авт.). Це підхід до впровадження соціальних змін, який зосереджується на використанні муніципалітету як засобу впровадження змін [12, с. 577] (локально-реноваційна складова муніципалізму. – Авт.).

Вітчизняний дослідник-муніципаліст О. В. Батанов, застосовуючи системно-комплексний та інтеграційний підходи в процесі глибокого дослідження профільної феноменології, вважає, що в процесі формування категоріально-понятійного апарату муніципального права поняття «муніципалізм» повинно стати одним з системоутворюючих [13, с. 103]. Отже, з такого підходу впливає його екстраординарність та особлива важливість для конституціоналізації муніципального права як самостійної галузі національного права. Аргументуючи такі підходи, наведений дослідник наводить наступні фактори – муніципалізм виступає і розуміється:

а) як продукт теорії і практики місцевого самоврядування («буржуазний муніципалізм») [14, с. 46] (доктринально-праксеологічний феномен, що має стійку та суттєву історичну ретроспективу. – Авт.);

б) відмічено спроби застосування цієї феноменології, нажаль невдалі, як самостійного дослідницького проекту у період переходу від класичної муніципальної науки до науки радянського будівництва у 20-ті роки XX століття (науковий феномен, що пройшов соціально-політичну апробацію в соціально-політичному житті конкретної держави. – Авт.) [15, с. 72–76];

в) за відсутності дефінітивного визначення цієї феноменології, вона, по суті, розумілася як концептуальна характеристика стану розвитку МСВ у певну епоху в певній країні або в за-рубіжних країнах у цілому [16] (на кшталт компендіуму. – Авт.) (феноменологія, що знайшла своє розповсюдження і застосування в теорії та практиці здійснення МСВ, – формування соціального явища, що є об'єктивованим та вкрай необхідним для використання у соціально-державному житті. – Авт.);

г) у зв'язку із формуванням муніципальної правосвідомості, свідомим вихованням почуття належності до рідної спільноти, свого населеного пункту, «малої батьківщини» [17] (феноменологія, що детермінувала формування локальної приналежності людини до відповідної території та людської спільноти, – формування і розуміння інтерсуб'єктивності. – Авт.);

г') як ідеологія і практика МСВ на рівні населеного пункту в цілому, на рівень вище порівняно з територіальною (сусідською) громадою; як практична реалізація основних засад, принципів і можливостей міської (селищної, сільської) автономії [18] (феноменологія, що напряду сприяє формуванню територіальної людської спільноти у її ментальній інституціоналізації та з застосуванням найважливіших та суттєвіших ідентифікаційних підходів формування, існування і функціонування локального соціуму. – Авт.);

д) органічна частина конституціоналізму та результат розвитку концепцій МСВ під впливом його принципів та ключових ідей [19, с. 46] (феноменологія яка складає інституційно-обов'язкову та іманентну частину національного, європейського і глобального конституціоналізму. – Авт.);

е) сучасний напрям у теорії анархізму у вигляді «лібертарного муніципалізму» («комуналізму») Північноамериканських Соціальних Екологів, на чолі з відомим теоретиком екоанархізму, видатним соціологом та мислителем сучасності Мюрреєм Букчиним [20], причому, як варіант так званого міського анархізму як комунальної системи базисного громадянського самоврядування (починаючи від розуміння міста або його околиць як центру революційного процесу та усїєї анархістської політики за перетворення муніципальних органів влади в інститут суспільного самоврядування) [21] (фактично феноменологія локального простору трансформується у могутній революційний засіб модернізації всього соціуму і держави на засадах екологічної безпеки та громадського самоврядування, самоідентифікації, самодіяльності людини, її груп та асоціацій. – Авт.).

Отже, таке широке розуміння профільної феноменології муніципалізму, об'єктивує та актуалізує науковий пошук його теоретичних засад та механізмів застосування та реалізації, насамперед, в правовій науці та практиці.

Розуміння стратегічно-функціональних та сутнісно-аксіологічних, а у підсумку, й онтологічних засад системи модальності формування та реалізації, ролі та значимості феноменології муніципалізму в умовах демократичної правової державності у її логіко-філософському розумінні [22] (у філософії виділяють онтологічну модальність, що означає засіб існування об'єкта або явища, та гносеологічну (логічну) модальність, яка означає засіб

розуміння, судження про об'єкт, явище або подію), дає можливість підтримати наукові пошуки вітчизняної школи муніципального права під керівництвом професора М. О. Баймуратова [10], до якої, до речі, належить й автор цього дослідження. На наш погляд, така модальність повинна будуватися на наступних основних положеннях (засадах, принципах, пріоритетах, домінантах), а саме:

А) МСВ як функціонально-просторове уособлення муніципалізму, що проявляється як самоорганізація жителів-членів ТГ, що функціонують на територіях адміністративно-територіальних одиниць або їх об'єднань в рамках однієї держави, – виступає важливим, об'єктивно необхідним елементом та іманентною ознакою демократичної правової державності (конституційно-нормативна засада муніципалізму. – Авт.);

Б) більш того, саме ОМСВ, як інструментально-структурні провідники муніципалізму, безпосередньо формуються жителями-членами територіальних громад (представницько-суб'єктна засада муніципалізму. – Авт.);

В) саме ОМСВ виступають самими наближеними до населення органами публічного управління та рівнем публічної влади (публічно-суб'єктна засада муніципалізму. – Авт.), який

Г) відповідає за організацію місцевого життя, надання комунальних послуг (телеологічна домінанта муніципалізму. – Авт.),

Г') а в широкому розумінні за реалізацію прав людини в межах локального соціуму (створення саме ОМСВ локальної системи захисту прав людини на локальному рівні соціуму в межах ТГ [23, с. 97-101]) (людиноцентризм як стратегічний пріоритет муніципалізму. – Авт.),

Д) на фоні глибоких самоврядних змін, що лежать в основі реформування

та демократичної реновації суспільства і держави (соціально-трансформуюча домінанта муніципалізму. – Авт.),

Е) в контексті формування феноменології муніципалізму, який, безперечно, є важливою складовою частиною національного конституціоналізму (структурно-методологічна домінанта муніципалізму. – Авт.).

Такий висновок є обґрунтованим, бо викликається до існування екзистенційною парадигмою існування локальної людської спільноти, що складається з об'єктивно-детермінованої сукупності наступних ідентифікаційних ознак феноменології муніципалізму [24]:

А) саме на рівні місцевого самоврядування (ознака сфери соціального простору в якому виникає, існує, функціонує та розвивається муніципалізм. – Авт.);

Б) в межах локальної людської спільноти – ТГ (ознака сфери дії системи міжсуб'єктного існування, що лежить в основі комунікаційної бази муніципалізму. – Авт.);

В) через комунікаційну взаємодію з іншими її членами (методологічна ознака сфери міжособистісної комунікативної взаємодії на якій функціонально виникає муніципалізм. – Авт.);

Г) в процесі формування індивідуальної і колективної соціалізації в контексті реалізації наративів людської діяльності та її найбільш поширених форм, що набули стереотипного характеру (ознака сфери праксеологічного існування та впливу на людину та її асоціації соціальних і правових факторів муніципалізму. – Авт.);

Г') конкретна людина-житель відповідної території держави і одночасно член відповідної громади (ознака сфери екзистенційного існування людини як біологічного виду, соціальної істоти, а також активної та мотивованої особистості в межах муніципалізму. – Авт.);

Д) в умовах повсякденності (ознака основоположного та іманентного філософського стану існування людини та її спільнот в умовах муніципалізму. – Авт.);

Е) реалізує свій життєвий цикл (ознака основної і стратегічно-визначальної телеологічної домінанти існування людини. – Авт.);

Є) через продукування екзистенційних потреб, запитів, інтересів у вигляді прообразу прав і свобод (ознака сфери виникнення соціальних, пара- і мета- нормативно-правових атитюдів, а також формування індивідуальних і колективних габітусів, що складають аксіологічно-екзистенційну роль і значення муніципалізму. – Авт.);

Ж) що виступають правами і свободами людини (ознака формування нормативного дискурсу «екзистенційний інтерес – конкретне право людини» в межах муніципалізму. – Авт.);

З) що визнаються і легалізуються державою, нею охороняються, захищаються, гарантуються (ознака основоположної рольової функції держави у формуванні системи прав і свобод людини і громадянина у вигляді його правового статусу, що формується в межах муніципалізму. – Авт.);

И) і у підсумку легалізуються у вигляді конституційних прав і свобод людини, що є пріоритетними перед правами держави (ст. 3 Конституції України [25] (ознака надання державою обов'язкового характеру та пріоритету прав людини перед правами держави в межах муніципалізму. – Авт.);

І) саме конституційні права і свободи людини, складають конституційно-правовий статус людини і громадянина в конкретній державі (ознака-фактор нормативно-правового оформлення реального стану прав людини в межах демократичної держави, що виникає в межах муніципалізму. – Авт.);

Й) саме завдяки цим конституційним правам і свободам людини на рівні МСВ формується масив муніципальних прав людини, який з одного боку, фактично копіює такі конституційні права і свободи людини і громадянина, а з іншого боку – додатково і суттєво легітимує інститут локальної демократії, підкреслюючи його виключно важливу екзистенційну роль і створюючи реальні умови для реалізації таких прав і свобод в умовах повсякденної життєдіяльності людської спільноти (ознака-фактор просторово-інструментального забезпечення прав і свобод людини в межах муніципалізму через використання інституту муніципальних прав людини. – Авт.);

К) крім того, завдяки наведеним складним процесам і тенденціям гуманістичної спрямованості формуються, проявляються, розвиваються і реалізуються на рівні конкретної людини, їх груп, асоціацій та спільнот феноменології муніципальної свідомості і муніципальної психології, що фундаментально забезпечують існування локальної демократії, а звідси й існування, функціонування і реалізації системного комплексу конституційних прав і свобод людини, що реалізуються на локальному рівні соціуму у вигляді індивідуальних, групових та колективних муніципальних прав людини (ознака-фактор свідомо-психологічного та реально-праксеологічного забезпечення прав і свобод людини в межах муніципалізму через використання інституту муніципальних прав людини. – Авт.);

Л) феноменологія муніципальної свідомості і муніципальної психології, що фундаментально забезпечують існування локальної демократії через участь у неї великої кількості людей, їх груп та асоціацій, що базується на їх усвідомленій та мотиваційній діяльності в локальному соціумі, – лежать в основі розвитку та саморозвитку, вдосконалення та поширення

ідеологічних настанов феноменології муніципалізму (ознака-фактор формування ідеології муніципалізму. – Авт.);

М) наведені засади є яскравим свідченням можливостей феноменології муніципалізму з вирішення актуальних та екзистенційних питань існування людини на рівні локального соціуму в процесі реалізації свого життєвого циклу та її високого потенціалу реального спротиву деструктивним тенденціям на рівні взаємодії людини з публічною владою і збереженню стабільних умов для функціонування державності (ознака-фактор реального запобігання муніципалізма деструкції в локальному і державному управлінні. – Авт.);

Н) найважливішою рисою феноменології муніципалізму виступає його нормативна основа, яка є яскравим результатом його визнання і свідомостю його легалізації з боку не тільки держави (національний конституційно-правовий і законодавчо-правовий масив), а й міжнародної, зокрема європейської, спільноти держав (міжнародно-правові договори, що містять міжнародні правові стандарти МСВ) (ознака-фактор конституційно-нормативного та законодавчо-нормативного визнання і легалізації муніципалізму з боку держав і договірно-нормативної легалізації з боку міжнародної спільноти держав. – Авт.).

Отже, наведені ознаки-фактори дають можливість говорити про формування і функціонування механізму локально-державного і регіонально-універсального правового регулювання феноменології муніципалізму через трансформацію його в конституційно-правовий інститут МСВ та формування міжнародно-правового інституту міжнародного публічного права [26]. В основі такого механізму лежить механізм правового регулювання основними елементами якого виступають:

І. На національному рівні (що уособлює локально-регіональний характер нормативного регулювання МСВ і, отже, муніципалізму як загального соціально-політичного явища):

а) деякі вчені, розглядаючи структуру механізму правового регулювання, виділяють два її елементи [27]: 1) нормативну основу, чи норми права, виражають основні методи впливу права, – дозволи, заборони, зв'язування (нормативний інструментарій. – Авт.); 2) методи реалізації, які виявляються у фактичній поведінці людей, скоєнні дій чи утриманні від дій (бездіяльності), тобто результативний бік механізму (діяльнісно-функціональний інструментарій. – Авт.). Між цими двома елементами є проміжні ланки – юридичні факти, правовідносини;

б) знаний радянський теоретик права С. С. Алексєєв до елементів механізму правового регулювання відносив: 1) юридичні норми; 2) правовідносини; 3) акти реалізації суб'єктивних прав та юридичних обов'язків; 4) індивідуальні розпорядження, акти застосування права як факультативний елемент. У юридичній літературі найчастіше називають ці чотири елементи механізму правового регулювання [27] (джерельний інструментарій. – Авт.);

в) водночас наведені чотири механізми правового регулювання є його стадіями (стадійно-реалізаційний інструментарій. – Авт.):

– перша стадія – формування нормативної основи – включає процес створення та загальну дію юридичних норм; при цьому нормативна основа включає як норми права, а й індивідуальні розпорядження, договори, засоби й прийоми юридичної техніки, інші інструменти правового регулювання; найбільше значення в нормативній основі мають такі юридичні засоби, як позитивні зв'язування, дозволи та заборони, оскільки вони виявляють

себе саме у дії права (нормування, нормативізація, нормопроекування, нормотворчість на різних рівнях – локальному, регіональному, загальнодержавному, включаючи й законотворчість. – Авт.);

– друга стадія включає правовідносини, що виникають з урахуванням юридичних фактів (чи фактичного складу) – у її рамках сторони набувають конкретних прав та обов'язків як міру індивідуальної поведінки суб'єктів; причому, цієї стадії нерідко передує факультативна стадія – застосування права, без якої правовідносини неможливі; причому, правозастосовний акт служить тим юридичним фактом, без якого не існує правовідносин. У межах правовідносин встановлюється конкретний юридичний зв'язок між суб'єктами. При цьому суб'єкти цілком безумовно поділяються на уповноважених та зобов'язаних. Саме тут виявляється, яка зі сторін правовідносини має інтерес і відповідні суб'єктивні права, яка зобов'язана не перешкоджати задоволенню цього інтересу або здійснювати конкретні активні дії на користь уповноваженого (праксеологічний аспект правового регулювання, що спирається на комунікативні та міжособистісні аспекти правовідносин, детерміновані телеологічними домінантами їх учасників. – Авт.);

– третя стадія – це реалізація суб'єктивних прав і юридичних обов'язків. На цій стадії досягаються цілі (телеологічні домінанти) правового регулювання. При цьому реалізація здійснюється у формах актів: дотримання (заборон), виконання (обов'язків), використання (прав) та застосування права. Акти реалізації є основним засобом, з якого права та обов'язки втілюються у життя, тобто здійснюються у поведінці тих чи інших суб'єктів. Якщо на цій стадії не створиться перешкод для реалізації прав та обов'язків, то не виникає потреби

у четвертій (факультативній) стадії – контролю за використанням прав та виконанням обов'язків чи захисту прав суб'єктів правовідносин (практичне виконання настанов і приписів правових норм в ординарному режимі, які регламентують правовідносини, що формуються або вже сформувались. – Авт.);

– четверта стадія характеризується настанням певних юридичних наслідків за невиконання суб'єктом покладених на нього обов'язків або під час скоєння правопорушення. Ця стадія настає лише за конфліктної ситуації та свідчить про неможливість звичайними засобами вирішити конфлікт (вирішення телеологічних домінантів правовідносин за наявності екстраординарних обставин в контексті застосування примусових заходів, включаючи заходи юридичної відповідальності. – Авт.). Тому на цій стадії виникає необхідність у правовідносинах іншого роду – правоохоронних, а також у правозастосовній діяльності забезпечувального характеру. Тут уповноважений набуває право на захист, за допомогою якого він або спеціальні органи порушують правозастосовний процес, та за допомогою юрисдикційних органів має можливість щодо зобов'язаної особи вжити заходів державного примусу. Сторона, що порушила свої обов'язки, в рамках охоронюваних правовідносин набуває нового статусу, де на перший план висувається юридична відповідальність. Тому охоронні правовідносини будуються на кшталт владного відношення, в якому юрисдикційний орган використовує владу для відновлення справедливості, зміцнення законності. Отже, головним елементом на цій стадії є охоронні правозастосовні акти.

Треба зазначити, що екзистенційний потенціал муніципалізму, його поширеність і повсюдність завдяки використанню державами інституту МСВ та можливостей локальної

демократії (загальнодержавний, локальний та регіональний рівні), безперечний вплив на формування, будівання, корегування життєвого циклу кожної конкретної людини, особливий та інтенсивний вплив на існування і функціонування в умовах повсякденності кожної людини, її груп та асоціацій і, насамперед, ТГ (особистісний, груповий та колективний рівні), – яскраво демонструє стратегічну, безперервну, іманентну роль муніципально-правових відносин у здійсненні публічно-правового регулювання територіальних людських спільнот та їх значення в організації життєдіяльності їх членів-жителів. Причому, і на цьому необхідно акцентувати особливу увагу, такий висновок не є алармістським для існування демократичної правової державності.

II. На міжнародному рівні (що уособлює регіонально-універсальний характер міжнародного нормативного регулювання МСВ та активізацію процесів формування міжнародно-правового статусу ТГ через дихотомію «локальне/глобальне» і, отже, визначення муніципалізму як універсального міжнародного соціально-політичного і нормативного явища):

а) відповідний механізм міжнародно-правового регулювання [28] має на увазі, насамперед, сукупність-міжнародно правових засобів і методів впливу на міждержавні відносини (сукупність інструментально-правових засобів міжнародного рівня як функціональна основа профільного механізму. – Авт.);

б) у структурному розумінні в основі такого механізму лежить міжнародно-правова норма, що виступає його первинним елементом, юридична функція якої (нормативно-телеологічна домінанта) полягає в нормативному регламентуванні стосунків між суб'єктами (структурно-елементний склад профільного механізму. – Авт.);

в) регулювання в межах профільного механізму здійснюється шляхом визначення стандартів, моделей обов'язкової, можливої і неприпустимої поведінки з метою спонукання суб'єктів слідувати цим стандартам. Досягається мета специфічним юридичним методом, шляхом встановлення взаємопов'язаних прав і обов'язків, що утворюють правовідносини (діяльнісно-поведінкова основа профільного механізму. – Авт.);

г) другою основною частиною механізму міжнародно-правового регулювання виступає міжнародно-правове ставлення (позиція) суб'єкта міжнародного права (в нашому випадку, насамперед, держав) до предмету (об'єкта) міжнародно-правового регулювання, – отже, мова йде про особливі різновиди міжнародних відносин, що детермінуються взаємним зв'язком прав і обов'язків, які напрями впливають з міжнародно-правової норми. При цьому, необхідно враховувати, що профільні правовідносини існують автономно і не зливаються з регульованими міжнародними відносинами, хоча і знаходяться з ними у причинно-наслідковому зв'язку – тут насамперед йдеться про матеріальні відносини, бо відносини процесуального характеру знаходяться поза межами перших, вони їх обслуговують та сприяють їх реалізації (психологічно-вольова основа профільного механізму. – Авт.);

г') треба розуміти, що в сфері міжнародно-правового регулювання дуже важливу роль відіграє ставлення суб'єкта міжнародного права до правовідносин, реалізація яких тісно пов'язане з таким налаштуванням його і ставленням, бо саме воно детермінує поведінку суб'єкта до позитивної реалізації таких правовідносин. Отже, елементом механізму міжнародно-правового регулювання є тільки власне правовідносини, тобто правовідносини у вузькому сенсі, хоча в міжнародному

праві визнаються й виконуються й правовідносини в широкому їх розумінні, як суспільні відносини, що врегульовані правом, – причому і перший і другий аспект необхідно розуміти у юридичному взаємозв'язку, тобто у єдності прав і обов'язків, носіями яких виступають суб'єкти міжнародного права (позитивно-поведінкова основа профільного механізму. – Авт.);

д) елементом правовідносин є суб'єктивне право, яке поза правовідносин існувати не може, тому що йому повинен кореспондувати і відповідати відповідний обов'язок. Отже, суб'єктивне право можна визначити як міру дозволеної поведінки суб'єкта, що забезпечена відповідним обов'язком іншого або інших суб'єктів. При цьому, останню можна визначити як міру належної поведінки суб'єкта, що відповідає суб'єктивному праву і забезпечується системою міжнародно-правового регулювання. Якщо використання суб'єктивного права залежить від волі суб'єкта, то виконання обов'язків є юридично обов'язковим, – у підсумку взаємозв'язок суб'єктивних прав і обов'язків утворює юридичний зміст правовідносин (суб'єктивно-альтернативна основа профільного механізму. – Авт.);

е) для розуміння механізму дії міжнародно-правових відносин істотне значення мають юридичні факти (наприклад, відповідні рішення міжнародних органів та організацій, ратифікація міжнародного договору тощо), під якими розуміються заходи та дії суб'єктів міжнародного права, що породжують юридичні наслідки. Такі факти – є однією з визначальних умов виникнення, розвитку і припинення конкретних правовідносин, – але, треба розуміти, що юридичними фактами можуть бути й неправомірні дії, само тому вони породжують охоронні правовідносини відповідальності (легально-фактологічна основа профільного механізму. – Авт.);

є) інституційну і перманентну роль у профільному механізмі міжнародно-правового регулювання відіграє міжнародно-правова свідомість, бо під її впливом створюються і проводяться в життя правові норми – звідси, вона виступає своєрідним передбачуваним «дороговказом» для суб'єктів міжнародного права у формуванні їх поведінки на міжнародній арені в межах відповідних напрямів міжнародного співробітництва держав (свідомо-психологічна сторона профільного механізму. – Авт.).

Треба зазначити, що саме міжнародно-правова свідомість, як досить складне та суперечливе явище, відіграє найважливішу роль у сприйнятті муніципалізму на міжнародно-правовому рівні як об'єкта міжнародно-правового регулювання. Саме тут проходять складні процеси трансформації цього суто локального явища в глобальний феномен, який якісно оновлює, модифікує, конструює в новому якісному розумінні сукупність поділюваних державами поглядів, уявлень, ідей щодо необхідного міжнародного правопорядку. Причому, треба констатувати, що міжнародно-правова свідомість існує, формується і функціонує, не дивлячись на всі відмінності між державами, – бо без цього було б неможливо існування і функціонування загального міжнародного права, що і відбиває загальну правосвідомість.

Ще однією з особливостей міжнародно-правової свідомості, яка проявляється в процесах інституціоналізації муніципалізму, муніципального права у галузь міжнародного публічного, і отже, загального міжнародного права [29], виступає формування такої свідомості «знизу – до гори», тобто, від свідомості конкретної людини як її індивідуального носія, яка одночасно виступає жителем-членом ТГ, користується та є бенефіціаром досягнень та переваг муніципалізму, МСВ, – до свідомості конкретної держави, що визнає

і легалізує МСВ на своїх теренах, розуміючи його творчий та могутній трансформуючий потенціал побудови державно організованого та передбачено позитивно функціонуючого соціуму, який є партнером, а не суперником державності, – і до регіональних спільнот держав і універсальної міжнародної спільноти, – де муніципалізм стає могутньою сферою трансформації соціального обліку держав-членів спільноти. Тому методологічно важливим у алгоритмічному і парадигмальному, функціональному і організаційному аспектах, представляється висновок вітчизняного дослідника Д. О. Бобровника відносно того, що «приклад існування і функціонування ТГ в їх історичному, географічному, ресурсному та інших вимірюваннях показує, що саме внаслідок змін умов функціонування «локального» з'являється «глобальне», і саме в рамках «глобального» існує на даний момент будь-яке «локальне», активно впливаючи на нього. Отже, люди, їх групи, асоціації, їх оточуюче соціальне середовище є «локальним» за своєю фізичною природою, але соціальні практики наведених суб'єктів в умовах сучасних перманентних змін трансформуються на «глобальне» [11, с. 64]. Отже, ця позиція технологічно, наративно і конотаційно обґрунтовує глобалізаційний ресурс муніципалізму.

Не можна пройти в цьому питанні й повз ролі і взаємодії правосвідомості і правової культури, причому не тільки керівників держав, а й бюрократії різних рівнів – саме остання виступає досить істотним фактором у функціонуванні міжнародного права. Більш того, значення цього фактору зростає в міру ускладнення міжнародно-правового регулювання. Тому не можна забувати і про масову муніципальну міжнародно-правову свідомість, яка, враховуючи її значення для кожної людини, досить повільно, але тим не менше динамічно затверджується у

свідомості людей. І хоча можливості громадської думки не слід і переоцінювати, тим не менше у критичних ситуаціях саме вона може зіграти дуже серйозну роль у вирішенні складних питань існування і функціонування спільноти народів і держав. Насамкінець, у процесі міжнародно-правового регулювання як реалізації норм міжнародного права необхідним засобом у сфері національної юрисдикції виступає внутрішньодержавне (національне) право. Без все більш активної взаємодії з останнім міжнародне право було б, по-перше, не в змозі нормально функціонувати у стабільному режимі, а, по-друге, не мало б перспектив свого розвитку та вдосконалення. Звідси, виникає відповідне коло, у якому об'єднані та взаємопов'язані методи національного і міжнародно-правового регулювання – завдяки чому муніципалізм займає все більш важливі позиції як екзистенційна феноменологія, що має велике значення для розвитку і людини, її груп та асоціацій, і територій – локальних, регіонів та держави, а також регіональних і міжнародної спільноти держав.

Тому можна стверджувати, що тільки у своїй єдності означені національні та міжнародні аспекти у розумінні сутності муніципалізму дозволяють говорити про існування даного феномену не лише як привабливої концептуально-праксеологічної моделі, а й об'єктивної реальності, яка має аксіологічно-нарративні, структурно-інституціональні, конститутивні, законодавчо-нормативні, функціонально-телеологічні, історичні, національні та ментально-конотаційні параметри, які еволюційним шляхом склалися під впливом відповідних самоврядно-демократичних ідей та принципів. В цьому контексті велике наукове значення набуває доктринальна позиція відомого вітчизняного фахівця-муніципаліста М. О. Баймуратова, що розглядаючи сучасний

світовий конституціоналізм саме через призму функціонування муніципалізму, вважає, що останній забезпечує якісно новий рівень розвитку і взаємодії автономії і колективізації інтересів людини на локальному рівні функціонування соціуму (поглиблення комунікаційного аспекту існування ТГ. – Авт.), територіальне співтовариство у перспективі розвивається і трансформується в активного продуцента конституційної свідомості та культури (активізація темпів формування конституційно-муніципальної свідомості у жителів-членів ТГ. – Авт.), що є телеологічно-стратегічними критерійними ознаками ідеології національного і світового конституціоналізму [19, с. 46] (формування логічно-інтеграційної єдності в межах ідеології конституціоналізму і муніципалізму. – Авт.).

Отже, резюмуючи, можна дійти наступних висновків, а саме:

– феноменологія муніципалізму напряму пов'язана з філософським станом самоорганізації як процесом, в ході якого створюється, відтворюється чи удосконалюється організація складної динамічної системи у вигляді локального соціуму, що детермінує, формує, репрезентує, актуалізує та об'єктивує створення, існування та функціонування локальної людської спільноти – ТГ, й обумовлює, по великому рахунку, існування людської цивілізації, в основі якої лежить людина з її повсякденними потребами, устремліннями, інтересами, які вона реалізує в процесі своєї життєдіяльності;

– розгляд теоретичних засад формування, становлення, розвитку і вдосконалення муніципалізму необхідно здійснювати, по-перше, через призму його локального вимірювання; а, по-друге, враховуючи на його глобалістський потенціал, його треба розглядати через призму дихотомії «локальне / глобальне»;

– широке розуміння профільної феноменології муніципалізму,

як феноменологія локального простору, що трансформується у могутній революційний засіб модернізації всього соціуму і держави на засадах екологічної безпеки та громадського самоврядування, самоідентифікації, самодіяльності людини, її груп та асоціацій, – об'єктивує та актуалізує науковий пошук його теоретичних засад та механізмів застосування та реалізації, насамперед, в правовій науці та практиці;

– наведені в статті ознаки-фактори муніципалізму дають можливість говорити про формування і функціонування механізму локально-державного і регіонально-універсального правового регулювання цієї феноменології через трансформацію муніципалізму в конституційно-правовий інститут МСВ та формування міжнародно-правового інституту міжнародного публічного права, причому в основі такого механізму лежить механізм правового регулювання;

– екзистенційний потенціал муніципалізму, що існує на національному рівні, його поширеність і повсюдність завдяки використанню державами інституту МСВ та можливостей локальної демократії (загальнодержавний, локальний та регіональний рівні), безперечний вплив на формування, будівництво, корегування життєвого циклу кожної конкретної людини, особливий та інтенсивний вплив на існування і функціонування в умовах повсякденності кожної людини, її груп та асоціацій і,

насамперед, ТГ (особистісний, груповий та колективний рівні), – яскраво демонструє стратегічну, безперервну, іманентну роль муніципально-правових відносин у здійсненні публічно-правового регулювання територіальних людських спільнот та їх значення в організації життєдіяльності їх членів-жителів, причому, і на цьому необхідно акцентувати особливу увагу, такий висновок не є алармістським для існування демократичної правової державності;

– на міжнародному рівні, що уособлює регіонально-універсальний характер міжнародного нормативного регулювання МСВ та активізацію процесів формування міжнародно-правового статусу ТГ через дихотомію «локальне/глобальне», муніципалізм проявляється і визначається як універсальне міжнародне соціально-політичне і нормативне явище;

– можна стверджувати, що тільки у своїй єдності національні та міжнародні аспекти у розумінні сутності муніципалізму дозволяють говорити про існування даного феномену не лише як привабливої концептуально-праксеологічної моделі, а й об'єктивної реальності, яка має аксіологічно-нарративні, структурно-інституціональні, конститутивні, законодавчо-нормативні, функціонально-телеологічні, історичні, національні та ментально-конотаційні параметри, які еволюційним шляхом склалися під впливом відповідних самоврядно-демократичних ідей та принципів.

Список використаних джерел

1. Терещенко Т. Теорія організації. URL: <https://pidru4niki.com/83640/menedzhment/samoorganizatsiya> (дата звернення: 10.05.2022).
2. Алиев В.Г. Теория организаций. URL: <https://in.alleng.org/d/manag/man196.htm> (дата звернення: 10.05.2022).
3. Кампо В. М. Український муніципалізм: історія і сучасність. Хроніка-2000. *Український культурологічний альманах*. 1998. Вип. 27-28. С. 492–504;
4. Посторонко І. Муніципалізм як найважливіший фактор соціального буття людини. URL: <http://conf-ampr.diit.edu.ua/AMPRX/paper/download/23780/12908> (дата звернення: 10.05.2022).

5. Батанов О. В. Муніципалізм у системі категорій сучасного муніципального права: концептуальний аспект. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип. 61. С. 172–180.
6. Дробуш І. В. Соціальна функція місцевого самоврядування в Україні: проблеми теорії та практики : автореф. дис. докт. юрид. наук : 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право. Київ : ІДП НАН України, 2017. URL: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:MF98NntGf28J:idpnan.org.ua/files/drobush-i.v.-sotsialna-funktsiya-mistseвого-samovryaduvannya-v-ukrayini-_pitannya-teoriyi-ta-praktiki_-_a_.doc+&cd=9&hl=ru&ct=clnk&gl=ua (дата звернення: 12.05.2022).
7. Григор'єв В. А. Становлення публічної самоврядної (муніципальної) влади в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.13 – правові проблеми політичних процесів ; кер. роботи М. О. Баймуратов. Одеса : Нац. ун.-т «Одеська юридична академія». 2002. 18 с.
8. Шаповал Т.Б., Чубіна А.С. Місцеве самоврядування в Україні як конституційно-правовий інститут. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2018. Том 29 (68). № 6. С. 33–38.
9. Шамрай В.В. Глобалізація та міждержавна інтеграція як чинник конституціоналізації міжнародного права. *Актуальні проблеми політики*. 2018. Вип. 61. С. 167–173.
10. Баймуратов М.О., Юрченко М.М. Інститут місцевого самоврядування в умовах глобалізації: до визначення доктринальних та нормативних підходів. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2019. № 4. Ч. 2. С. 3–8.
11. Бобровник Д.О. Дихотомія «локальне/глобальне» як основоположний концепт набуття міжнародної правосуб'єктності територіальною громадою. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 2. С. 58–66.
12. Dogliani Patrizia. European Municipalism in the First Half of the Twentieth Century. *The Socialist Network Contemporary European History*. Vol. 11. No. 4. (Nov., 2002), Pp. 573–596.
13. Батанов О.В. Муніципалізм як категорія сучасного муніципального права: постановка проблеми. *Часопис Київського університету права*. 2009. № 4. С. 102–108.
14. Кутафин О. Е. Муніципальное право Российской Федерации : учеб. 2-е изд., перераб. и доп. / О. Е. Кутафин, В. И. Фадеев. М. : Юристъ, 2002. 559 с.
15. Ящук Т. Ф. Формирование отечественного муниципализма 1920-х годов. *Юристъ-Правоведъ*. 2007. № 2. С. 72–76.
16. Див., наприклад: Еремян В. В. Современный мексиканский муниципализм: учеб. пос. М. : Изд-во УДН, 1996. 90 с.
17. Людина – Громада – Регіон. Антикризова стратегія розвитку. Західноукраїнський ресурсний інтернет-портал дистанційної освіти з суспільно-гуманітарних наук. *Проект Центру політичних досліджень*. URL: <http://westukr.itgo.com/ludyna.html> (дата звернення: 15.05.2022).
18. Заблоцький В. П. Створення життєздатної місцевої громади як форма трансформативної демократії. *Українсько-канадський проект «Розбудова демократії»*. URL: http://www.democracy.kiev.ua/publications/collections/conference_2000/section_4/Zablotsky.pdf (дата звернення: 15.05. 2022).
19. Баймуратов М. О. Місцеве самоврядування як загальний спадок людської цивілізації та феномен сучасного світового конституціоналізму. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2009. № 4-5. С. 38–47.
20. Букчін М. Що таке комуналізм? Демократичний вимір анархізму. *ЛІВА СПРАВА – Портал українських лівих*. URL: http://livasprava.in.ua/archive/index.php?option=com_content&view=article&catid=23&id=306: (дата звернення: 15.05.2022).
21. Букчін М. Лібертарний Муніципалізм: Загальний огляд. *Живий журнал LIVEJOURNAL*. URL: http://community.livejournal.com/ua_indymedia/262719.html (дата звернення: 15.05.2022).
22. Macé Marielle. Modes and types. *Fabula: research in literature*. 2005. URL: <http://www.fabula.org/articles/2005/08Mariel>. (дата звернення: 11.05. 2022).

23. Баймуратов М.О. Локальна система захисту прав людини в Україні: сутність та становлення. *Юридична освіта і правова держава* : зб. наук. праць. Одеса, 1997. С. 96–101.

24. Баймуратов М.О. Правовий простір місцевого самоврядування: актуалізація проблематики визначення. *Реформа місцевого самоврядування в Україні: сучасні тенденції та виклики* : матеріали круглого столу (18 травня 2018 р., м. Львів) / за наук. ред. проф. П. Гураля, проф. О. Сушинського. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2018. С. 19–23.

25. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

26. Баймуратов М.О., Кофман Б.Я. Міжнародне муніципальне право як галузь міжнародного публічного права: до питання про формування галузі. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Право*. 2021. № 2(3) С. 7–31.

27. Пиголкин А.С. Теория государства и права. М., 2015. URL: https://studme.org/33245/pravo/struktura_stadii_mehanizma_pravovogo_regulirovaniya (дата звернення: 12.05.2022).

28. Міжнародне право. Механізм міжнародно-правового регулювання. URL: <https://zen.in.ua/mizhnarodne-pravo/mizhnarodno-pravove-regulyuvannya/mehanizm-mizhnarodno-pravovogo-regulyuvannya> (дата звернення: 15.05.2022).

Посторонко І. Г. Теоретико-доктринальні засади феноменології муніципалізму

Стаття присвячена одній з найважливіших проблем вітчизняного муніципального права та національного конституціоналізму – визначенню становлення та розвитку теоретико-доктринальних засад феноменології муніципалізму. Ця проблема розкривається автором через використання інституту самоорганізації, завдяки якій людина може в індивідуальному, груповому або колективному порядку вирішувати екзистенційні питання свого існування в процесі реалізації свого життєвого циклу. Більш того, стверджується, що саме самоорганізація як філософський процес, в ході якого створюється, відтворюється чи удосконалюється організація складної динамічної системи у вигляді локального соціуму, – детермінує, формує, репрезентує, актуалізує та об'єктивує створення, існування та функціонування локальної людської спільноти – територіальної громади, й обумовлює, по великому рахунку, існування людської цивілізації, в основі якої лежить людина з її повсякденними потребами, устремліннями, інтересами, які вона реалізує в процесі своєї життєдіяльності. Автором здійснюється розгляд теоретичних засад формування, становлення, розвитку і вдосконалення муніципалізму, по-перше, через призму його локального вимірювання; а, по-друге, враховуючи на його глобалістський потенціал, через призму дихотомії «локальне / глобальне». Аналізується широке розуміння профільної феноменології муніципалізму, як феноменології локального простору, що трансформується у могутній революційний засіб модернізації всього соціуму і держави на засадах екологічної безпеки та громадського самоврядування, самоідентифікації, самодіяльності людини, її груп та асоціацій, – а це, своєю чергою, об'єктивує та актуалізує науковий пошук його теоретичних засад та механізмів застосування та реалізації, насамперед, в правовій науці та практиці. Наведені в статті ознаки-фактори муніципалізму дають можливість говорити про формування і функціонування механізму локально-державного і регіонально-універсального правового регулювання цієї феноменології через трансформацію муніципалізму в конституційно-правовий інститут місцевого самоврядування та формування міжнародно-правового інституту міжнародного публічного права, причому в основі такого механізму лежить механізм правового регулювання. Аргументується, що екзистенційний потенціал муніципалізму, який існує на національному рівні, його поширеність і повсюдність завдяки використанню державами інституту місцевого самоврядування та можливостей локальної демократії (загальнодержавний, локальний та регіональний рівні), безперечний вплив на формування, будовання, корегування життєвого циклу кожної конкретної людини, особливий та інтенсивний вплив на існування і функціонування в умовах повсякденності кожної

людини, її груп та асоціацій і, насамперед, територіальної громади (особистісний, груповий та колективний рівні), – яскраво демонструє стратегічну, безперервну, іманентну роль муніципально-правових відносин у здійсненні публічно-правового регулювання територіальних людських спільнот та їх значення в організації життєдіяльності їх членів-жителів, причому, і на цьому необхідно акцентувати особливу увагу, такий висновок не є алармістським для існування демократичної правової державності. На міжнародному рівні, що уособлює регіонально-універсальний характер міжнародного нормативного регулювання місцевого самоврядування та активізацію процесів формування міжнародно-правового статусу територіальної громади через дихотомію «локальне/глобальне», муніципалізм проявляється і визначається як універсальне міжнародне соціально-політичне і нормативне явище. Можна також стверджувати, що тільки у своїй єдності національні та міжнародні аспекти у розумінні сутності муніципалізму дозволяють говорити про існування даного феномену не лише як привабливої концептуально-праксеологічної моделі, а й об'єктивної реальності, яка має аксіологічно-нарративні, структурно-інституціональні, конститутивні, законодавчо-нормативні, функціонально-телеологічні, історичні, національні та ментально-конотаційні параметри, які еволюційним шляхом склалися під впливом відповідних самоврядно-демократичних ідей та принципів.

Ключові слова: конституціоналізм, людина-житель, людина-член територіальної громади, місцеве самоврядування, територіальна громада, муніципалізм, глобалізація, глобалістський потенціал територіальної громади.

Postoronko I. Theoretical and doctrinal principles of phenomenology of municipalism

The article is devoted to one of the most important problems of domestic municipal law and national constitutionalism – to determine the formation and development of theoretical and doctrinal foundations of the phenomenology of municipalism. This problem is revealed by the author through the use of the institution of self-organization, through which a person can individually, group or collectively solve existential issues of their existence in the process of realization of their life cycle. Moreover, it is argued that self-organization as a philosophical process in which the organization of a complex dynamic system in the form of local society is created, reproduced or improved – determines, forms, represents, actualizes and objectifies the creation, existence and functioning of local human community – territorial community, and determines, by and large, the existence of human civilization, which is based on man with his daily needs, aspirations, interests, which he realizes in the process of his life. The authors consider the theoretical foundations of the formation, formation, development and improvement of municipalism, first, through the prism of its local measurement; and, secondly, given its globalist potential, through the prism of the «local / global» dichotomy. A broad understanding of the profile phenomenology of municipalism as a phenomenology of local space is analyzed, which is transformed into a powerful revolutionary means of modernization of society and the state on the basis of environmental security and public self-government, self-identification, self-activity of man, his groups and associations. activates and actualizes the scientific search for its theoretical foundations and mechanisms of application and implementation, primarily in legal science and practice. The features-factors of municipalism presented in the article give an opportunity to talk about the formation and functioning of the mechanism of local-state and regional-universal legal regulation of this phenomenology through the transformation of municipalism into a constitutional and legal institute of local self-government, mechanism is the mechanism of legal regulation. It is argued that the existential potential of municipalism that exists at the national level, its prevalence and ubiquity due to the use of the institution of local self-government and local democracy (national, local and regional levels), undeniable influence on the formation, construction, life cycle of each individual. special and intensive impact on the existence and functioning of everyday life of each person, his groups and associations and, above all, the territorial community (individual, group and collective levels) – clearly demonstrates the strategic, continuous, immanent role

of municipal relations in public legal regulation of territorial human communities and their importance in the organization of life of their members, and, and this should be emphasized, this conclusion is not alarming for the existence of democratic rule of law. At the international level, which embodies the regional-universal nature of international normative regulation of local self-government and intensification of processes of formation of international legal status of territorial community through the dichotomy «local / global», municipalism is manifested and defined as a universal international socio-political and normative phenomenon. It can also be argued that only in their unity national and international aspects in understanding the essence of municipalism allow us to speak of the existence of this phenomenon not only as an attractive conceptual and praxeological model, but also an objective reality that has axiological-narrative, structural-institutional, constitutive, legislative and normative, functional and teleological, historical, national and mental and connotative parameters, which have evolved under the influence of relevant self-governing democratic ideas and principles.

Key words: constitutionalism, man-inhabitant, man-member of territorial community, local self-government, territorial community, municipalism, globalization, globalist potential of territorial community.

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС

Сергій Федчишин,

доктор юридичних наук, доцент,

доцент кафедри адміністративного права

Національного юридичного університету імені

Ярослава Мудрого,

головний науковий співробітник

Науково-дослідного інституту

державного будівництва та місцевого

самоврядування

Національної академії правових наук України

ORCID: 0000-0003-3096-3214

<https://doi.org/10.32782/2306-9082/2022-46-4>

УДК 342.92 (477)

Забезпечення рівного доступу до державної служби: окремі питання змістовної характеристики та законодавчого регулювання

Постановка проблеми. В умовах реформування державної служби в Україні, адаптації її до стандартів Європейського Союзу важливого значення набуває дослідження принципів державної служби – вихідних ідей, котрі покладені в основу її організації та функціонування. Принципи державної служби не лише зумовлюють сучасний стан державно-службових відносин, але й визначають напрямки та перспективи подальшого розвитку державної служби в Україні. У зв'язку з наведеним доцільним є аналіз як усєї системи принципів державної служби, так і окремих принципів, їх змістовної характеристики, реалізації та особливостей правового регулювання. Безпосередньо це стосується й такого важливого принципу як забезпечення рівного доступу до державної служби.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Принципи державної служби були предметом досліджень багатьох вчених-адміністративістів (В. Б. Авер'янова, Т. С. Аніщенко, Ю. П. Битяка, Л. Р. Білої-Тіунової, М. О. Германюк, І. Є. Данильєвої, Т. Є. Кагановської, С. В. Ківалова, Т. О. Коломoeць, Н. П. Матюхіної, А. А. Шараї та ін.). Науковцями аналізувались перелік та види принципів державної служби, їх особливості та співвідношення, значення, механізми практичної реалізації, сутність окремих принципів державної служби, сучасний стан їх законодавчого регулювання тощо. Поряд з цим доводиться констатувати наявність досить обмеженої кількості наукових праць, спеціально присвячених дослідженню такого принципу як забезпечення

рівного доступу до державної служби. Вчені звертались до аналізу цього принципу переважно у контексті більш загальної проблематики. Враховуючи важливу роль принципу забезпечення рівного доступу до державної служби у гарантуванні рівності прав претендентів на вступ на державну службу та недопущенні форм і проявів дискримінації, проведення спеціальних дослідження цього принципу, безумовно, є доцільним.

Наведені обставини і зумовлюють **завдання цієї статті**, що полягає у аналізі окремих аспектів змісту принципу забезпечення рівного доступу до державної служби та особливостей його правового регулювання в умовах дії Закону України «Про державну службу» від 10.12.2015 р.

Виклад основного матеріалу.

Принцип рівного доступу до державної служби у його сучасному розумінні бере свій початок у Європі з часів Великої французької революції [6, с. 311], хоча відповідні ідеї культивувались у філософських та політико-правових трактатах й у попередні періоди. Цей принцип виник як реакція на привілейоване положення дворянства у зайнятті публічних посад та отримав закріплення у Декларації прав людини та громадянина від 26.08.1789 р.: «всім громадянам з огляду на їх рівність перед законом відкритий рівний доступ до всіх суспільних посад, місць та служб на підставі їх здібностей та без будь-яких відмінностей, крім відмінності у їхніх добродійностях і талантах». За сучасних умов принцип рівного доступу до державної (публічної) служби набув універсальних рис та закріплюється конституціями багатьох держав світу.

Правове регулювання рівного доступу до державної служби в Україні вирізняється трьома основними рівнями: 1) міжнародний – міжнародні договори України, які закріплюють право рівного доступу до державної

служби (ст. 21 Загальної декларації прав людини від 10.12.1948 р., ст. 25 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права від 16.12.1966 р., ст. 5 Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації від 21.12.1965 р. та ін.); 2) конституційний рівень – Конституція України від 28.06.1996 р., яка у ч. 2 ст. 38 передбачає рівне право доступу громадян України до державної служби; 3) рівень звичайних законів (зокрема, Закон України «Про державну службу» від 10.12.2015 р.).

У преамбулі до Закону України «Про державну службу» закріплено, що «цей Закон визначає принципи, правові та організаційні засади забезпечення публічної, професійної, політично неупередженої, ефективної, орієнтованої на громадян державної служби, яка функціонує в інтересах держави і суспільства, а також порядок реалізації громадянами України права рівного доступу до державної служби, що базується на їхніх особистих якостях та досягненнях». Водночас, саме Закон «Про державну службу» закріплює принцип «забезпечення рівного доступу до державної служби» та, що важливо підкреслити, його законодавче визначення. «Забезпечення рівного доступу до державної служби» розкривається у п. 7 ч. 1 ст. 4 цього Закону як «заборона всіх форм та проявів дискримінації, відсутність необґрунтованих обмежень або надання необґрунтованих переваг певним категоріям громадян під час вступу на державну службу та її проходження» [1].

Аналіз законодавчої дефініції принципу «забезпечення рівного доступу до державної служби» дозволяє виокремити дві його складові:

1) забезпечення рівного доступу, що зводиться до недискримінації (антидискримінаційне) – заборона всіх форм та проявів дискримінації під час вступу на державну службу та її проходження. «Дискримінацією»

відповідно до Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» від 06.09.2012 р. вважається «ситуація, за якої особа та/або група осіб за їх ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного та соціального походження, громадянства, сімейного та майнового стану, місця проживання, мовними або іншими ознаками, які були, є та можуть бути дійсними або припущеними, зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами в будь-якій формі, встановленій цим Законом, крім випадків, коли таке обмеження має правомірну, об'єктивно обгрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними» [2, ст. 1]. При ідентифікації дискримінації та відмежуванні її від інших порушень варто зважати на сукупність таких ознак як: а) наявність обмежень у правах чи свободах («несприятливе ставлення»); б) таке обмеження здійснюється за «ознакою, захищеною від дискримінації», – «захищеною ознакою» (стать, раса, вік, колір шкіри, етнічне походження та ін.); в) така ознака може бути або дійсною або припускатись; г) обмеження у правах і свободах має будь-яку форму, встановлену законом (ст. 5 Закону «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» передбачає такі форми дискримінації як пряма та непряма дискримінація, підбурювання до дискримінації, пособництво у дискримінації, утиск); г) таке обмеження не має правомірної, об'єктивної мети; д) таке обмеження не має об'єктивного і розумного обгрунтування [11, с. 18-19];

2) забезпечення рівного доступу, що не пов'язане із недискримінацією (не антидискримінаційне) – відсутність необгрунтованих обмежень або надання необгрунтованих переваг певним категоріям громадян під час вступу на державну службу та її

проходження. Мова йде про недопущення порушення рівності, що не пов'язане з дискримінацією. Окремі ознаки такого порушення співпадають із дискримінацією, проте сукупності відповідних ознак не є тотожними. Основними рисами порушення, що не пов'язане із дискримінацією, можна визначити такі: а) наявність обмежень або надання переваг; б) таке обмеження та надання переваг здійснюється не за «ознаками, захищеними від дискримінації»; в) протиправна поведінка не проявляється у визначених законом формах дискримінації; г) обмеження або надання переваг не мають правомірної, об'єктивної мети та об'єктивного, розумного обгрунтування.

Отже, тлумачення законодавчої редакції принципу «забезпечення рівного доступу до державної служби» дозволяє стверджувати про охоплення ним усіх протиправних відхилень від рівного доступу – як дискримінаційних, так і інших протиправних та необгрунтованих його порушень, котрі здійснюються не «за захищеними ознаками» та не отримують дискримінаційних форм. Унормування у Законі України «Про державну службу» не лише заборони дискримінації, а й загального недопущення необгрунтованих обмежень або переваг заслуговує на схвалення, адже сприятиме забезпеченню реалізації у державній службі конституційного принципу рівності. Законодавчий підхід загалом узгоджується із результатами наукових напрацювань щодо співвідношення принципів «рівності» й «недискримінації» та їх неототожнення. Як підкреслюється у літературі, дискримінація є «одним з найочевидніших порушень принципу рівності» [9, с. 23].

Водночас, у контексті аналізу законодавчої редакції принципу «забезпечення рівного доступу до державної служби» постають важливі питання: «Чи повинен «рівний доступ до державної служби» охоплювати

поряд із вступом на державну службу також питання проходження державної служби?», «Право такого доступу стосується лише права на зайняття посади державної служби або ж права на зайняття такої посади та перебування на ній?». Станом на сьогодні, на жаль, відсутнє офіційне тлумачення положень ч. 2 ст. 38 Конституції України, котре могло б дати однозначну відповідь на поставлені питання. Хоча певні позиції щодо рівного доступу до державної служби Конституційний Суд України у окремих рішеннях все ж висловив. Так, у Рішенні Конституційного Суду України у справі про граничний вік перебування на державній службі та на службі в органах місцевого самоврядування від 16.10.2007 р. зазначається таке: а) право рівного доступу до державної служби, а також до служби в органах місцевого самоврядування є юридичною можливістю і не означає його негайної і беззастережної реалізації; б) зміст закріпленого ч. 2 ст. 38 Конституції України права доступу до державної служби, а також до служби в органах місцевого самоврядування базується на конституційному принципі рівності громадян [3].

Адміністративні суди при вирішенні публічно-правових спорів неодноразово наголошували, що конкурс на заміщення вакантних посад державних службовців повинен забезпечувати конституційне право рівного доступу до державної служби громадян України (постанова Сумського окружного адміністративного суду від 24.10.2014 р. у справі № 818/2598/14, постанова Хмельницького окружного адміністративного суду від 26.12.2014 р. у справі № 822/5144/14 та ін.).

Принцип (право) рівного доступу до державної служби є проблемою, до якої неодноразово звертались вітчизняні науковці з адміністративного права та суміжних наук. Зокрема, О. Д. Лазор та О. Я. Лазор відзначають, що суть рівного права доступу

до державної служби полягає в тому, що для вступу на державну службу не допускаються будь-які обмеження в залежності від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних, інших переконань, статі, етнічного та соціального походження або іншими ознаками. Підкреслюється, що можливість доступу до служби обумовлена лише нормативно встановленими вимогами до державних службовців [7, с. 50-51]. У монографії «Державна служба в Україні: теоретико-правова характеристика у контексті реформування законодавства» за загальною редакцією С. В. Ківалова та Л. Р. Білої-Тіунової зазначається, що право доступу до державної служби становлять: а) право доступу до участі у конкурсі на заміщення вакантної посади державної служби; б) право за результатами конкурсу бути рекомендованим для призначення на посаду державної служби [4, с. 73].

І. І. Задоя доходить висновку, що «право на доступ до державної служби – це передбачене законодавством України та гарантоване державою право громадян України при їх відповідності певним умовам та після проходження певних процедур замінювати посади в державних органах та їх апаратах... Право на державну службу включає в себе дві складові (елементи): право на доступ до державної служби та право на проходження державної служби» [5, с. 14]. На думку Н. С. Панової, право на доступ до служби, право на призначення на посаду, право на проходження служби та право на захист права на службу є основними структурними елементами права на державну адміністративну службу у його змістовно-розширювальній характеристиці. Право на доступ до державної служби розкривається саме як право на вступ на державну службу [8, с. 177, 422].

Позиція щодо пов'язаності принципу рівного доступу зі вступом на державну службу є поширеною не лише у

вітчизняній адміністративно-правовій науці, а й серед європейських вчених. Так, М. Тофан підкреслює, що принцип рівного доступу ґрунтується на загальному принципі рівності та розглядається як «рівне ставлення до претендентів на зайняття державних посад» або ширше – як рівні можливості та умови для претендентів на зайняття державних посад [18, с. 253-254]. Експерт з реформ державної служби проєкту Sigma Ф. Кардона розкриває цей принцип як право кожного громадянина на державну зайнятність за умови, що він/вона відповідає загальним вимогам, встановленим законодавством, а також конкретним вимогам, викладеним у оголошенні про вакансію [17, с. 1].

«Моральним авторитетом» вирізняються європейські акти «м'якого права» («soft law») у сфері публічної служби. Вони не є формально обов'язковими, але відображають спільну позицію європейських держав, дотримуються останніми й імплементуються у національне законодавство. Зокрема, у Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи № R (2000) 6 «Про статус публічних службовців в Європі» від 24.02.2000 р. наголошується, що «при прийнятті на публічну службу слід керуватися принципами рівноправного доступу до публічних посад, відбору за досягненнями, чесного і відкритого конкурсу та відсутності дискримінації» [10, с. 699].

Законодавство про державну службу деяких іноземних держав подібно до України містить нормативне визначення принципу рівного доступу до державної (публічної) служби, проте не в такому розширювальному варіанті як український аналог. Наприклад, у ст. 7 Закону Словенії «Про публічних службовців» від 11.06.2002 р. міститься наступне тлумачення принципу рівного доступу: «працевлаштування публічних службовців здійснюється таким чином, щоб

гарантувати рівний доступ до робочих місць для всіх зацікавлених кандидатів на однакових умовах та гарантувати відбір кандидатів, які мають найбільш професійну кваліфікацію для виконання завдань на відповідній посаді» [15]. Іншим прикладом є Закон Грузії «Про публічну службу» від 27.10.2015 р., у ст. 13 якого розкривається принцип рівного доступу до публічної служби: «усім громадянам Грузії повинна забезпечуватись рівна можливість вступу на публічну службу відповідно до їх можливостей, кваліфікації та професійної підготовки» [13].

Констатуючи неузгодженість між ustalеними підходами до розуміння «рівного доступу до державної служби» та чинною редакцією принципу «забезпечення рівного доступу до державної служби» у Законі України «Про державну службу», вважаємо, що виключення проходження державної служби зі сфери дії припису (щодо заборони дискримінації, необґрунтованих обмежень та переваг) не є доцільним. Таке виключення істотно б обмежило можливості відповідних нормативних положень у протидії порушенням рівності. Наведені обставини зумовлюють необхідність пошуку оптимального підходу до унормування, який би з однієї сторони забезпечив реалізацію конституційного права громадян України на рівний доступ до державної служби, а з іншої – сприяв упровадженню конституційного принципу рівності й у проходженні державної служби.

На цьому шляху привертає увагу зарубіжний досвід, котрий має приклади унормування таких засад державної служби як-то «рівне поводження», «рівність можливостей» тощо. Наприклад, одним із принципів державної служби згідно зі ст. 4 Закону Румунії «Про державних службовців» від 08.12.1999 р. є «рівність можливостей для вступу та просування по службі в межах органу» [16].

У ст. 13 Закону Естонії «Про державну службу» від 13.06.2012 р. закріплений «принцип рівного поводження»: «орган повинен забезпечити захист від дискримінації осіб, які вступають на службу та працюють на службі, дотримуватися принципу рівного ставлення та сприяти рівності» [12]. Стаття 11 Закону Хорватії «Про державних службовців» від 20.07.2005 р. іменується «Рівне ставлення та рівні можливості»: «керівники державних органів та вищі державні службовці зобов'язані поводитися з державними службовцями справедливо і однаково, незалежно від їх раси, політичних переконань, статі, подружнього чи сімейного стану, сексуальної орієнтації, особистих умов, віку чи етнічного походження та надавати їм рівні можливості для просування, винагороди і правового захисту» [14].

Висновки. Підсумовуючи, слід відзначити недосконалість нормативного визначення принципу «забезпечення

рівного доступу до державної служби», що закріплене у п. 7 ч. 1 ст. 4 Закону України «Про державну службу». Визначення не є співмірним, має місце невідповідність обсягу поняття «забезпечення рівного доступу до державної служби» та обсягу відповідного визначаючого його поняття. У свою чергу, за сучасних умов заслуговує на обговорення питання доцільності вдосконалення редакції принципу, врегульованого в п. 7 ч. 1 ст. 4 Закону України «Про державну службу», шляхом його трансформації з урахуванням зарубіжного досвіду у напрямі більш ширшого сприйняття рівності у державній службі, вироблення та унормування змісту принципу, котрий би не лише забезпечував реалізацію рівного права доступу громадян України до державної служби, а й сприяв комплексному впровадженню конституційного принципу рівності у відносинах щодо вступу, проходження та припинення державної служби.

Список використаних джерел

1. Про державну службу : Закон України від 10.12.2015 р. № 889-VIII, зі змін. та доп. *Офіц. вісн. України*. 2016. № 3. Ст. 149.
2. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні : Закон України від 06.09.2012 р., № 5207-VI, зі змін. та доп. *Офіц. вісн. України*. 2012. № 76. Ст. 3071.
3. Рішення Конституційного Суду України від 16.10.2007 р., № 8-рп/2007 (справа про граничний вік перебування на державній службі та на службі в органах місцевого самоврядування). *Офіц. вісн. України*. 2007. № 80. Ст. 2979.
4. Державна служба в Україні: теоретико-правова характеристика у контексті реформування законодавства : монографія / за заг. ред. С. В. Ківалова, Л. Р. Білої-Тіунової. Одеса : Фенікс, 2013. 438 с.
5. Задоя І. І. Адміністративно-правові засади реалізації права на доступ до державної служби : автореф. ... дис. канд. юрид. наук. Одеса, 2013. 22 с.
6. Зілдер Ж. Політико-адміністративні системи країн ЄС. Порівняльний аналіз. / пер. з франц. В. Ховхуна. Київ : Основи, 1996. 420 с.
7. Лазор О. Д., Лазор О. Я. Державна служба в Україні : навч. посіб. 3-тє вид. Київ : Дакор, 2009. 560 с.
8. Панова Н. С. Концепт державної адміністративної служби України : дис. ... д-ра юрид. наук., Одеса, 2021. 442 с.
9. Погребняк С. Роль принципу недискримінації в загальній концепції рівності. *Вісник Академії правових наук України*. 2007. № 3 (50). С. 23–24.
10. Публічна служба. Зарубіжний досвід та пропозиції для України : монографія / за заг. ред. В. П. Тимощука, А. М. Школика. Київ : Конус-Ю, 2007. 735 с.
11. Фулей Т., Федорович І. Порадник із запобігання та протидії дискримінації. Київ : Фенікс, 2017. 390 с.

12. Law of Estonia «On Civil Service» of 13.06.2012, RT I, 06.07.2012, 1. URL: <http://www.ilo.org/dyn/natlex/docs/ELECTRONIC/94835/111444/F-595991419/EST-94835.pdf> (дата звернення: 05.09.2021).

13. Law of Georgia «On Public Service» of 27.10.2015, № 4346-IS. URL: <https://matsne.gov.ge/en/document/download/3031098/1/en/pdf> (дата звернення: 05.09.2021).

14. Law of Croatia «On Civil Servants» of 20.07.2005, <https://www.ilo.org/dyn/natlex/docs/ELECTRONIC/92835/112671/F-354339813/HRV72144%20Eng.pdf> (дата звернення: 05.09.2021).

15. Law of Slovenia «On Public Servants» of 11.06.2002, № 2759. URL: <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/NISPAcee/UNPAN012613.pdf> (дата звернення: 05.09.2021).

16. Law of Romania «On Civil Servants» of 08.12.1999, № 188/1999 https://world.moleg.go.kr/cms/commonDown.do?DLD_CFM_NO=Y8J0PK26OEFLOUPQCGZV&FL_SEQ=4637 (дата звернення: 05.09.2021).

17. Cardona F. Recruitment in Civil Service Systems of EU Members and in some Candidate States. Vilnius: Sigma/OECD, 2006. 21 p. URL: <https://www.oecd.org/countries/lithuania/36762218.pdf> (дата звернення: 05.09.2021).

18. Tofan M. European Civil Service. The Principles of the Legal Framework in force. *Juridical Tribune*. Vol. 3. Issue 2. Dec. 2013. P. 250–258.

Федчишин С. А. Забезпечення рівного доступу до державної служби: окремі питання змістовної характеристики та законодавчого регулювання

Стаття присвячена дослідженню окремих питань змістовної характеристики та правового регулювання принципу забезпечення рівного доступу до державної служби. Аналізується визначення принципу «забезпечення рівного доступу до державної служби», що закріплене у п. 7 ч. 1 ст. 4 Закону України «Про державну службу». На підставі аналізу законодавчої дефініції принципу «забезпечення рівного доступу до державної служби» виокремлено такі його складові: а) забезпечення рівного доступу, що зводиться до недискримінації (антидискримінаційне) – заборона всіх форм та проявів дискримінації під час вступу на державну службу та її проходження; б) забезпечення рівного доступу, що не пов'язане із недискримінацією (не антидискримінаційне) – відсутність необґрунтованих обмежень або надання необґрунтованих переваг певним категоріям громадян під час вступу на державну службу та її проходження (недопущення порушень рівності, які не пов'язані з дискримінацією). Автор звертається до досвіду іноземних держав (Естонії, Словенії, Румунії, Хорватії та ін.) у сфері законодавчого регулювання таких принципів державної служби як «рівний доступ до державної служби», «рівне поводження», «рівність можливостей» тощо. Зроблено висновок про недосконалість нормативного визначення принципу «забезпечення рівного доступу до державної служби», що закріплене у п. 7 ч. 1 ст. 4 Закону України «Про державну службу». Підкреслено, що визначення не є співмірним, адже має місце невідповідність обсягу поняття «забезпечення рівного доступу до державної служби» та обсягу відповідного визначаючого його поняття. Поставлено питання стосовно доцільності вдосконалення редакції принципу, врегульованого в п. 7 ч. 1 ст. 4 Закону України «Про державну службу», шляхом його трансформації з урахуванням зарубіжного досвіду у напрямі більш ширшого сприйняття рівності у державній службі, вироблення та унормування змісту принципу, котрий би не лише забезпечував реалізацію рівного права доступу громадян України до державної служби, а й сприяв комплексному впровадженню конституційного принципу рівності у відносинах щодо вступу, проходження та припинення державної служби.

Ключові слова: державна служба, принципи, рівний доступ, рівність.

Fedchyshyn S. Ensuring equal access to the civil service: some issues of substantive characteristics and legislative regulation

The article is devoted to the research of certain issues of substantive characteristics and legal regulation of the principle of ensuring equal access to the civil service. The author analyzes the definition of the principle of «ensuring equal access to the civil service», which is enshrined in Paragraph 7 of Part 1 of Art. 4 of the Law of Ukraine «On Civil Service». Based on the analysis of the legislative definition of the principle of «ensuring equal access to the civil service» the following its components are identified: a) ensuring equal access, which can be defined as non-discrimination (anti-discrimination) – prohibition of all forms of discrimination; b) ensuring equal access that is not related to non-discrimination – the absence of unjustified restrictions or providing unjustified benefits to certain categories of citizens when entering the civil service and its passage (prevention of violations of equality not related to discrimination). The author considers the experience of foreign countries (Croatia, Estonia, Romania, Slovenia, etc.) in the legislative regulation of such principles of civil service as «equal access to civil service», «equal treatment», «equal opportunities». The imperfection of the normative definition of the principle of «ensuring equal access to the civil service» (Paragraph 7 of Part 1 of Art. 4 of the Law of Ukraine «On Civil Service») is showed. It is emphasized that the definition is not commensurate, as there is a discrepancy between the scope of the concept of «ensuring equal access to the civil service» and the scope of its defining concept. The author offers to discuss the feasibility of improving the principle regulated in Paragraph 7 of Part 1 of Art. 4 of the Law of Ukraine «On Civil Service», by transforming it taking into account foreign experience in the direction of broader perception of equality in the civil service, developing and regulate the content of the principle that would not only ensure equal access to civil service, but also promote comprehensive implementation of the constitutional principle of equality in relations concerning the entry, passage and termination of civil service.

Key words: civil service, principles, equal access, equality.

Вікторія Локтіонова,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри
фундаментальних і галузевих юридичних наук
Кременчуцького національного університету
імені Михайла Остроградського
ORCID: 0000-0001-6752-9804

Євгенія Запорожечь,

студентка третього курсу факультету права,
гуманітарних і соціальних наук
Кременчуцького національного університету
імені Михайла Остроградського
ORCID: 0000-0002-7548-7947

<https://doi.org/10.32782/2306-9082/2022-46-5>

УДК 342.6

Державний виконавець як суб'єкт публічного адміністрування

Інститут примусового виконання судових рішень в правовій системі України є постійно обговорюваним явищем, адже діяльність діючих у цій сфері органів невідривно пов'язана з певним обмеженням прав фізичних та юридичних осіб. Їх повноваження є достатньо широкими, що викликає обурення у другій сторони виконавчого провадження – у боржників, а існування в правовій площині розмежування на державних і приватних виконавців актуалізує проблему невизначеності їх правового статусу у сфері адміністративних правовідносин.

Актуальність питань, що становить предмет дослідження як самого поняття «суб'єкт публічного

адміністрування», так і статус державного виконавця як суб'єкта публічної адміністрації, підтверджують такі науковці-правники як: Світличний О.П., Терещук В.В., Н. Сергієнко та інші. Опираючись на загальновизнані теоретичні аспекти природи суб'єкта публічного адміністрування, надаємо наступний аналіз.

Світличний О.П. акцентує увагу на тому, що адміністративне право як галузь права має достатньо широкую й розгалужену структуру, в якій існують суб'єкти з недостатньо формально визначеним правовим статусом. Він пояснює це явище тим, що суб'єктів публічної адміністрації часто ототожують з органами влади і місцевого

самоврядування. Автор, урахувавши різноманітність адміністративно-правового статусу суб'єктів владних повноважень, підкреслює актуальність й неповноту досліджень правового статусу суб'єктів публічної адміністрації як обов'язкових учасників адміністративно-правових відносин [1].

Проблематика у чіткому визначенні дефініції поняття «суб'єкт публічного адміністрування» полягає насамперед в тому, що в основі цього поняття лежить декілька можливих тлумачень, однак нормативного закріплення воно не містить. Хоча дана категорія зустрічається в правовій літературі все частіше, найбільшчим за юридичним значенням, на думку багатьох науковців, є положення п. 7 ч. 2 ст. 4 КАСУ: «суб'єкт владних повноважень – орган державної влади (у тому числі без статусу юридичної особи), орган місцевого самоврядування, їх посадова чи службова особа, інший суб'єкт при здійсненні ними публічно-владних управлінських функцій на підставі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень, або наданні адміністративних послуг» [2].

Необхідно акцентувати увагу на тому, що відповідно до Рекомендацій Кабінету Міністрів РЄ від 11.09.1984 р. № R (84) 15 щодо публічної правової відповідальності за спричинену шкоду, під визначення «публічна влада» підпадають як будь-які суб'єкти публічного права, не зважаючи на вид чи рівень (місцевий, регіональний, державний, або як незалежний суб'єкт публічного права), так і різноманітні приватні особи, які виконують делеговані їм повноваження офіційної влади.

За загальним визначенням, суб'єкт публічної адміністрації – це суб'єкт владних повноважень, який здійснює публічне адміністрування: надає адміністративні послуги чи виконавчо-розпорядчу адміністративну діяльність [3].

Орган державної виконавчої служби співвідноситься із загальними ознаками суб'єкта публічної адміністрації у наступному:

1. У системі публічного адміністрування кожний суб'єкт має самостійний (відокремлений) статус. Відповідно до ст. 6 ЗУ «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання рішень», систему органів примусового виконання рішень становлять:

- 1) Міністерство юстиції України;
- 2) органи державної виконавчої служби, утворені Міністерством юстиції України в установленому законодавством порядку.

Органами державної виконавчої служби є:

- Департамент державної виконавчої служби Міністерства юстиції України;
- відділ примусового виконання рішень Департаменту державної виконавчої служби Міністерства юстиції України;
- управління забезпечення примусового виконання рішень в місті Києві Департаменту державної виконавчої служби Міністерства юстиції України;
- відділи примусового виконання рішень в районах міста Києва управління забезпечення примусового виконання рішень в місті Києві;
- управління забезпечення примусового виконання рішень міжрегіональних управлінь Міністерства юстиції України;
- відділи примусового виконання рішень управлінь забезпечення примусового виконання рішень;
- районні, районні в містах, міські, міськрайонні, міжрайонні відділи державної виконавчої служби відповідних міжрегіональних управлінь Міністерства юстиції України [4].

Так, урахувавши положення ст. 6 ЗУ «Про центральні органи влади», в загальному розумінні міністерство є центральним органом виконавчої

влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику в одній чи декількох визначених Кабінетом Міністрів України сферах, проведення якої покладено на Кабінет Міністрів України Конституцією та законами України [6]. Тож, Мін'юст є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну правову політику, державну політику з питань банкрутства, у сфері нотаріату, організації примусового виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб), державної реєстрації актів цивільного стану, державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, державної реєстрації обтяжень рухомого майна, державної реєстрації юридичних осіб, громадських формувань, що не мають статусу юридичної особи, та фізичних осіб – підприємців, реєстрації статуту територіальної громади м. Києва, реєстрації статутів Національної академії наук та національних галузевих академій наук, державної реєстрації друкованих засобів масової інформації та інформаційних агентств як суб'єктів інформаційної діяльності, у сфері виконання кримінальних покарань та пробації, у сфері правової освіти населення; забезпечує формування державної політики у сфері архівної справи і діловодства та створення і функціонування державної системи страхового фонду документації.

Відповідно до ст. 16 ЗУ «Про центральні органи влади», центральні органи виконавчої влади утворюються для виконання окремих функцій з реалізації державної політики як служби, агентства, інспекції, комісії, бюро [6]. У даному контексті потрібно ураховувати тезу про те, що термін «служба» використовується не тільки для позначення організаційно-правової форми державного органу, а й як складова назви. У цьому випадку необхідно керуватися функціональними

особливостями елементів системи владних органів.

У разі, якщо більшість функцій центрального органу виконавчої влади складають функції з надання адміністративних послуг фізичним і юридичним особам, центральний орган виконавчої влади утворюється як служба [6]. Відповідно до теорії адміністративного права, державна служба – це центральний орган виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики через надання адміністративних послуг фізичним і юридичним особам у певних сферах публічного адміністрування [3].

Відповідно до ст. 21 ЗУ «Про центральні органи влади», територіальні органи центрального органу виконавчої влади утворюються як юридичні особи публічного права в межах граничної чисельності державних службовців та працівників центрального органу виконавчої влади і коштів, передбачених на його утримання, ліквідовуються, реорганізуються за поданням міністра, який спрямовує та координує діяльність центрального органу виконавчої влади, Кабінетом Міністрів України.

Територіальні органи центрального органу виконавчої влади можуть утворюватися в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, районах, районах у містах, містах обласного, республіканського (Автономної Республіки Крим) значення та як міжрегіональні (повноваження яких поширюються на декілька адміністративно-територіальних одиниць) територіальні органи (у разі їх утворення) [6].

Відділ державної виконавчої служби міжрегіональних управлінь Міністерства юстиції України є органом державної виконавчої служби, який входить до системи органів Міністерства юстиції України, є структурним підрозділом та підпорядковується міжрегіональним управлінням

Міністерства юстиції України через відповідні управління забезпечення примусового виконання рішень міжрегіональних управлінь Міністерства юстиції України [7].

Виконавець як структурна одиниця системи органу примусового виконання рішень у контексті ЗУ «Органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» не має остаточно визначеного самостійного статусу, адже, як зазначає Н. Сергієнко, даний закон у ст. 1 примусове виконання рішень покладає на органи державної виконавчої служби та у визначених Законом України «Про виконавче провадження» випадках – на приватних виконавців. Тобто йдеться саме про органи ДВС, а не про державних виконавців, які є працівниками в цих органах ДВС, які і здійснюють примусове виконання рішень. При цьому у Законі відсутні будь-які приписи, які б передбачали, що завдання примусового виконання є прямим, безпосереднім і основним завданням саме державних виконавців, які обіймають відповідні посади у відповідних органах ДВС, а не всього органу ДВС, адже в органі ДВС обіймають посади й інші державні службовці, а також особи, які державними службовцями не є, тому їхні повноваження не передбачають примусового виконання рішень [8].

2. Мають свій відповідний правовий статус, який визначається законами або підзаконними нормативно-правовими актами. Відповідно до ст. 2 ЗУ «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів», правовою основою діяльності органів державної виконавчої служби та приватних виконавців є Конституція України, цей Закон, міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, інші закони, нормативно-правові акти, прийняті на їх виконання.

Їх адміністративна діяльність є обмеженою принципом «зв'язаності правом» – вони можуть діяти виключно у спосіб і порядок, передбачений Конституцією та законами України, що відповідає другому принципу правового регулювання: суб'єкту публічної адміністрації заборонено все крім того, що прямо дозволено законом [3].

3. Усі суб'єкти публічного адміністрування реалізують не приватний, а публічний інтерес, незважаючи на те, що окремі з них можуть бути суб'єктами приватного права. Публічний інтерес – це важливі для значної кількості фізичних і юридичних осіб цінності (потреби), які відповідно до законодавчо встановленої компетенції забезпечуються публічною адміністрацією [3]. Державна виконавча служба покликана захищати приватний інтерес кожної окремої фізичної чи юридичної особи на правах останньої інстанції у судовому процесі. Забезпечення повного й вчасного виконання законного рішення компетентного органу та захист суб'єктивних прав і законних інтересів учасників цивільно-правових відносин, які можуть бути порушені через несвоєчасне і недобросовісне виконання зобов'язань – все це у сукупності становить публічний інтерес у межах Української держави.

4. Для здійснення публічного адміністрування суб'єкти наділені повноваженнями з ухвалення публічних владних рішень. Під час здійснення виконавчого провадження виконавець приймає рішення шляхом винесення постанов, попереджень, внесення подань, складання актів та протоколів, надання доручень, розпоряджень, вимог, подання запитів, заяв, повідомлень або інших процесуальних документів у випадках, передбачених Законом та іншими нормативно-правовими актами [4]. Не дивлячись на те, що державний виконавець тісно обмежений у своєму функціоналі компетенцією самого відділу ДВС

(мова йде не тільки про територіальний аспект, а й категорію справ, який конкретний відділ може приймати на виконання, адже Типова інструкція затверджує низку справ, які підвідомчі саме Департаменту або управлінню), можна стверджувати, що у ході примусового виконання державний виконавець є процесуально незалежною особою. У порівнянні з приватним виконанням, державний знаходиться у більш складній системі, де, хоча й він і сам встановлює певні факти та виносить процесуально значущі рішення, проте у державній структурі здійснюється контроль не тільки з боку законодавства, а й з боку безпосереднього керівника, який своєю постановою може скасувати рішення підлеглого. Відповідно до ст. 74 ЗУ «Про виконавче провадження», рішення, дії чи бездіяльність виконавця та посадових осіб органів державної виконавчої служби щодо виконання судового рішення можуть бути оскаржені сторонами, іншими учасниками та особами до суду, який видав виконавчий документ, у порядку, передбаченому законом. Рішення, дії або бездіяльність державного виконавця також можуть бути оскаржені стягувачем та іншими учасниками виконавчого провадження (крім боржника) до начальника відділу, якому безпосередньо підпорядкований державний виконавець. Рішення, дії та бездіяльність начальника відділу, якому безпосередньо підпорядкований державний виконавець, можуть бути оскаржені до керівника органу державної виконавчої служби вищого рівня [4].

5. Первинною компетенцією є адміністративні обов'язки, а похідною – адміністративні права, що надаються суб'єктові в мінімальних межах для ефективного виконання обов'язків. обов'язки та відповідальність діють одночасно і доповнюють одне одного. Неможлива ситуація, за якої особа, володіючи певними правами,

не матиме обов'язку щодо виконання суміжних (взаємозамінних) прав. Наявність обов'язку обумовлена невідворотністю відповідальності за порушення імперативних приписів [1].

6. Суб'єктам притаманна адміністративна правоздатність – потенційна здатність мати адміністративні обов'язки і права у сфері публічного адміністрування, а також адміністративна дієздатність – здатність виконувати адміністративні обов'язки та реалізувати з їх виконання свої адміністративні права у сфері публічного адміністрування, що загалом формує основу адміністративного правового статусу суб'єкта публічної адміністрації. Правоздатність починає існувати з моменту створення (призначення на посаду) суб'єкта публічної адміністрації, а припиняється з моменту його ліквідації (звільнення з посади).

Компетенція державного виконавця складається з декількох елементів і полягає в наступному:

1. Завдання – це визначений обсяг робіт, покладений на суб'єкта публічного адміністрування. Перед кожним суб'єктом ставиться чітко визначене коло завдань [3]. Завданням органів державної виконавчої служби є своєчасне, повне і неупереджене виконання рішень, примусове виконання яких передбачено законом. Трактувати дану норму можна досить широко. Опираючись на права виконавців, та в цілому на їх діяльність, можна сказати, що будь-які дії публічної особи, націлені на примусове виконання, але прямо не заборонені законом, будуть правомірними, адже відповідають невизначеному колу поняття «повне виконання». Саме у такій ситуації яскраво виражена дія принципу «зв'язаності правом», адже стримує виконавця від протиправних посягань на підставі вседозволеності й широти завдання існування інституту примусового виконання.

2. Мета відбиває загальну спрямованість діяльності суб'єкта публічного адміністрування. Теоретично завдання конкретизують, розкривають мету, є похідними від неї. Однак мета не завжди закріплюється в компетенційних актах. В одних випадках сформулювати її складно через різноспрямованість адміністративної діяльності органу, в інших – через велику кількість завдань, поставлених перед ним [3]. Для органів та осіб, які здійснюють примусове виконання, мета є водночас чітко визначеною – забезпечити неухильне виконання рішення, та водночас масштабною – це і дотримання Конституції, яка встановлює прямий обов'язок держави захищати законні права та інтереси осіб, яка декларує верховенство закону і права, передбачає обов'язковість судових рішень на всій території України, тим самим визначає як обов'язок держави контролювати виконання цих рішень.

3. Територіальна складова предмету відання у державних виконавців залежить від адміністративно-територіальних кордонів та районного поділу у містах, так званих виконавчих округів. Відкриття виконавчого провадження здійснюється за місцем проживання, перебування, роботи боржника або за місцезнаходженням його майна. У разі необхідності проведення перевірки інформації про наявність боржника чи його майна або про місце роботи на території, на яку не поширюється компетенція державного виконавця, державний виконавець доручає проведення перевірки або здійснення опису та арешту майна відповідному органу державної виконавчої служби [4].

4. Об'єктна складова вказує на предмети та процеси, з якими пов'язане управлінське питання [3]. У виконавця такими питаннями є: наявність чи відсутність заборгованості (загальний зміст), порядок її сплати, а також ті самі предмети за категорійною класифікацією: аліменти, інші періодичні

платежі, рішення немайнового характеру.

Повноваження державного виконавця вміщені у ст. 18 ЗУ «Про виконавче провадження». Проте, як державний реєстратор (у порядку ст. 10 ЗУ «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень») виконавець має специфічне право реєструвати обтяження на рухоме та нерухоме майно, що є похідним від його прямих посадових обов'язків. Слід зауважити, що дані реєстраційні права існують лише в межах виконавчого провадження. Тобто реєстрація обтяження виконавцем не є адміністративною послугою, адже не здійснюється на підставі заяви заінтересованої особи. Це є вольова дія суб'єкта публічної адміністрації, викликана необхідністю зберегти у недоторканності майно, яке обтяжується, що є прямим забезпеченням безпосереднього завдання виконавчого провадження як завершальної стадії судового процесу конкретно, так і метою існування інституту примусового виконання в цілому.

Також специфічними правами виконавця є можливість оголосити в розшук боржника або його майно, тимчасово обмежити виїзд обтяжуваної сторони провадження за кордон, позбавити її права керувати транспортним засобом, встановити тимчасову заборону на полювання тощо. Звісно розшук особи або майна виконується іншими компетентними органами (насамперед органами Національної поліції) та санкціонується й контролюється судом. В даних адміністративних відносинах виконавець є суб'єктом ініціативи, хоча в деяких випадках приймає в них активну участь.

Отже, як суб'єкт публічного адміністрування державний виконавець має усі притаманні ознаки. Це комплекс адміністративно-правосуб'єктності (як для органу, так і для посадової особи); самостійність в усталеній системі;

відповідні межі компетенції та можливість видавати юридично значущі владні рішення тощо. Звісно, питання тотожності між собою посадових осіб виконавчої служби і самого органу як суб'єкт публічної адміністрації залишається відкритим. На мою думку, ці два поняття співвідносяться між собою як ціле і похідне від нього, а тому статус кожного з них потрібно розглядати

у виокремлених випадках. Наприклад, коли мова йде про загальну діяльність у сфері примусового виконання, тоді доречніше мати на увазі увесь орган ДВС. У випадках оскарження владного рішення необхідно розуміти окремого виконавця як службову особу, яка відповідальна за це рішення, що вчиняла його у межах своєї компетенції та на законних підставах.

Список використаних джерел

1. Світличний О.П. Суб'єкти публічної адміністрації: сучасний вимір. Business Law Electronic Resource. URL: <https://www.businesslaw.org.ua/subjects-of-public-administration/>
2. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>
3. Адміністративне право України. Повний курс : підручник / за ред. В. Галунька, О. Правоторової. Видання третє. Київ : Академія адміністративно-правових наук, 2020. 466 с.
4. Про виконавче провадження : Закон України від 02.06.2016 № 1404-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text>
5. Про центральні органи влади : Закон України від 17.03.2011 № 3166-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3166-17#Text>
6. Типове положення про відділ державної виконавчої служби міжрегіональних управлінь Міністерства юстиції України : Положення від 20.04.2016 № 1183/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0618-16#Text>.
7. Сергієнко Н. До проблематики правового статусу органів державної виконавчої служби та виконавців. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 11. С. 65–69.

Локтіонова В. В., Запорожець Є. В. Державний виконавець як суб'єкт публічного адміністрування

Стаття присвячується дослідженню правового статусу органів та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень та рішень інших органів (посадових осіб) у середовищі публічно – владних (адміністративно – правових) відносин. У статті аналізується діяльність та компетенція державних виконавців як суб'єктів публічного адміністрування. Правове положення виконавців досліджується через призму загальноприйнятих теоретичних засад, характерних для усіх суб'єктів публічної адміністрації. У публікації висвітлюються спірні питання стосовно окремого поняття «суб'єкт публічної адміністрації», а саме його законодавчої неунормованості та наслідок такої невизначеності конкретно для інституту примусового виконання. Також згадується проблематика несамостійності дефініції визначення «державний виконавець» та «орган державної виконавчої служби» у контексті положень Закону України «Про виконавче провадження», підстави та причини їх ототожнення, наводиться можлива законодавча прогалина у наведеному оспорюваному питанні.

Державний виконавець постає як особа, владні повноваження якої є частиною його посадових обов'язків і трудових функцій; як особа, що здійснює специфічні заходи примусового впливу, на використання яких її прямо зобов'язує норми Закону України «Про виконавче провадження», Інструкції з організації примусового виконання рішень, та як складова частина в багаточисленній системі органів примусового виконання судових рішень та рішень інших органів (посадових осіб). У контексті першого аспекту

виконавець є службовою особою, порядок призначення на посаду та подальшу робочу діяльність якої регулюється Законом України «Про державну службу». Другий аспект існує на підставі делегованих повноважень з реєстрації обтяжень на майнові права, що визначені Законом України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень». Третій аспект впливає із структурного устрою органів примусового виконання та підкріплюється різноманітними відомчими положеннями, Законом України «Про центральні органи влади» та Конституцією України.

Ключові слова: інститут примусового виконання, державний виконавець, суб'єкт публічного адміністрування, компетенція, владні повноваження, адміністративні право-відносини.

Loktionova V., Zaporozhets E. State executor as a subject of public administration

The article is devoted to the study of the legal status of bodies and persons who enforce court decisions and decisions of other bodies (officials) in the environment of public power (administrative legal) relations. The article analyzes the activities and competencies of state executors as subjects of public administration. The legal status of performers is studied through the prism of generally accepted theoretical principles, characteristic of all subjects of public administration. The publication highlights controversial issues regarding the specific concept of «subject of public administration», namely its legislative non-regulation and the consequence of such uncertainty specifically for the institution of enforcement. The problem of non-independence of the definition of «state executor» and «body of state executive service» in the context of the provisions of the Law of Ukraine «On Enforcement Proceedings», the grounds and reasons for their identification, a possible legislative gap in the disputed issue.

The state executor appears as a person whose authority is part of his official duties and job functions; as a person who carries out specific measures of coercive influence, the use of which directly obliges him to the norms of the Law of Ukraine «On Enforcement Proceedings», Instructions on Enforcement of Decisions, and as an integral part of numerous enforcement systems (officials). In the context of the first aspect, the executor is an official, the procedure for appointment to the position and further work of which is regulated by the Law of Ukraine «On Civil Service». The second aspect exists based on delegated powers to register encumbrances on property rights, as defined by the Law of Ukraine «On State Registration of Real Rights to Immovable Property and their Encumbrances». The third aspect follows from the structural structure of law enforcement agencies and is supported by various departmental provisions, the Law of Ukraine «On Central Authorities» and the Constitution of Ukraine.

Key words: institute of enforcement, state executor, subject of public administration, competence, power, administrative legal relations.

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС

Андрій Боровик,

кандидат юридичних наук, доцент,
проректор з наукової роботи
Міжнародного економіко-гуманітарного
університету

імені академіка Степана Дем'янчука

ORCID: 0000-0003-1834-404X

<https://doi.org/10.32782/2306-9082/2022-46-6>

УДК 343.31+343.35

Безпосередні основні об'єкти кримінальних правопорушень проти представників влади

Постановка проблеми. Важливою умовою функціонування органів державної влади та органів місцевого самоврядування є створення надійної та ефективної системи кримінально-правової охорони їх авторитету від злочинів та кримінальних проступків. З цією метою в Кримінальному кодексі України (далі – КК) створено систему заборонних кримінально-правових норм, що розміщені насамперед в розділі XV «Кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та кримінальні правопорушення проти журналістів». Розробка численних і складних питань відповідальності за ці кримінально протиправні діяння потребує звернення до питання про їх безпосередні об'єкти.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Актуальні проблеми об'єктів кримінальних правопорушень

проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та кримінальні правопорушення проти журналістів знайшли відображення у працях В. П. Беленка, Є. М. Блажівського, А. В. Бойка, Г. Є. Болдаря, Л. П. Брич, А. С. Габуди, Н. О. Гурової, І. І. Давидович, Ю. П. Дзюби, С. І. Дячука, Л. В. Дороша, О. О. Дудорова, О. В. Зайцева, І. М. Залялової, І. М. Ізай, О. О. Кашкарова, В. А. Клименка, О. О. Книженко, В. О. Навроцького, В. І. Осадчого, А. М. Удода, І. М. Чуб, О. А. Чувакова та інших. Водночас низка питань у цій сфері залишаються недостатньо дослідженими або дискусійними. Серед них і питання безпосередніх об'єктів цих деліктів.

Мета статті полягає у дослідженні теоретичних і практичних проблем, пов'язаних із безпосередніми об'єктами кримінальних правопорушень проти представників влади.

Виклад основного матеріалу.

Об'єкт будь-якого злочину чи кримінального проступку беззаперечно є важливим та необхідним елементом кримінально-правової характеристики кримінального правопорушення. На це неодноразово звертали увагу вчені [1; 2, с. 66; 3, с. 162].

У теорії кримінального права під безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення розуміють конкретні суспільні відносини, які поставлені законодавцем під охорону кримінального закону і яким завдається шкода кримінальним правопорушенням (В. Я. Тацій) [4, с. 142], конкретні суспільні відносини, які поставлені під охорону певної статті Особливої частини КК і яким заподіюється шкода кримінальним правопорушенням, що підпадає під ознаки конкретного складу кримінального правопорушення (В. Я. Тацій) [5, с. 125], конкретне суспільне відношення, благо або інтерес, на які посягає конкретне кримінальне правопорушення (П. Л. Фріс) [6, с. 135].

Нині застосовують дві класифікації безпосереднього об'єкта кримінального правопорушення: перша передбачає його поділ на безпосередній основний (головний), безпосередній додатковий і безпосередній факультативний; друга – на безпосередній основний (головний), безпосередній додатковий обов'язковий та безпосередній додатковий факультативний. Найбільш ґрунтовним слушно визнається підхід, відповідно до якого в межах безпосереднього об'єкта кримінального правопорушення виділяють безпосередній основний та додатковий. Водночас безпосередній додатковий класифікують на необхідний (обов'язковий) і факультативний (необов'язковий) [7, с. 22–24].

Безпосередній основний об'єкт кримінального правопорушення визначають як суспільні відносини, які є частиною родового об'єкта, що

передусім зазнає шкоди від кримінального правопорушення (М. І. Бажанов) [8, с. 32–33]; суспільні відносини, на які посягає окреме (конкретне) кримінальне правопорушення, заподіюючи їм шкоду чи створюючи загрозу її заподіяння, і які законодавець поставив під кримінально-правову охорону конкретної норми закону про кримінальну відповідальність (А. А. Вознюк) [9, с. 186]; об'єкт кримінального правопорушення, який визначає суспільну небезпеку конкретного діяння, характеризує склад конкретного кримінального правопорушення та визначає його місце в системі родового й загального об'єктів кримінального правопорушення (П. Л. Фріс) [6, с. 136]; суспільні відносини, які насамперед і головним чином прагнуть поставити під охорону законодавець, приймаючи закон про кримінальну відповідальність (В. Я. Тацій) [5, с. 126]. З родовим безпосереднім об'єктом найчастіше співвідноситься як частина та ціле, але іноді вони збігаються за обсягом [10, с. 94].

Досліджуючи безпосередній об'єкт кримінальних правопорушень проти представників влади не можна не звернути увагу на суспільну небезпеку цих деліктів. Як влучно підмітив В. О. Навроцький, управлінська діяльність може бути ефективною лише за умови, що працівники органів управління виконують свої функції безперешкодно, без будь-якого стороннього впливу, при прийнятті рішень вони не будуть скуті страхом за своє життя, здоров'я, майно, відчуватимуть безпеку як свою особисто, так і своїх близьких. Тому відносини, які складаються з приводу забезпечення недоторканності представників органів управління, є складовою частиною всіх управлінських відносин, виступають основним безпосереднім об'єктом відповідних кримінальних правопорушень [11, с. 593].

Зазначені вище положення будуть взяті за основу подальшого

дослідження безпосередніх об'єктів кожного кримінального правопорушення проти представника влади.

Кожне кримінальне правопорушення, передбачене ст. 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 351, 351-1, 351-2 КК України, є двооб'єктним, оскільки посягає на два безпосередні об'єкти: безпосередній основний та безпосередній додатковий.

У контексті зазначеного цікавою видається позиція В. І. Осадчого відповідно до якої злочини проти правоохоронної діяльності спрямовані не лише проти виконання представником влади, працівником правоохоронного органу службових обов'язків, членом громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону, військовослужбовцем покладених на них обов'язків щодо охорони громадського порядку. Ці злочини одночасно спрямовані ще й проти особистих цінностей зазначених у досліджуваних злочинах осіб. Таким чином, вирізняються два види суспільних відносин, яким безпосередньо заподіюється шкода чи які ставляться в небезпеку такого заподіяння, це: 1) суспільні відносини, що забезпечують виконання представниками влади, працівниками правоохоронних органів службових обов'язків; членами громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону, військовослужбовцями покладених на них обов'язків щодо охорони громадського порядку; 2) суспільні відносини, що забезпечують особисті блага (цінності) представників влади, працівників правоохоронних органів, їх близьких родичів та інших осіб [12, с. 13]. Фактично В. І. Осадчий зазначає про два види безпосередніх об'єктів – основний і додатковий на які посягають злочини проти правоохоронної діяльності. Аналогічна ситуація і з кримінальними правопорушеннями проти представників влади.

Безпосередні основні об'єкти кримінальних правопорушень проти представників влади вчені визначають по-різному.

В. І. Осадчий основним об'єктом злочинів, передбачених ст. 342, 343, 345, 347, 348 КК України, визнає *виконання* представником влади, працівником правоохоронного органу, членом громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону, військовослужбовцем *службових чи громадських обов'язків* [13, с. 5].

І. М. Залялова стверджує, що основними безпосередніми об'єктами складів злочинів, передбачених ст. 342, 345, 347, 348, 349 КК України, є суспільні відносини, які забезпечують *авторитет відповідних суб'єктів* (представників влади, працівників правоохоронного органу, членів громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовців) [14, с. 39–41].

Ймовірно концептуально різні позиції вчених обумовлені відмінним розумінням родового та видового об'єктів кримінальних правопорушень проти представників влади. Водночас існує необхідність у більш детальному розгляді позицій вчених щодо безпосередніх основних, а в подальшому додаткових об'єктів кожного кримінального правопорушення проти представника влади.

Безпосередній основний об'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 342 КК України. Це кримінальне правопорушення спрямоване на перешкоджання представнику влади та працівнику правоохоронного органу виконанню покладених на них службових обов'язків, а члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону та військовослужбовцю – обов'язків щодо охорони громадського порядку, а також перешкоджання здійсненню

прав, які надані вказаним особам у зв'язку з виконанням таких обов'язків [15, с. 1103]. Суспільна небезпека кримінального правопорушення полягає в тому, що протидія представникові влади, працівникові правоохоронного органу, державному виконавцю, члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону, військовослужбовцеві, уповноваженій особі Фонду гарантування вкладів фізичних осіб істотно ускладнює або позбавляє названих осіб можливості сумлінно виконати свої суспільно корисні обов'язки. Такі дії свідчать про явну неповагу винного до осіб, які забезпечують виконання покладених на них державою важливих функцій, що загалом підриває престиж органів, від імені яких діють потерпілі. Крім того, опір вищеназваним особам під час виконання ними службових обов'язків або обов'язків щодо охорони громадського порядку містить в собі специфічну «ціннісну» орієнтацію, а тому таке діяння здатне служити прецедентом для повторення в майбутньому як особою, що вчинила злочин, так і інтими особами [16, с. 318; 13, с. 59].

Безпосереднім основним об'єктом цього кримінального правопорушення визнають встановлений законодавством порядок здійснення представниками влади, працівниками правоохоронних органів, державними виконавцями, членами громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону, військовослужбовцями, уповноваженими особами Фонду гарантування вкладів фізичних осіб своїх службових обов'язків або обов'язків щодо охорони громадського порядку (Г. Є. Болдарь) [17, с. 568], нормальну діяльність правоохоронних органів та інших органів державної влади, громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону та законних військових формувань на території

України (Л. П. Брич) [18, с. 1050], регламентовану нормативно-правовими актами службу діяльність представників влади та службову діяльність працівників правоохоронних органів, а також діяльність членів громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону та військовослужбовців у сфері охорони громадського порядку (А. С. Габуда) [19, с. 10], здійснювану у відповідності до закону службу діяльність працівників правоохоронних органів та авторитет таких державних органів (І. І. Давидович) [20, с. 69], регламентовану нормативно-правовими актами службу діяльність представників влади та працівників правоохоронних органів, а також діяльність членів громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону та військовослужбовців у сфері охорони громадського порядку (С. І. Дячук) [15, с. 1103], суспільні відносини, що забезпечують додержання нормативно визначеного порядку виконання представником влади, працівником правоохоронного органу, державним виконавцем, приватним виконавцем, уповноваженим Фонду гарантування вкладів фізичних осіб службових обов'язків, членом громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцем – обов'язків щодо охорони громадського порядку (В. І. Осадчий) [21, с. 793].

Безпосередній основний об'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 343 КК України. Положення ст. 343 КК України спрямовані на захист кримінально-правовими засобами правоохоронної функції держави від неправомірного втручання шляхом незаконного впливу на працівників правоохоронних органів. Суспільна небезпечність кримінального правопорушення полягає в тому, що в разі його вчинення порушується або може бути порушена нормальна

робота правоохоронного органу, оскільки створюються перешкоди для виконання службових обов'язків його працівниками, що врешті позначається на ефективності функціонування правоохоронної системи держави в цілому [15, с. 1107]. Це призводить до невиконання названими особами своїх службових обов'язків або істотно ускладнює їх роботу, може сприяти прийняттю останніми незаконного рішення. У певних випадках результатом втручання в діяльність працівника правоохоронного органу стає неможливість запобігти вчиненню злочину або затримати особу, яка його вчинила, що негативно впливає на криміногенну ситуацію в державі. Вплив на працівника державної виконавчої служби тягне невиконання рішень судів та інших органів (посадових осіб), тобто зводить нанівець завершальну стадію судового провадження. Зазначені негативні явища є чинниками, що створюють стан неспокою в суспільстві [16, с. 323].

Безпосередній основний об'єкт цього кримінального правопорушення визначають як встановлений законодавством порядок здійснення працівниками правоохоронних органів та державними виконавцями своїх службових обов'язків (Г. Є. Болдарь) [17, с. 572], нормальна діяльність правоохоронних органів (Л. П. Брич) [18, с. 1053], суспільні відносини з приводу забезпечення належних умов для здійснення працівником правоохоронного органу своїх повноважень (Є. М. Блажівський) [22, с. 105], здійснювана у відповідності до закону службова діяльність працівників правоохоронних органів та авторитет таких державних органів (І. І. Давидович) [20, с. 69], регламентована нормативно-правовими актами діяльність правоохоронних органів (С. І. Дячук) [15, с. 1107], порядок суспільних відносин у сфері забезпечення службової діяльності працівників правоохоронних органів (І. М. Ізай) [23, с. 8],

суспільні відносини, що забезпечують додержання нормативно визначеного порядку виконання працівником правоохоронного органу, працівником органу державної виконавчої служби чи приватного виконавця службових обов'язків (В. І. Осадчий) [21, с. 800].

Безпосередній основний об'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 344 КК України. Стаття 344 КК України спрямована на захист кримінально-правовими засобами діяльності окремих центральних органів державного управління від втручання шляхом здійснення незаконного впливу на державних діячів, що їх складають або очолюють, а також авторитету вказаних центральних органів державного управління та їх службових осіб [15, с. 1109]. Суспільна небезпека цього злочину полягає в тому, що втручання в діяльність державного діяча заважає нормальному виконанню ним своїх службових обов'язків або створює реальну можливість прийняття незаконного рішення, що істотно ускладнює роботу, знижує авторитет органів державної влади, від імені якого діє потерпілий, підриває повагу суспільства до цього органу [16, с. 323].

Під безпосереднім об'єктом цього кримінального правопорушення розуміють зокрема суспільні відносини з приводу забезпечення належних умов для здійснення державними діячами своїх повноважень (Є. М. Блажівський) [22, с. 105], встановлений законодавством порядок здійснення державними діячами своїх службових обов'язків (Г. Є. Болдарь) [17, с. 573], нормальну діяльність названих у диспозиції ч. 1 ст. 344 КК України службових осіб, а також авторитет органів державної влади, в яких вони працюють (Л. П. Брич) [18, с. 1054], регламентована нормативно-правовими актами діяльність перелічених у ст. 344 КК України державних діячів та представлених ними центральних органів державного управління (С. І. Дячук)

[15, с. 1109], суспільні відносини, що забезпечують законну, тобто таку, що ґрунтується на законах, інших нормативно-правових актах України, діяльність державних діячів України, перелік яких наведено в ст. 344 КК України (В. І. Осадчий) [21, с. 802].

Безпосередній основний об'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 345 КК України. Суспільна небезпечність даного кримінального правопорушення полягає в тому, що його вчиненням порушується або може бути порушена нормальна робота правоохоронного органу, створюються перешкоди для виконання працівниками зазначених органів своїх службових обов'язків, підривається їх авторитет, заподіюється шкода їх здоров'ю або здоров'ю їх близьких родичів. Вчинення цього кримінального правопорушення може викликати у працівника правоохоронного органу почуття тривоги, страху і занепокоєння за своє життя, здоров'я і майно, а також за життя, здоров'я і майно своїх близьких родичів, що може завадити йому успішно виконувати службові обов'язки [15, с. 1111].

Безпосереднім основним об'єктом кримінального правопорушення визнають нормальну діяльність та авторитет правоохоронних органів, які законодавець поставив під кримінально-правову охорону, надаючи цим відносинам пріоритетності перед додатковим безпосереднім об'єктом вказаного складу злочину (В. П. Беленок) [24, с. 112], суспільні відносини, що складають зміст законної управлінської діяльності працівників правоохоронних органів, виконання службових обов'язків якими забезпечує авторитет зазначених органів (А. В. Бойко) [25, с. 81], встановлений законодавством порядок здійснення працівниками правоохоронних органів своїх службових обов'язків (Г. Є. Болдарь) [17, с. 574], нормальну діяльність правоохоронних органів, їх авторитет

(Л. П. Брич) [18, с. 1055], такі складові авторитету правоохоронних органів, як особиста недоторканність та (або) законні майнові інтереси їх працівників та близьких родичів останніх, забезпеченням яких держава досягає необхідних умов для належного виконання такими працівниками своїх службових обов'язків (С. І. Дячук) [15, с. 1111], суспільні відносини, що забезпечують додержання нормативно-визначеного порядку виконання працівником правоохоронного органу службових обов'язків (В. І. Осадчий) [21, с. 804], суспільні правоохоронні відносини (А. М. Удод) [26, с. 9].

Безпосередній основний об'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 346 КК України. Суспільна небезпека цього кримінального правопорушення полягає в тому, що воно порушує або може порушити нормальну роботу відповідного державного органу (Верховної Ради України, КМУ, Конституційного Суду України, Вищого спеціалізованого суду України, Генеральної прокуратури України, Рахункової палати, НБУ) або добровільного об'єднання громадян (політичної партії). У результаті застосування погроз або фізичного насильства в державних чи громадських діячів може з'явитися почуття страху, тривоги, неспокою за себе або своїх близьких родичів, можуть виникнути розлади психічного або фізичного здоров'я. Таким чином, винна особа створює перешкоди для якісної участі державних чи громадських діячів у громадському житті країни, для виконання ними своїх службових обов'язків, чим підривається авторитет відповідного органу або політичної партії [16, с. 328].

Безпосереднім основним об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 346 КК України, визнають встановлений законодавством порядок здійснення державними чи громадськими діячами

своєї суспільно корисної діяльності (Г. Є. Болдарь) [17, с. 576], нормальну роботу органів державної влади та об'єднань громадян, їх авторитет (Л. П. Брич) [18, с. 1058], діяльність органів державної влади та політичних партій, їх авторитет (С. І. Дячук) [15, с. 1114], суспільні відносини, що забезпечують законну, тобто таку, що ґрунтується на законах, інших нормативно-правових актах України, діяльність державних чи громадських діячів України, перелік яких наведено в ст. 346 КК України (В. І. Осадчий) [21, с. 807].

Безпосередній основний об'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 347 КК України. Суспільна небезпечність даного кримінального правопорушення полягає в тому, що його вчиненням порушується або може бути порушена нормальна робота правоохоронного органу, створюються перешкоди для виконання працівниками зазначених органів своїх службових обов'язків, підривається їх авторитет, заподіюється шкода їх майну або майну їх близьких родичів. Вчинення цього кримінального правопорушення може викликати у працівника правоохоронного органу почуття тривоги за своє чи своїх близьких родичів матеріальне благополуччя, можуть виникнути розлади психічного або фізичного здоров'я, що може завадити йому успішно виконувати службові обов'язки [15, с. 1116–1117; 16, с. 330].

Безпосереднім основним об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 347 КК України, визнають встановлений законодавством порядок здійснення працівниками правоохоронних органів своїх службових обов'язків (Г. Є. Болдарь) [17, с. 576], регламентовану нормативно-правовими актами діяльність правоохоронних органів, їх авторитет (С. І. Дячук) [15, с. 1117], авторитет держави в частині забезпечення своєчасного, повного і неупередженого

виконання рішень, примусове виконання яких передбачено законом (М. І. Мельник) [18, с. 1059], суспільні відносини, що забезпечують додержання нормативно визначеного порядку виконання працівником правоохоронного органу службових обов'язків, примусового виконання рішень державним виконавцем чи приватним виконавцем (В. І. Осадчий) [21, с. 809].

Безпосередній основний об'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 348 КК України. Це кримінальне правопорушення спрямоване на перешкодження виконанню покладених на представника влади та працівника правоохоронного органу службових обов'язків, а також на перешкодження виконанню покладених на члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця обов'язків щодо охорони громадського порядку [15, с. 1119]. Суспільна небезпека цього злочину полягає в тому, що посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця унеможлиблює виконання названими особами своїх службових обов'язків (у випадку смерті) або істотно ускладнює їх роботу у зв'язку із заподіяною шкодою здоров'ю (у випадку замаху на вбивство). Крім того, у результаті вбивства або замаху на нього іноді стає неможливим запобігти вчиненню злочину, затримати підозрюваного або припинити порушення громадського порядку. У потерпілого, на якого було вчинено замах, а також у його колег по службі після посягання на життя може з'явитися почуття страху, тривоги, неспокою за себе або своїх близьких родичів, можуть виникнути психічні чи фізичні розлади [16, с. 331].

Безпосереднім основним об'єктом цього кримінального правопорушення

називають встановлений законодавством порядок здійснення працівниками правоохоронних органів своїх службових обов'язків (Г. Є. Болдарь) [17, с. 578], авторитет і нормальну діяльність правоохоронних органів (Л. П. Брич) [18, с. 1062], регламентовану нормативно-правовими актами діяльність правоохоронних органів, а також діяльність громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону/та військовослужбовців щодо охорони громадського порядку, їх авторитет (С. І. Дячук) [15, с. 1119], суспільні відносини, що забезпечують додержання нормативно визначеного порядку виконання працівником правоохоронного органу службових обов'язків, а також діяльності щодо охорони громадського порядку члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця (В. І. Осадчий) [21, с. 811].

Безпосередній основний об'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 349 КК України. Як і кримінальне правопорушення, передбачене ст. 147 КК України, даний злочин є посяганням на фізичну свободу (волю) людини, її особисту недоторканність, проте характеризується більшою суспільною небезпечністю з огляду на специфічний статус потерпілих та особливу мету злочинного посягання на їх фізичну свободу та особисту недоторканність [15, с. 1120]. Суспільна небезпека цього злочину полягає в тому, що захоплення представника влади або працівника правоохоронного органу як заручника на певний час унеможлиблює виконання названими особами своїх службових обов'язків, що підриває авторитет того державного органу, де працює потерпілий. Крім того, у потерпілого та його колег по службі як наслідок після вчинення злочину може з'явитися почуття страху, тривоги, неспокою за себе або

своїх близьких родичів, можуть виникнути психічні чи фізичні розлади [16, с. 334].

Безпосереднім основним об'єктом цього кримінального правопорушення визнають встановлений законодавством порядок здійснення працівниками правоохоронних органів своїх службових обов'язків (Г. Є. Болдарь) [17, с. 580], регламентовану нормативно-правовими актами діяльність органів державної влади та правоохоронних органів, їх авторитет (С. І. Дячук) [15, с. 1120], суспільні відносини, що забезпечують додержання нормативно встановленого порядку функціонування підприємств, установ, організацій, службових осіб (В. І. Осадчий) [21, с. 812], авторитет органів державної влади (М. І. Хавронюк) [18, с. 1065].

Безпосередній основний об'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 351 КК України. Конституцією України, а також Законами України «Про статус народного депутата України» від 17 листопада 1992 р. та «Про статус депутатів місцевих рад» від 11 липня 2002 р. передбачені правові гарантії забезпечення діяльності народних депутатів України, комітетів Верховної Ради України, тимчасових слідчих комісій Верховної Ради України та депутатів місцевих рад. Невиконання законних вимог вказаних осіб та колегіальних органів, створення штучних перешкод у їх роботі, а також надання їм неправдивої (недостовірної) інформації є проявом неповаги до представників українського народу в парламенті та представників інтересів територіальної громади села, селища, району, міста, області та їх громад. Саме тому названі діяння підривають авторитет Верховної Ради України як єдиного органу законодавчої влади в нашій державі та органів місцевого самоврядування – сільських, селищних, міських, районних у місті, районних, обласних рад, чим

порушується встановлене ст. 140 Конституції України право територіальної громади самостійно вирішувати питання місцевого значення. Крім того, діяння, передбачені в диспозиціях ч. 1 та ч. 2 ст. 351 КК, у певних випадках порушують механізм реалізації права на інформацію, яке гарантоване ст. 6 Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про інформацію» від 13 січня 2011 р. [16, с. 336]. Положення ст. 351 КК України спрямовані на захист кримінально-правовими засобами діяльності органів законодавчої влади та місцевого самоврядування від перешкоджання її здійснення з боку громадян, наділених владними повноваженнями. Суспільна небезпечність кримінального правопорушення полягає в тому, що в разі його вчинення порушується або може бути порушена нормальна робота органів законодавчої влади та місцевого самоврядування, оскільки створюються перешкоди для виконання службових обов'язків обраними до них депутатами, що врешті позначається на ефективності системи народовладдя в державі в цілому [15, с. 1124].

Безпосереднім основним об'єктом цього кримінального правопорушення визнають встановлений законодавством порядок здійснення повноважень народними депутатами України та депутатами місцевих рад (Г. Є. Болдари) [17, с. 582], авторитет і нормальну діяльність народних депутатів України, депутатів місцевих рад, парламентських комітетів і тимчасових слідчих комісій (Л. П. Брич) [18, с. 1069], суспільні відносини, що забезпечують законну, тобто таку, що ґрунтується на законах, інших нормативно-правових актах України, діяльність народних депутатів України, депутатів місцевих рад, комітетів і тимчасових слідчих комісій Верховної Ради (В. І. Осадчий) [2, с. 815].

Безпосередній основний об'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 351-1 КК України,

визнають нормальну діяльність Рахункової палати, а також її авторитет (Л. П. Брич) [18, с. 1070], суспільні відносини, що забезпечують законну, тобто таку, що ґрунтується на законах, інших нормативно-правових актах України, діяльність Рахункової палати, члена Рахункової палати (В. І. Осадчий) [21, с. 817].

Безпосередній основний об'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 351-2 КК України, визнають нормальну діяльність та авторитет Вищої ради правосуддя, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України (Л. П. Брич) [18, с. 1071], суспільні відносини, що забезпечують законну, тобто таку, що ґрунтується на законах, інших нормативно-правових актах України, діяльність Вищої ради правосуддя, її органу чи члена, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України чи її члена (В. І. Осадчий) [21, с. 818].

Узагальнюючи позиції вчених можна підсумувати, що безпосередні основні об'єкти досліджуваних кримінальних правопорушень визначають як: 1) нормальну діяльність (діяльність, що здійснюється відповідно до закону) представників влади та інших осіб у зв'язку з їх громадською діяльністю; 2) їх службову діяльність; 3) порядок виконання ними обов'язків; 4) авторитет цих суб'єктів.

Вказівка на безпосередні основні об'єкти міститься в таких юридичних конструкціях «під час виконання службових обов'язків» (ч. 1 ст. 342 КК України), «під час виконання обов'язків щодо охорони громадського порядку» (ч. 2 ст. 342 КК України), «перешкодити виконанню службових обов'язків, здійсненню судово-експертної діяльності або добитися прийняття незаконного рішення» (ч. 1 ст. 343 КК України), «перешкодити виконанню службових обов'язків або добитися прийняття незаконних рішень» (ч. 1 ст. 344 КК України), «у зв'язку з виконанням службових

обов'язків» (ч. 1-3 ст. 345, ч. 1 ст. 347, ч. 1 ст. 348 КК України), «у зв'язку з їх державною чи громадською діяльністю» (ч. 1-3 ст. 346 КК України), «у зв'язку з діяльністю щодо охорони громадського порядку» (ч. 1 ст. 348 КК України), «невиконання законних вимог» (ст. 351, 351-1, 351-2 КК України).

В. І. Осадчий аналізує юридичні конструкції «у зв'язку з виконанням службових обов'язків», «під час виконання службових обов'язків (обов'язків щодо охорони громадського порядку)», «з метою перешкодити виконання службових обов'язків або добитися прийняття незаконних рішень», «у зв'язку з діяльністю щодо охорони громадського порядку», які вжиті в низці досліджуваних складів злочинів, констатує, що посягання на працівників правоохоронних органів, інших осіб не є самоціллю. Навпаки, воно пов'язано виключно з виконанням службових чи громадських обов'язків. Саме шляхом впливу на потерпілого винний і посягає на виконання представником влади, працівником правоохоронного органу службових обов'язків, членом громадського формування з охорони громадського порядку чи військовослужбовцем обов'язків з охорони громадського порядку. Інакше кажучи, заподіяння шкоди потерпілому підпорядковується впливу на виконання представником влади, працівником правоохоронного органу службових обов'язків, членом громадського формування чи військовослужбовцем обов'язків з охорони громадського порядку. Тим самим визнається, що названі юридичні конструкції вказують на об'єкт кримінального правопорушення. В цих конструкціях прямо говориться, що виконання службових обов'язків представником влади, працівником правоохоронного органу, членом громадського формування чи військовослужбовцем обов'язків з охорони громадського порядку і

піддається посягання шляхом безпосереднього заподіяння шкоди потерпілому [12, с. 13–14].

Слід взяти до уваги, що найбільш оптимальною концепцією родового об'єкта кримінальних правопорушень, передбачених розділом XV Особливої частини КК України, є його тлумачення як порядку публічного управління. З огляду на зазначене правовідносини, пов'язані з порядком виконання обов'язків представниками влади та іншими особами, слід визнавати безпосереднім основним об'єктом злочинів і кримінальних проступків проти представників влади.

Варто також врахувати, що безпосередні основні об'єкти кримінальних правопорушень, передбачених ст. 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 351, 351-1, 351-2 КК України, різняться між собою насамперед за категорією потерпілих.

З урахуванням цих положень можна запропонувати такі дефініції безпосередніх основних об'єктів кримінальних правопорушень проти представників влади.

Безпосереднім основним об'єктом опору представникові влади, працівникові правоохоронного органу, державному виконавцю, приватному виконавцю, члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцеві, уповноваженій особі Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (ст. 342 КК України) є правовідносини, які регламентують порядок виконання цими особами покладених на них обов'язків.

Безпосереднім основним об'єктом втручання в діяльність працівника правоохоронного органу, судового експерта, працівника державної виконавчої служби, приватного виконавця (ст. 343 КК України) є правовідносини, які регламентують порядок виконання цими особами покладених на них обов'язків.

Безпосереднім основним об'єктом втручання у діяльність державного діяча (ст. 344 КК України) є правовідносини, які регламентують порядок виконання цими особами покладених на них службових обов'язків.

Безпосереднім основним об'єктом погрози або насильства щодо працівника правоохоронного органу (ст. 345 КК України) є правовідносини, які регламентують порядок виконання цими особами покладених на них службових обов'язків.

Безпосереднім основним об'єктом погрози або насильства щодо державного чи громадського діяча (ст. 346 КК України) є правовідносини, які регламентують порядок виконання цими особами покладених на них службових обов'язків, пов'язаних з їх державною чи громадською діяльністю.

Безпосереднім основним об'єктом умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу, працівника органу державної виконавчої служби чи приватного виконавця (ст. 347 КК України) є правовідносини, які регламентують порядок виконання цими особами покладених на них службових обов'язків.

Безпосереднім основним об'єктом посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця (ст. 348 КК України) є правовідносини, які регламентують порядок виконання цими особами покладених на них обов'язків.

Безпосереднім основним об'єктом захоплення представника влади або працівника правоохоронного органу як заручника (ст. 349 КК України) є правовідносини, які регламентують порядок виконання цими особами покладених на них обов'язків.

Безпосереднім основним об'єктом перешкоджання діяльності народного депутата України та депутата місцевої ради (ст. 351 КК України) є

правовідносини, які регламентують порядок виконання цими особами покладених на них обов'язків.

Безпосереднім основним об'єктом перешкоджання діяльності Рахункової палати, члена Рахункової палати (ст. 351-1 КК України) є правовідносини, які регламентують порядок виконання цими особами покладених на них обов'язків.

Безпосереднім основним об'єктом перешкоджання діяльності Вищої ради правосуддя, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України (ст. 351-2 КК України) є правовідносини, які регламентують порядок виконання цими особами покладених на них обов'язків.

Таким чином, безпосередніми основними об'єктами кримінальних правопорушень, передбачених ст. 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 351, 351-1, 351-2 КК України, є правовідносини, які регламентують порядок виконання цими особами покладених на них обов'язків.

Як слушно зауважено в юридичній літературі споріднені безпосередні основні об'єкти декількох злочинів утворюють видовий об'єкт [27, с. 263]. З огляду на це слід зауважити, що безпосередні основні об'єкти окремих кримінальних правопорушень проти представників влади регламентують ті ж самі або подібні правовідносини, що утворюють видовий об'єкт правопорушень проти представників влади. Натомість кримінальні правопорушення проти представників влади суттєво різняться за ознаками безпосередніх додаткових об'єктів.

Висновки. За результатами авторського опрацювання ознак безпосереднього основного об'єкта кримінальних правопорушень проти представників влади, можна запропонувати декілька висновків.

1. Нині в теорії кримінального права склалися різні позиції щодо розуміння безпосереднього основного об'єкта кримінальних правопорушень

проти представників влади, серед яких найбільшого поширення набули такі: 1) нормальна діяльність (діяльність, що здійснюється відповідно до закону) представників влади та інших осіб у зв'язку з їх громадською діяльністю; 2) їх службова діяльність; 3) порядок виконання ними обов'язків; 4) авторитет цих суб'єктів.

2. Водночас найбільш оптимальною для безпосередніх основних об'єктів кримінальних правопорушень, передбачених ст. 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 351, 351-1, 351-2 КК України, визнано концепцію праввідносини, які регламентують порядок виконання обов'язків представниками влади та іншими особами у зв'язку з їх службовою чи громадською діяльністю. На підставі чого сформульовано

авторські дефініції цих об'єктів кримінальних правопорушень.

3. Безпосередні основні об'єкти окремих кримінальних правопорушень проти представників влади регламентують ті ж самі або подібні праввідносини, що утворюють видовий об'єкт правопорушень проти представників влади. Натомість кримінальні правопорушення проти представників влади суттєво різняться за ознаками безпосередніх додаткових об'єктів.

4. Вивчення юридичних характеристик безпосереднього основного та додаткового об'єктів кожного посягання дозволяє більш точно визначити змістові характеристики суспільної небезпеки цих деліктів, а також обов'язкові і факультативні ознаки їх об'єктивної сторони.

Список використаних джерел

1. Борисов В., Пашенко О. До питання про сутність кримінально-правової характеристики злочинів. *Вісник академії правових наук України*. № 3(42). 2005. С. 180–190.
2. Вознюк А. А., Грудзур О. М. Види кримінально-правової характеристики злочину. *Митна справа*. 2014. № 1(91). Ч. 2, кн. 2. С. 63–67.
3. Музика А. А. Категорія «Кваліфікація злочину» та інші, суміжні категорії, в аспекті формулювання тем дисертаційних досліджень. Тези міжнародної наукової конференції: «Проблеми юридичної кваліфікації (теорія і практика)». *Вісник Академії адвокатури України*. 2010. № 1(17). С. 161–163.
4. Тацій В. Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві : монографія. Харків: Право, 2016. С. 142.
5. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / [В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін, В. І. Борисов та ін.]. 6-ге вид., переробл. і доповн. Харків : Право, 2020. 584 с.
6. Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник для студентів ВНЗ. 2-ге вид., доповн. і переробл. Київ : Атіка, 2009. С. 135.
7. Вознюк А. А. Додатковий об'єкт злочину, передбаченого ст. 255 Кримінального кодексу України. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 4(97). С. 21–32.
8. Бажанов М. И. Уголовное право Украины. Общая часть. Днепропетровск : Пороги, 1992. 166 с.
9. Вознюк А. А. Теоретичні та практичні проблеми кримінальної відповідальності за створення злочинних об'єднань та участь у них як посягання на громадську безпеку : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2018. 652 с.
10. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / Ю. В. Александров, В. І. Антипов, М. В. Володько, О. О. Дудоров та ін. ; за ред. М. І. Мельника, В. А. Климентя. 5-те вид., переробл. та доповн. Київ : Атіка, 2009. 408 с.
11. Навроцький В. О. Кримінальне право України. Особлива частина : курс лекцій. Київ : Т-во «Знання», КОО, 2000. 771 с.
12. Осадчий В. І. Проблеми кримінально-правового захисту правоохоронної діяльності : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2004. 36 с.

13. Осадчий В. І. Кримінально-правовий захист правоохоронної діяльності : монографія. Київ : Атіка, 2004. 336 с.
14. Залялова І. М. Кримінальна відповідальність за втручання в діяльність працівника правоохоронного органу : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Донецьк, 2006. 186 с.
15. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / за заг. ред. П. П. Андрушка, В. Г. Гончаренка, Є. В. Фесенка. Вид. 2-ге, переробл. та доповн. Київ : Дакор, 2008. 1428 с.
16. Кримінальне право. Особлива частина : підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Луганськ : Елтон-2, 2012. Т. 2. 780 с.
17. Кримінальне право. Особлива частина : підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. 2-ге вид. Київ : Дакор, 2013. 786 с.
18. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / А. М. Бойко, Л. П. Брич, О. О. Дудоров та ін. ; за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. Вид. 10-те, переробл. та доповн. Київ : Дакор, 2018. 1360 с.
19. Габуда А. С. Кримінально-правова характеристика складу опору особам, наділеним владними повноваженнями : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2012. 21 с.
20. Давидович І. І. Кримінально-правова охорона представників влади і громадськості, які охороняють правопорядок : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2007. 252 с.
21. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д. С. Азаров, В. К. Гришук, А. В. Савченко та ін. ; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. Вид. 2-ге., переробл. і доповн. Київ : Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.
22. Блажівський Є. М. Кримінальна відповідальність за втручання в діяльність за кримінальним правом України : дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2010. 234 с.
23. Ізай І. М. Кримінально-правова протидія втручанням в діяльність працівників правоохоронних органів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2018. 20 с.
24. Беленок В. П. Кримінально-правова та кримінологічна характеристика погрози або насильства щодо працівника правоохоронного органу : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2021. 353 с.
25. Бойко А. В. Кримінальна відповідальність за погрозу або насильство щодо працівника правоохоронного органу : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2013. 231 с.
26. Удод А. М. Кримінально-правова характеристика погрози або насильства щодо працівника правоохоронного органу (ст. 345 КК України) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2013. 16 с.
27. Вознюк А. А. Видовий об'єкт злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 Кримінального кодексу України. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 1(13). С. 262–275.

Боровик А. В. Безпосередні основні об'єкти кримінальних правопорушень проти представників влади

У межах наукової статті всебічно досліджено безпосередні основні об'єкти кримінальних правопорушень проти представників влади, передбачених ст. 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 351, 351-1, 351-2 КК України.

Встановлено, що вказівка на безпосередні основні об'єкти міститься в таких юридичних конструкціях «під час виконання службових обов'язків» (ч. 1 ст. 342 КК України), «під час виконання обов'язків щодо охорони громадського порядку» (ч. 2 ст. 342 КК України), «перешкодити виконанню службових обов'язків, здійсненню судово-експертної діяльності або добитися прийняття незаконного рішення» (ч. 1 ст. 343 КК України), «перешкодити виконанню службових обов'язків або добитися прийняття незаконних рішень» (ч. 1 ст. 344 КК України), «у зв'язку з виконанням службових обов'язків» (ч. 1-3 ст. 345, ч. 1 ст. 347, ч. 1 ст. 348 КК України), «у зв'язку з їх державною чи громадською діяльністю» (ч. 1-3 ст. 346 КК України), «у зв'язку з діяльністю щодо охорони

громадського порядку» (ч. 1 ст. 348 КК України), «невиконання законних вимог» (ст. 351, 351-1, 351-2 КК України).

На підставі концепції об'єкта кримінального правопорушення як правовідносин певного виду сформульовано авторські визначення безпосередніх основних об'єктів кримінальних правопорушень, передбачених ст. 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 351, 351-1, 351-2 КК України. Встановлено, що досліджувані делікти посягають на правовідносини, які регламентують порядок виконання представниками влади та іншими особами у зв'язку з їх службовою чи громадською діяльністю покладених на них обов'язків.

Аргументовано, що безпосередні основні об'єкти окремих кримінальних правопорушень проти представників влади регламентують ті ж самі або подібні правовідносини, що утворюють видовий об'єкт правопорушень проти представників влади. Натомість кримінальні правопорушення проти представників влади суттєво різняться за ознаками безпосередніх додаткових об'єктів.

Ключові слова: об'єкт кримінального правопорушення, безпосередній об'єкт кримінального правопорушення, авторитет, порядок управління, правовідносини, представник влади.

Borovyk A. Immediate main objects of criminal offenses against government officials

The immediate main objects of criminal offenses against government officials under Art. 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 351, 351-1, 351-2 of the Criminal Code of Ukraine are comprehensively studied within the framework of the scientific article.

It is established that the indication of the immediate main objects is contained in such legal constructions “during the performance of official duties” (Part 1 of Article 342 of the Criminal Code of Ukraine), “during the performance of duties to protect public order” (Part 2 of Article 342 of the Criminal Code of Ukraine), “to interfere the performance of official duties, judicial expertise or obtain an illegal decision” (Part 1 of Article 343 of the Criminal Code of Ukraine), “to obstruct the performance of official duties or obtain illegal decisions” (Part 1 of Article 344 of the Criminal Code of Ukraine), “in connection with the performance of official duties” (Part 1-3 of Article 345, Part 1 of Article 347, Part 1 of Article 348 of the Criminal Code of Ukraine), “in connection with their state or public activities” (parts 1-3 of Article 346 of the Criminal Code of Ukraine), “in connection with activities to protect public order» (Part 1 of Article 348 of the Criminal Code of Ukraine), “non-compliance with legal requirements” (Articles 351, 351-1, 351-2 of the Criminal Code of Ukraine).

The author's definitions of the immediate main objects of criminal offenses under Art. 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 351, 351-1, 351-2 of the Criminal Code of Ukraine were formulated on the basis of the concept of the object of criminal offense as a legal relationship of a certain type. It is established that the investigated delicts encroach on the legal relations which regulate the order of performance by government officials and other persons in connection with their official or public activity of the duties assigned to them.

It is argued that the immediate main objects of certain criminal offenses against government officials regulate the same or similar legal relations that form a specific object of offenses against government officials. On the other hand, criminal offenses against government officials differ significantly in terms of immediate additional facilities.

Key words: object of criminal offense, immediate object of criminal offense, authority, management procedure, legal relations, government official.

ТРУДОВЕ ПРАВО І ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Сергій Вавженчук,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри трудового права
та права соціального забезпечення,
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

ORCID: 0000-0002-6968-6720

<https://doi.org/10.32782/2306-9082/2022-46-7>

УДК 347.454.3(477)

Визнання угод недійсними в трудовому праві України (частина 2)

Постановка проблеми. Недійсність угод притаманна багатьом прогресивним правопорядкам, адже виступає правовим маркером ефективності відповідної угоди. Так, у французькому праві вона окреслюється терміном «nullité», в німецькому праві, терміном «Ungültigkeit eines Vertrages». Справа у тому, що популярність такого способу захисту суб'єктивного трудового права як недійсність трудових угод, спричинена, так би мовити, тим, що «закриває» неефективність такої угоди. Однак, у практиці мають місце непоодинокі випадки, коли сторона трудової угоди використовує означений спосіб захисту з неприродною метою, прикладом, з метою подання позову для затягування судового розгляду або з метою уникнення власної юридичної відповідальності тощо. Поява на рівні трудового законодавства нових видів трудових угод (прикладом, трудової угоди про неконкуренцію) лише посилює інтерес бізнесу до правового механізму недійсності трудових угод. До того ж

визнання трудової угоди недійсною ускладняється усіченим нормативно-правовим регулюванням, що міститься в ст. 9 КЗпП України, та різновекторною судовою практикою в українських судах. Окреслений стан речей спричиняє необхідність фокусу наукової розвідки у заданому трудо-правовому векторі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В юридичній літературі радянського періоду, у більшій мірі, увага приділялася визнанню умов трудового договору недійсними. Увагу до вельми складного інституту недійсності в трудовому праві, у різних його проявах, приділяли такі відомі правники, як М.Й. Бару, О.К. Безіна, С.В. Венедіктов, Ю.Ф. Ільїн, В.М. Лебедєв, О.С. Пашков, Я.В. Сімутіна, Л. О. Сироватська та інших вчені.

Проблемі недійсності трудового договору присвятив свою статтю С.В. Венедіктов у статті 2011 р. «Щодо можливості існування недійсності

договору в трудових правовідносинах» [1]. Серед іншого науковець підкреслює, що ст. 9 Кодексу законів про працю України завжди була і залишається досить дискусійною в науковому світі [1]. Окремо варто звернути увагу на статтю, що опублікована в 2011 р. О.М. Рим «Наслідки визнання недійсних угод про неконкуренцію у трудових правовідносинах» [2]. У наведеній праці вона робить цікавий висновок про те, що, оскільки угода про неконкуренцію укладається у зв'язку з існуванням трудових правовідносин, то визнання недійсним трудового договору безперечно зумовить недійсність усіх угод, які уклалися на додаток до нього [2, с. 228]. Таким чином, в науці трудового права постає дискусійне питання щодо можливості існування ознаки акцесорності в окремих трудових угодах. Визнання акцесорності окремих трудових угод спричинятиме наслідок, за яким недійсність трудового договору буде завжди спричиняти недійсність окремих видів трудових угод, що передбачить законодавець в законі. Також авторка прийшла до висновку, що має місце відсутнє ефективне правове регулювання підстав для визнання трудового договору недійсним, що зумовлює потребу внесення певних змін і доповнень у чинне законодавство і приведення його до вимог часу. Вона підкреслила, що у процесі такого реформування варто уніфікувати підстави для визнання недійсними трудових договорів і угод про неконкуренцію [2, с. 228]. Наведений висновок варто підтримати, адже, дійсно, ст. 9 КЗпП України не покриває усі випадки недійсності трудових угод. Більше того, така регламентація недійсності трудових угод не окреслює правові наслідки недійсності трудових угод. В 2015 р. опублікована стаття Кисельової О.І., Семенової А.В. «Недійсність трудового договору», де піднімаються окремі питання недійсності означеного договору [3].

В 2015 р. була опублікована стаття «Визнання недійсними положень колективних угод і колективних договорів», автором якої є Сорочишин М.В. [4]. Автор, серед іншого, пропонує доповнити Закон України «Про колективні договори і угоди» статтею 14-1, де зафіксувати, що «право висування вимог щодо визнання недійсним положень колективної угоди, колективного договору належить сторонам угоди, а також суб'єктам соціального діалогу, які були незаконно не залученими до укладення колективної угоди, колективного договору» [4, с. 75]. Безперечно, право висування вимоги щодо визнання угоди недійсною належить сторонам відповідної угоди. Однак залишається дискусійним у правових колах питання можливості надання на рівні закону права висувати таку вимогу щодо визнання колективного договору недійсним третій особі, яка не є стороною колективного договору. До надання права вимоги профспілці або спільному представницькому органу, що не брали участь в укладенні колективного договору з тих чи інших підстав треба відноситися з глибокою обережністю. Адже при цьому висока ймовірність застосування третьою особою, що не брала участі в укладенні колективного договору, правової моделі зловживання правом. Більше того, правом вимоги визнання угоди недійсною може наділятися суб'єкт трудового права. Однак спільний представницький орган, як і конференція трудового колективу не мають усіх ознак суб'єктного складу. Така ситуація додатково потребує застосування законодавцем прийому юридичної фікції та визнання таких колективних утворень повноцінними суб'єктами трудового права з відповідною трудо-правовою правосуб'єктністю.

Дана робота ґрунтується на матеріалах дослідження автора, що відображені у тій чи іншій мірі в підручнику «Охорона та захист трудових

прав працівників» 2021 р. [5] та інших роботах автора.

Постановка завдання. З огляду на доктрину, нормативно-правові акти України та судову практику, що стосується недійсності угод у трудовому праві, метою даної публікації є виявлення та окреслення основних проблем застосування такого способу захисту, як визнання угод недійсними в трудовому праві України.

Виклад основного матеріалу. Прихильниками застосування норм цивільного законодавства про недійсність угод до трудових угод виступали М.О. Бару, Л.О. Сироватська. Так, на думку Л.О. Сироватської, цивільне законодавство вельми диференційовано регулює види недійсних угод. Законодавець розрізняє їх не тільки за фактичними складами, а й за наміром сторін (або однієї з них) і, звичайно ж, з правових наслідків, які настають в результаті визнання їх недійсними. Ряд підстав для визнання угод недійсними за цивільним правом повинні мати значення і в трудовому праві. Так, слід вважати недійсним трудовий договір, коли він укладений суб'єктом, що не володіє трудовою правом (діє) здатністю, або під впливом помилки (молодий фахівець дає згоду на роботу на умовах, що надані йому комісією з розподілу, а фактично ці умови або були інші або змінилися до початку роботи). Доцільно визнавати недійсними з моменту укладення і трудові договори, укладені з метою отримання оплати праці (або будь-яких інших пільг), не виконуючи їх [6; 5, с. 330-331].

Якщо застосувати норм цивільного законодавства про недійсність до трудових угод, то виникне ризик того, що роботодавець буде зловживати своїм правом на захист та у будь-якому зручному для нього випадку подавати позов про визнання трудової угоди (у тому числі, трудового договору) недійсною, що, безумовно, викривить

сутність інституту недійсності угод. З іншого боку у трудовому праві наявний цілий пласт невирішених проблем, пов'язаних з недійсністю трудових угод. До них можливо віднести проблему визнання недійсним трудового договору, укладеного під впливом омани (прикладом, працівник не повідомив роботодавця про те, що він є недієздатною особою у випадках, коли для таких працівників не потрібно проходити медичний огляд). До розглянутих проблем також можна віднести проблему фіктивних трудових договорів, які неможливо визнати в цілому недійсними, так як ст. 9 КЗпП України передбачає визнання недійсними лише *умов* трудового договору. Адже на практиці доволі часто зустрічаються випадки укладення фіктивних трудових договорів з метою набуття певного трудового стажу, або трудо-правових, соціальних пільг без здійснення праці таким працівником. Тобто, сторони трудового договору не мають наміру створити певні юридичні наслідки, що випливають з укладення трудового договору або іншої трудової угоди. Якщо законодавець передбачить норму, що прямо регламентуватиме фіктивні трудові договори, то потрібно врахувати, що застосування такого способу захисту як визнання угод недійсними до фіктивних трудових договорів може здійснюватися лише на підставі наявного факту порушення норм закону. Тобто, у цих випадках не може застосовуватися така фактична підстава, як явна загроза порушення суб'єктивного трудового права [5, с. 331].

Також КЗпП України не містить, так потрібного практиці, механізму визнання в цілому недійсним трудового договору у разі порушення правила ст. 25-1 КЗпП України, що регулює обмеження спільної роботи родичів на підприємстві, в установі, організації. Тобто, якщо трудовий договір укладено керівником підприємства з близьким родичом (батьком,

одним з подружжя, братом, сестрою, дитиною, а також батьком, братом, сестрою і дитиною подружжя), за умови, що вони безпосередньо підпорядковані або підконтрольні один одному, то такий трудовий договір неможливо визнати недійсним в силу ст. 9 КЗпП України. Така ситуація з механізмом недійсності трудових угод ставить під сумнів належну реалізацію норми ст. 25-1 КЗпП України. Ще однією проблемою є визнання недійсними угод про припинення трудового договору (ремісійних угод) на підставі п. 1 ч. 1 ст. 36 КЗпП України. Угода про припинення трудового договору в цілому або її окремі умови можуть підпадати під ознаки недійсної угоди, але трудове законодавство не містить механізму визнання такої ремісійної трудової угоди недійсною [5, с. 331-332]. Таким чином, варто констатувати, що ремісійні трудові угоди випадають з поля нормативної регламентації недійсності угод в КЗпП України. Адже важко заперечити тезу про те, що такого роду ситуації не окреслюються ст. 9 КЗпП України. Втім, популярна практика укладення ремісійних трудових угод в бізнесі свідчить про потребу відповідної регламентації на рівні трудового законодавства.

Створений застарілим трудовим законодавством правовий вакуум потребує оновлення підходів до вирішення окресленого пласту правових проблем пов'язаних із визнанням трудових угод недійсними. Вбачається можливим три виходи із такої ситуації. По-перше, застосування аналогії норм ЦК України та КЗпП України у ключі визнання недійсності трудових угод та наслідків такої недійсності. Втім, такий широкий та необмежений підхід має ризики зловживання сторонами трудового договору інститутом недійсності правочинів у трудовому праві. По-друге, створення системи трудо-правових норм на рівні кодифікованого акту, що регламентували

б визнання трудових угод недійсними та наслідки недійсності таких угод. По-третє, створення системи трудо-правових норм, що встановлювали б чітку рамку (по суті, обмеження) для застосування аналогії норм ЦК України, що регламентують недійсність правочинів. Безумовно, що трудове законодавство потребує власного механізму визнання трудових угод недійсними та наслідків такої недійсності, що дозволить усунути маніпуляції із інститутом аналогії закону на рівні правозастосування [5, с. 332].

Судова практика неоднозначна у питанні застосування норм ЦК України, що регламентують механізм визнання правочинів недійсними, наслідки недійсності таких правочинів до трудових угод (трудо-правових договорів). Так, у справі 462/7621/15-ц Верховний Суд застосував ч. 1 ст. 218 «Правові наслідки недодержання вимоги щодо письмової форми правочину» ЦК України до спірних трудових правовідносин, пославшись на ст. 9 ЦК України. З цього приводу Верховний Суд зазначив, що згідно з частиною першою статті 218 ЦК України (що підлягає застосуванню до спірних правовідносин в силу статті 9 цього Кодексу) недодержання сторонами письмової форми правочину, яка встановлена законом, не має наслідком його недійсність, крім випадків, встановлених законом. Заперечення однією із сторін факту вчинення правочину або оспорювання окремих його частин може доводитися письмовими доказами, засобами аудіо-, відеозапису та іншими доказами. Рішення суду не може ґрунтуватися на свідченнях свідків. Отже, суд може визнати трудовий договір укладеним за відсутності наказу чи розпорядження, лише за умови дотримання інших умов, необхідних для його укладення, зокрема виконання працівником обов'язку щодо надання паспорта або іншого документу, що посвідчує особу,

трудової книжки, а у випадках, передбачених законодавством, – також документу про освіту (спеціальність, кваліфікацію), про стан здоров'я та інших документів, за наявності письмових чи інших доказів дотримання цих умов, окрім показань свідків [7]. Однак, у більшості випадків, судовою практикою заперечує пряме застосування норм ЦК України, що регламентують механізм визнання правочинів недійсними, до трудових угод (трудових договорів), вказуючи на те, що трудове законодавство має власний механізм визнання трудових угод недійсними. Так, у постанові Верховного Суду України від 24 червня 2015 р. з цього приводу зазначається, що відповідно до статті 21 КЗпП України предметом трудового договору (контракту) є праця (трудова функція) особи, яка є об'єктом саме трудових правовідносин, які повною мірою врегульовані трудовим законодавством (зокрема статтями 3, 7, 9, 91, 44 КЗПП України) *положення ЦК України щодо умов дійсності правочину та правових наслідків недійсності правочину не підлягають застосуванню для регулювання суспільних відносин, які виникають у зв'язку з укладенням трудового договору (контракту)* [8]. Зазначена позиція ґрунтується на висновках, що відображені у рішенні Верховного Суду України від 8 вересня 2010 року, ухвалах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 14 листопада 2012 року та 31 жовтня 2012 року [8]. Верховний Суд у справі № 295/8991/17 підтримує вищенаведену позицію та зазначає, що, установивши наявність між сторонами договору трудових правовідносин, укладений договір *не є правочином у розумінні статті 202 ЦК України, на який поширюються передбачені нормами статей 203, 215 цього Кодексу загальні вимоги щодо чинності правочину та який може бути визнаний недійсним із передбачених ЦК України*

підстав із застосуванням наслідків недійсності правочину [9; 5, с. 332-334].

З огляду на наведене не важко помітити, що положення ст. 9 КЗпП України стосуються лише двосторонніх трудових угод, якими, власне, і є договори про працю. Таким чином, згадана норма не охоплює односторонні трудові угоди, що створює правовий вакуум у сфері визнання трудових угод недійсними.

Також ст. 9 КЗпП України взагалі не регламентує оспорювані трудові угоди [5, с. 334]. Справа у тому, що ст. 9 КЗпП України сформована в радянський період через призму нікчемної угоди. Тобто, у ст. 9 КЗпП України зафіксоване, так зване, вузьке розуміння недійсності угод у трудовому праві. Прихильником вузького підходу недійсності угод виступав К.М. Варшавський. З цього приводу він зазначив, що, на відміну від цивільного права, тут немає місця «оспорюваності» договору, законодавець вважає такі умови нікчемними незалежно від прагнення працюючого або його звернення за захистом [10, с. 61-73]. Разом із цим не варто забувати, що угоди в сучасному трудовому праві, як було зазначено неодноразово [5, с. 323-339], не зводяться лише до договорів про працю. Вказане спричиняє необхідність ставити питання про можливість запровадження в трудовому законодавстві регламентації такого виду недійсних угод як оспорювані угоди.

Висновки. По-перше, ремісійні трудові угоди, трудові угоди про неконкуренцію, як й багато інших трудових угод, випадають з поля нормативної регламентації недійсності угод в КЗпП України, адже не належать ні до умов договорів про працю, ні, власне, до договорів про працю. По-друге, ст. 9 КЗпП України не охоплює односторонні трудові угоди, що створює правовий вакуум у сфері визнання трудових угод недійсними. По-третє, КЗпП України не містить

диференціацію недійсних угод на оспорювані та нікчемні, також не містить відповідні правові наслідки оспорюваних трудових угод. Аналіз норми ст. 9 КЗпП України свідчить, що у ній мова йде лише про нікчемні умови договорів про працю. Вказане спричиняє необхідність ставити

питання про розробку концепції рекодифікації трудового законодавства з виділенням окремої системи норм, що покликані детально регламентувати механізм недійсності угод в трудовому праві та визначити відповідні правові наслідки спричинені такою недійсністю угод.

Список використаних джерел

1. Венедіктов С. В. Щодо можливості існування недійсності договору в трудових правовідносинах. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Право*. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2011. № 945. С. 118–121.
2. Рим О. М. Наслідки визнання недійсними угод про неконкуренцію у трудових правовідносинах. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2011. № 26. С. 223–230.
3. Кисельова О. І., Семенова А. В. Недійсність трудового договору. *Юридична Україна*. 2013. № 4. С. 61–65.
4. Сорочишин М. В. Визнання недійсними положень колективних угод і колективних договорів. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2015. № 2 (2). С. 72–75.
5. Вавженчук С. Я. Охорона та захист трудових прав працівників: підручник. 3-тє вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2021. 592 с.
6. Сыроватская, Л. А. О недействительности трудового договора и его условий. *Правоведение*. 1990. № 4. С. 52–56.
7. Постанова Верховного Суду від 06 квітня 2020 р. Справа 462/7621/15-ц. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/88602177> (дата звернення: 31.01.2022).
8. Постанова Верховного Суду України від 24 червня 2015 р. Справа № 6-530цс15. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/45910653> (дата звернення: 31.01.2022).
9. Постанова Верховного Суду України від 20 листопада 2019 р. Справа № 295/8991/17. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/85868744> (дата звернення: 31.01.2022).
10. Варшавский К. М. Трудовое право СССР. Ленинград: Academia, 1924. 180 с.

Вавженчук С. Я. Визнання угод недійсними в трудовому праві України (частина 2)

Стаття присвячена генезі та проблемам правової регламентації такого способу захисту трудових прав як визнання угод недійсними в трудовому праві України. Автором проаналізовано регламентацію визнання угод недійсними у КЗпП України, Законі України «Про колективні договори і угоди». У статті автор звертає увагу, що в сучасному національному трудовому законодавстві недійсність трудових угод та угод у сфері праці доволі фрагментарно регламентовано. У першу чергу варто звернутися до КЗпП України. Втім, КЗпП України містить лише поодинокі правила щодо недійсності умов договорів про працю (ст. 9 КЗпП України) та колективного договору (ст. 16 КЗпП України). Також норма щодо недійсності умов колективних договорів або колективних угод міститься в ст. 5 Закону України «Про колективні договори і угоди». Окреслений нормативний підхід в сьогоденних умовах звужує горизонт застосування такого відновлювального способу захисту як визнання угод недійсними в трудовому праві, адже стосується лише умов договорів про працю та умов колективних договорів або колективних угод. Тобто, з точки зору застосування широкого інструментарію інституту недійсності, можливе лише встановлення дефектів окремих частин договорів про працю (колективного договору), однак не можливо вирішувати долю договору про працю (колективного договору) у цілому. Контент-аналіз судової практики свідчить про її неоднозначність у

Визнання угод недійсними в трудовому праві України (частина 2)

питанні застосування норм ЦК України, що регламентують механізм визнання правочинів недійсними, наслідки недійсності таких правочинів, до трудових угод (трудових договорів).

Також автором зазначається, що проблеми пов'язані із дослідженням правової природи та реалізацією такого способу захисту, як визнання угод недійсними у трудовому праві залишаються у вузькому фокусі національної трудо-правової доктрини. Досліджуючи інститут недійсності трудових угод, у цьому зв'язку, не можливо не відмітити, що окремим проблемам визнання угод недійсними у трудовому праві, як одному із складних напрямів наукового дослідження трудового права, присвячено праці як радянських, так і сучасних дослідників: М.Й. Бару, О.К. Безіної, Ю.Ф. Ільїна, В.М. Лебедева, О.С. Пашкова, Л.О. Сироватської та інших учених.

Ключові слова: способи захисту трудових прав, захист трудових прав, визнання угод недійсними, недійсність умов трудового договору, недійсність трудового договору, механізм захисту.

Vavzhenchuk S. Recognition agreements invalid in the labor law of Ukraine (part 2)

The article is devoted to the genesis and problems of legal regulation the invalidation of agreements as a method of protection of labor rights in the labor law of Ukraine. The author analyzes the regulation of invalidation of agreements in the Labor Code of Ukraine, the Law of Ukraine "On Collective Agreements and Contracts". In the article, the author draws attention to the fact that in the modern national labor legislation the invalidity of agreements and contracts in the field of labor is regulated quite fragmentarily. First, the Labor Code of Ukraine should be addressed. However, it contains only a few rules on the invalidity of the terms of employment contracts (article 9 of the Labor Code of Ukraine) and of the collective agreement (article 16 of the Labor Code of Ukraine). In addition, the rule on the invalidity of the terms of collective agreements or collective contracts is contained in article 5 of the Law of Ukraine "On Collective Agreements and Contracts". The outlined normative approach in today's conditions narrows the scope of application of such restorative method of protection as recognition of agreements invalid in labor law, since it applies only to the terms of employment contracts and the terms of collective agreements or collective contracts. Thus, from the point of view of application of wide range of legal tools of invalidity institute, it is possible only to establish defects of separate parts of labor agreements (collective agreement), however it is impossible to "decide the fate" of the labor agreement (collective agreement) as a whole. Analysis of court practice shows its ambiguity in the application to labor agreements (employment contracts) of the Civil Code of Ukraine, which regulates the mechanism of invalidation of agreements, the consequences of the invalidity of such agreements.

The author also notes that the problems associated with the study of the legal nature and implementation of the invalidation of agreements as a method of protection in the labor law remains in the narrow focus of national labor law doctrine. When examining the legal institute of invalidity of labor agreements, it should be mentioned that some problems of invalidation of agreements in labor law, as one of the complex areas of scientific research of labor law, were addressed by scientific works of both Soviet and modern researchers: M. Baru, O. Biezina, Yu. Ilina, V. Liebidiev, O. Pashkov, L. Syrovatska and other scholars.

Key words: methods of protection of labor rights, protection of labor rights, invalidation of agreements, invalidity of employment contract conditions, invalidity of employment contract, protection mechanism.

МЕДИЧНЕ ПРАВО

Віталій Пашков,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри цивільного,
господарського та фінансового права
Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ORCID: 0000-0001-9489-7768

Євген Гнедик,

кандидат юридичних наук, молодший науковий
співробітник лабораторії дослідження проблем
національної безпеки у сфері громадського
здоров'я Науково-дослідного інституту вивчення
проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса
Національної академії правових наук України

ORCID: 0000-0003-3005-3624

<https://doi.org/10.32782/2306-9082/2022-46-8>

УДК 346.7

Фармацевтична політика держави в умовах воєнного стану

Постановка проблеми. З початком війни в Україні різке змінилося ставлення окремих посадових осіб сфери охорони здоров'я до фармацевтичної діяльності. В самі перші дні війни, виявилось, що фармацевтичні заклади України, включаючи як, безпосередньо виробників фармацевтичної продукції, так і аптечні заклади, взагалі не були готові к будь яким надзвичайним ситуаціям. Як наслідок, виникла проблема в частині підвищення цін на лікарські засоби (при збереженні відпускних цін фармацевтичними виробниками), і дефіцит окремих груп

лікарських засобів та медичних виробів. І можна ще додати повну відсутність державного контролю за фармацевтичною продукцією, що ввозиться в Україну і її подальшу долю. Спроби органів державної влади, в тому числі МОЗ України вжити заходів в частині поліпшення ситуації на фармацевтичному ринку, лише створюють ілюзію щодо покращення ситуації, одночасно створюючи нові проблеми.

Тобто, деякі прогалини правового забезпечення фармацевтичної політики держави особливо стали помітними в умовах війни. До них можна

віднести: 1) поступову, протягом останніх років, ліквідацію державних та комунальних аптечних закладів, що призвело до погіршення доступності до лікарських засобів, що містять наркотичні засоби та психотропні речовини і не лише в умовах війни; 2) негласна державна підтримка (в тому числі органами місцевого самоврядування) монополізації аптечної діяльності та створення аптечних великих мереж як міжрегіонального рівня так і регіонального, що призвело як до мінімізації економічної конкуренції на фармацевтичному ринку так і до зловживання ними монопольним становищем; 3) мовчазна згода держави на розвиток маркетингових договорів на фармацевтичному ринку і, як наслідок, збільшення вартості лікарських засобів.

Хотілось би зазначити, що всі поставлені питання між собою взаємопов'язані, тому будемо проводити аналіз за ступенем важливості та можливого негайного виправлення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблем державної політики у сфері охорони здоров'я, в тому числі фармацевтичної політики держави, займався і продовжує займатися багато правознавців, такі як: А. Гаркуша, Н. Гуторова, І. Демченко, Р. Майданик, П. Нога, А. Олефір, І. Сенюта, В. Стеценко, С. Стеценко та інші.

Зазначені науковці розглядали існуючі проблеми державної політики у сфері охорони здоров'я, в тому числі фармацевтичної політики держави переважно через призму мирного часу. Можливість настання будь яких катаклізмів, в тому числі війни розглядалося як щось дуже далеке та малоімовірне.

Постановка завдання: дослідити наявні правові прогалини у формуванні фармацевтичної політики держави як у довоєнний час, так і під час війни. Проаналізувати шляхи

мінімізації загроз на фармацевтичному ринку під час переформатування політики держави у цій сфері.

Основний зміст. Перед тим як досліджувати фармацевтичну діяльність в умовах воєнного стану, необхідно проаналізувати довоєнний стан правового забезпечення фармацевтичної діяльності.

До 24.02.2022 року в ході досліджень, в тому числі анкетування фармацевтичних працівників було встановлено, що ціни на фармацевтичну продукцію в Україні були до війни завищені на 40 – 60 відсотків через використання маркетингових угод і перевищують ціни на аналогічну продукцію окремих країн ЄС [1] (це було також підтверджено листом АМКУ від № 126-29/01-14481 від 08.11.2019 року на ім'я БФ «Пацієнти України»).

Виникає питання, а яким чином фармацевтичний маркетинг (до якого відноситься діяльність, яка спрямована на створення попиту та досягнення цілей фармацевтичного підприємства через максимальне задоволення потреб споживачів у лікарських засобах та виробих медичного призначення), може впливати на негативне ціноутворення фармацевтичної продукції?

Справа в тому, що в Україні фармацевтичний маркетинг має свої національні особливості. Фактично, в українських реаліях завданням фармацевтичного маркетингу є надання послуг по просуванню ліків, у першу чергу саме того виробника, який уклав «маркетингову угоду» з відповідною аптекою. Мова, навіть йде і про рецептурні лікарські засоби, що заборонно законодавством.

Фармацевтичний маркетинг реалізується через угоди: 1) за участю звичайних аптечних мереж (сторонами маркетингових угод є фармацевтичні виробники та суб'єкти з аптечної діяльності при сприянні медичних представників та лікарів);

2) за допомогою цифрового маркетингу (сторонами угод з цифрового маркетингу є суб'єкти з дистанційної торгівлі фармацевтичною продукцією (інтернет аптеки, служби доставки, онлайн аптеки) та кінцеві споживачі (пацієнти, приватні медичні заклади). Веб сайти таких суб'єктів можуть знаходитися за національної юрисдикції).

Особливості фармацевтичного маркетингу в Україні полягають в тому, що українська версія фармацевтичного маркетингу сприяла, по-перше, неналежному виконанню своїх обов'язків фармацевтичним і медичним працівником, що полягає у просуванні певної продукції, іноді небезпечної для здоров'я конкретного пацієнта або яка не має необхідного терапевтичного ефекту і, як наслідок: 1) Отриманню неправомірної вигоди фармацевтичними і медичними працівниками за просування такої продукції; 2) Спричиненню шкоди здоров'ю пацієнта.

По-друге, монополізації аптечної діяльності, що відбувається у прихованих формах і, як наслідок: 1) Значному підвищенню цін на лікарські засоби та медичні вироби; 2) Порушенню права пацієнтів на доступні, ефективні лікарські засоби та медичну продукцію; 3) Фальсифікації фармацевтичної продукції.

Реалізація фармацевтичної продукції (через легальні аптечні заклади) відбувалася за схемою: медичний представник – лікар – фармацевт. Тобто, пацієнт не завжди обирає для себе те, що йому потрібно, а те, що вигідно для цієї зв'язки осіб.

Як наслідок для всіх лікарів була розроблена схема взаєморозрахунків за рекомендовані для закупівлі пацієнтами фармацевтичної продукції: 1) Жодна поставка до аптеки фармацевтичної продукції не здійснювалася без винагороди суб'єкта аптечної діяльності, підставою якої є маркетингова угода; 2) Внаслідок цього фармацевтичні виробники та імпортери

вимушені завищувати собівартість кінцевої продукції.

Крім того, великий сегмент ринку роздрібних продаж з аптек, за рекомендацією лікарів (під видом лікарських засобів) є продукція, що не зареєстрована як лікарські засоби (дієтичні добавки, продукти харчування для медичного використання тощо).

В ході дослідження були встановлені факти значного завищення цін на окремі групи важливих лікарських засобів у порівнянні з референтними країнами.

Мова йде про принципи ціноутворення та продажу окремих груп лікарських засобів організаціям, що фінансуються з бюджету на основі цін на лікарські засоби, які зареєстровані в Республіці Польща, Словацькій Республіці, Чеській Республіці, Латвійській Республіці, Угорщині (референтні країни).

Так, постанова КМУ № 426 від 03.04.2019 року «Про референтне ціноутворення на деякі лікарські засоби, що закуповуються за бюджетні кошти»: заклади і установи охорони здоров'я, що повністю або частково фінансуються з державного та місцевих бюджетів, закуповують лікарські засоби, які включені до переліку, за цінами, що не перевищують установлених Міністерством охорони здоров'я граничних оптово-відпускних цін з урахуванням податків та зборів, а також граничних постачальницько-збутових і торговельних (роздрібних) надбавок, визначених постановою Кабінету Міністрів України від 17.10.2008 р. № 955 «Про заходи щодо стабілізації цін на лікарські засоби».

Це означає, що загальна ціна на ці групи лікарських засобів, навіть при використанні торговельної (роздрібної) надбавки до закупівельної ціни передбаченої постановою КМУ № 955 не повинна перевищувати ціну яка встановлена в Реєстрі граничних оптово-відпускних цін на деякі

лікарські засоби, що закуповуються за бюджетні кошти, станом на 01 лютого 2021 року, затвердженому наказом МОЗ № 205 від 08.02.2021 року.

Але в ході дослідження встановлений факт закупівлі аптеками через дистриб'юторів таких лікарських засобів за такими цінами:

1. Діазепам (Diazepam) ін'єкції (розчин для ін'єкцій) в ампулах 5 мг/мл по 2 мл – за одну ампулу 52 грн.

2. Морфін (Morphine) ін'єкції (розчин для ін'єкцій) в ампулах 10 мг / мл 1 мл – за одну ампулу 70 грн.

3. Фентаніл (Fentanyl) ін'єкції (розчин для ін'єкцій) в ампулах 0,05 мг/мл по 2 мл – за одну ампулу 64,70 грн.

Проте, гранична оптовідопускна ціна в перерахуванні на одиницю лікарської форми складала на той час:

1. Діазепам (Diazepam) ін'єкції (розчин для ін'єкцій) в ампулах 5 мг/мл по 2 мл – за упаковку 11,04 грн.

2. Морфін (Morphine) ін'єкції (розчин для ін'єкцій) в ампулах 10 мг / мл 1 мл – за упаковку 9,06 грн.

3. Фентаніл (Fentanyl) ін'єкції (розчин для ін'єкцій) в ампулах 0,05 мг/мл по 2 мл – за упаковку 15,25 грн.

В ході анкетування були встановлені і інші факти завищення цін на фармацевтичну продукцію, особливо на імпорتنі лікарські засоби.

Наприклад, в країнах ЄС упаковка Voltaren дозуванням 0,5 мг та кількістю таблеток – 40 шт. коштувала 1,6 євро.

В Україні цей самий лікарський засіб дозування 0,5 мг та кількістю таблеток 20 шт. коштував 284 грн 26 коп., що при курсі євро на той час приблизно 1 євро – 30 грн., за 40 таблеток приблизно становила 18 євро.

Зрозуміло, що значне підвищення цін на фармацевтичну продукцію відбувалося внаслідок масового укладення між фармацевтичними закладами маркетингових угод.

Імпортери, вітчизняні виробники уклали з аптечними мережами маркетингові угоди як самостійно так і через посередників. Нами були проаналізовані маркетингові договори з такими фармкомпаніями:

1. Компанії з іноземним капіталом: Мега Лайфсайтезіс, МОВІ ХЕЛС, Органостін ЛТД, Аббот Україна, ГЛЕДФАРМ ЛТД, Асіно Україна, Альпен Фарма АГ, Астрафарм, Юніфарм Україна, Медокемі Лімітед, Байер, Юніфарм Україна, Долфі Україна, Конарк Інтермед, Нобель Ілач Санаї Ве Тіджарет Анонім Шіркети, Польфарма, Стада Україна, Реккіт Бенкізер Україна тощо (Цікаво те, що у Асіно Україна серед препаратів в додатку до договору маркетингу внесені такі рецептурні препарати як «Діокор Соло» в таблетках, «Ламотрин», «Левокорд Ретард Асіно», у ГЛЕДФАРМ ЛТД серед препаратів в додатку до договору маркетингу внесений такий рецептурний препарат як «Фаніган» в таблетках. Тобто відбувається просування товарів, які апріорі не підлягають просуванню).

2. Вітчизняні виробники та імпортери: ТОВ «Фіто Лек», ПАТ «Хімфармзавод «Червона зірка», ПАТ «Київський вітамінний завод», ТОВ «Астрафарм», ТОВ «Новалік Фарм», ТОВ «Виробничо-торгівельна фірма «Сарепта», ТОВ «Мікрофарм», ТОВ «Тернофарм», ТОВ «Медіко», ТОВ «Фарма Хауз», ТОВ «Медичний центр М.Т.К.», ПАТ «Науково-виробничий центр «Борщагівський хіміко-фармацевтичний завод», ТОВ «1 А Діагностична компанія», ПАТ «Лубнифарм», ТОВ «Агрофарм» тощо (ПАТ «Київський вітамінний завод» пропонував цікаву форму розрахунків за маркетинговими угодами: 75 умножити на кількість одиниць товару та на кількість аптечних закладів (при наявності 100 аптечних закладів за 100 найменувань оплачується власнику аптечної мережі – 750 000 грн).

А наприклад, ПАТ «Лубнифарм» пропонує за маркетинговими договорами аптечним мережам від 15 до 25 відсотків доплати за отриманий товар).

Але саму цікаву групу складає окрема частина імпортерів, вітчизняних виробників укладає маркетингові договори з аптечними мережами через посередників за «сірими схемами»: ТОВ «Олів Фарм Сервіс» (кінцеві бенефіціари – Натальченко І.В., Натальченко І.О.), ТОВ «В2В Фарм» (кінцеві бенефіціари – Нікольченко О.А., Натальченко І.О.), ТОВ «В2В Фарм Сервіс» (кінцеві бенефіціари – Натальченко І.О., Натальченко І.О.), ТОВ «В2В Фарм Компані» (кінцеві бенефіціари – Натальченко І.О., Натальченко І.О.), ТОВ «В2В Фарм Груп» (кінцеві бенефіціари – Натальченко І.О., Натальченко І.О.). Або, ТОВ «Фарм-Рост Плюс» (кінцевий бенефіціар – Вовкодав А.А.), ТОВ «Спектр Фарм» (кінцеві бенефіціари – Вовкодав А.А., Вовкодав І.М.). Також працюють за такими ж схемами ТОВ «ОМП Маркетинг» (засновник – ПП «ОМП», кінцевий бенефіціар – Левтеров К.В.), ТОВ «Галафарм» (засновники – Круковський В.М., Білий І.О., Рижей В.С.), ТОВ «ТМСКО» (засновник – Пустовойт Ж.М.), ТОВ «Армантіс» (засновник Жарков Дмитро з Літви), ТОВ «Медліст Маркетинг» (засновник Тмощук С.Н.), ТОВ «Смарт Фарма» (засновники – ТОВ «Смарт Істейт», Зельдіс В.Є., Зельдіс М.В) (цікаво те, що зазначених посередників об'єднують наявність пов'язаних осіб серед кінцевих бенефіціарів).

Таке становище можливо лише внаслідок монополізації фармацевтичного ринку, зокрема його роздрібного сегменту.

Внаслідок аналізу діяльності великих аптечних мереж встановлено, що окремі суб'єкти аптечної діяльності працюють за різними брендами з окремою реєстрацією суб'єкта у кожному

регіоні України, внаслідок цього складається враження максимальної конкуренції між цими суб'єктами.

Наприклад: 1) ТОВ «Аптека Магнолія», додатково працює за брендами: АНЦ, Аптека низьких Ц., Копійка, Фармкопійка, Благодія, Медпрепарат, Шара, Магнолія; 2) ТОВ «Гамма-55» працює за брендами: Аптека 9-1-1, Аптека оптових Ц., Магія Фарм, Аптека 97, ЦРА № 16, ТВА-Груп, Дануш, Аптека 211, Є-Аптека; 3) ТОВ «Фармацевтична компанія «Здорова родина», за брендами: Ромашка, Ваша сімейна аптека, Сальве, Здорова родина; 4) ТОВ «3-і», за брендами: Аптека 3 і, Аптека Довіра, Аптека 3.

Зрозуміло, що це не повний перелік, можна ще згадати ТОВ «Соломія сервіс» з аптеками Подорожник або ТОВ «Фармастор» з аптеками «Аптека доброго дня» та інші. Але головним є те, що ці суб'єкти аптечної діяльності мають власне об'єднання, з метою координації своїх дій.

Саме такий стан фармацевтичного ринку та його правове забезпечення був до 24 лютого 2022 року.

Що змінилося з початком війни?

Дослідження фармацевтичного ринку в умовах воєнного стану свідчить про низку непередбачуваних явищ. До таких можна віднести зменшення кількості аптечних закладів на території України, що було пов'язане не лише з тимчасовою окупацією окремих територій України та/або руйнацією аптечних закладів, а і звичайною ринковою ситуацією.

Так, станом на 23.02.2022 року, на території нашої держави працювало 20,8 тис. аптек та аптечних пунктів. А вже станом на 24.03.2022 року, кількість працюючих аптечних закладів складала – 16,7 тис., це складало 80 відсотків довоєнної кількості аптек. Станом на 06.04.2022 року в Україні вже працювало 16,2 тис. аптек [2]. Цікаво те, що за даними Державної

служби України з лікарських засобів та контролю за наркотиками, у перші дні війни функціонувало близько 10% аптечних закладів [3].

Тобто, роздрібний сегмент фармацевтичного ринку зберіг свою спроможність. Однак самі перші кроки діяльності аптечних закладів були для країни та пацієнтів критичними.

Про що саме йде мова?

Почнемо з головної на нашу думку проблеми, яка може бути виправлена негайно і яку ми спостерігаємо на фармацевтичному ринку, це необґрунтоване підвищення цін на лікарські засоби. При цьому, шляхом проведення опитування було встановлено, що вітчизняні фармацевтичні виробники не підвищували відпускні ціни.

В свою чергу, при проведенні опитування представників аптечних закладів Полтавської, Харківської, Миколаївської, Київської, Одеської та Львівської областей, які належать до аптечних мереж як міжрегіонального рівня так і регіонального рівня, було встановлено факт збільшення товарообігу до 30 відсотків [4]. Цікаво те, що збільшення товарообігу одночасно супроводжується оптимізацією кількості аптечних закладів. Тобто відбувається банальне закриття аптек, іноді з об'єктивних причин. Хоча самі звичайні працівники аптек не отримують ніяких додаткових винагород і професійне виконують свої обов'язки.

І цікаво те, що в умовах збільшення цін на лікарські засоби, бенефіціари (власники) аптечних мереж подовжують займатися здирицтвом з вітчизняних виробників ліків під видом маркетингових договорів. І це все відбувається в умовах війни.

При опитуванні керівного складу вітчизняних фармацевтичних підприємств встановлено, що фармвиробники вимушені сплачувати міжрегіональним аптечним мережам, по окремим позиціям до 60 відсотків вартості товару. Зрозуміло, що ці

додаткові витрати товаровиробники іноді вимушені закладати у власні витрати, зменшуючи обігові кошти і, як наслідок, можуть опинитися на грані банкрутства. І це в ті часи, коли державі потрібні ліки.

В цьому контексті цікавим є наданий фармвиробниками лист звернення за підписом керівництва мережі аптек «Подорожник», в адресу більшості фармацевтичних виробників, який можна розглядати як звичайне вимагання. З одного боку вони наполегливо вимагають надати знижку (зрозуміло, що мова про зниження цін не може і йти), з іншого попереджають про необхідність збереження ретро-бонусів¹.

З цієї серії, цікавим є також лист аптечної мережі «Фармастор» до фармацевтичних виробників країни щодо перенесення заборгованості аптечної мережі на майбутні виплати по маркетинговим договорам, тобто ті ж самі ретро-бонуси. Як це буде відображене на обігових коштах виробників, я вважаю зрозуміло.

Тобто, кінцеві бенефіціари, власники окремих аптечних мереж (де які з них зареєстровані в офшорних зонах) отримують на крові наших співвітчизників надприбутки, а за все сплачує кінцевий споживач (пацієнти або держава).

З одного боку, громадяни України не мають іншого виходу і вимушені закуповувати ліки за любимими цінами, з іншого, держава в умовах війни та підтримки боєздатності несе невиправдані витрати лікуючи як поранених бійців так і надаючи медичну допомогу своїм громадянам.

Також дивну позицію зайняли найкрупніші вітчизняні дистриб'ютори. Так, шляхом опитування працівників

¹ ретро-бонус – це премія стимулюючого характеру, яку постачальники товарів виплачують своїм дистриб'юторам, якщо виконано певний план продажу. У торгівлі це виглядає так: бонуси виплачуються за певну кількість реалізованих чи закуплених товарів.

аптек та при порівнянні відпускної ціни окремих заводів виробників фармпродукції та оптової ціни найкрупніших фармацевтичних дистриб'юторів був встановлений факт оптової націнки, на окремі групи фармацевтичної продукції до 30 – 40 відсотків.

Наступна проблема, пов'язана з поступовою ліквідацією державних та комунальних аптечних закладів і, яка не лише пов'язана з вищевикладеним питанням, а і створила інші перешкоди в доступності ліків для українців.

Де у кого може виникнути питання: а для чого при такій великій кількості аптек перед війною, було необхідно мотивувати збереження державних та комунальних аптечних закладів?

Відповідь дуже проста. На сьогодні, у своїй більшості, відпуск лікарських засобів, що містять наркотичні речовини здійснюють лише державні та комунальні аптеки господарські товариства, які засновані за участю територіальних громад (тобто, мають частку комунального майна). Те є саме відбувається щодо відпуску ліків за референтними цінами для визначених верств населення, зокрема «чорнобильці».

Тобто, першою проблемою, з якою стикнулося багато пацієнтів у перші дні, навіть часи, з початку війни це питання забезпечення пацієнтів лікарськими засобами, що містять наркотичні засоби та прекурсори (на жаль, зазначена проблема в умовах сьогодні на нормативно-правовому рівні не підлягає вирішенню і, її вирішення можливе лише після війни, якщо буде політична воля окремих посадових осіб і державницькі настрої, а не бажання і далі вирішувати особисті фінансові проблеми.

Всім відомо, що діяльність пов'язану з обігом лікарських засобів які містять наркотичні засоби, психотропні речовини та прекурсори, можна здійснювати лише при наявності окремих

видів ліцензій (окремо на виробництво, на перевезення, на зберігання, на торгівлю тощо).

Крім того, проблемою є питання ціноутворення цієї групи лікарських засобів, що регулюється державою, а також умов зберігання, кваліфікації персоналу та інше, в тому числі, іноді не зовсім виправдана увага до цього виду діяльності з боку правоохоронних органів.

Ці фактори не дають можливості на швидке отримання прибутку і, тому у більшості випадків, легалізована діяльність пов'язана з обігом лікарських засобів які містять ці контрольовані речовини є не привабливою для суб'єктів аптечної діяльності.

Наступною, помітною проблемою з якою стикнулися всі і пацієнти і працівники аптечних закладів з початком війни, це наявні обмежені запаси лікарських засобів на регіональних аптечних складах. Як правило, більшість аптек та аптечних складів отримують запаси не більше ніж на три робочих дні. Це є виправданим з точки зору економічних показників, проте є невиправданим з точки зору соціальної функції аптек, якщо їх вважати закладами охорони здоров'я, а не торговельними точками. На сьогодні ця проблема у більшості випадків вирішена, проте її вирішення не пов'язано з нормативно-правовою складовою, а є звичайним інструментом в контексті отримання прибутку (мова йде про звичайне підвищення цін).

Справа в тому, що до штучної руйнації державної та комунальної мережі [5] необхідні групи лікарських засобів за усіма позиціями зберігалися на державних та комунальних аптечних складах [6].

Раніше у комунальних (регіональних) аптечних складах знаходилась на зберіганні необхідні групи лікарських засобів для потреб у випадку надзвичайних ситуацій. Зрозуміло, що ця ситуація вимагала економічної

підтримки від органів місцевого самоврядування та нормативно-правового забезпечення органів державної влади.

Як наслідок, в тих регіонах, де була збережена комунальна аптечна мережа (або співзасновниками є територіальні громади), функції щодо відпуску контрольованих груп лікарських засобів, а також на які встановлюються референтні ціни, більш менш виконуються.

Таким чином, громадяни України, в умовах війни, пожинають плоди надмірної лібералізації фармацевтичного ринку.

Між тим, МОЗ України та Уряд здійснив деякі кроки для спрощення фармацевтичної діяльності.

Наприклад, наказом МОЗ України від 03.03.2022 р. № 406 дозволяється ввозити на територію України лікарські засоби без дотримання вимог частини 1 ст. 17 Закону України «Про лікарські засоби», тобто без: проходження ними процедури державної реєстрації; наявності сертифіката якості серії лікарського засобу; ліцензії на імпорт лікарських засобів. Також, наказом № 406 дозволяється транспортування лікарських засобів транспортними засобами загального користування (у тому числі тими, якими здійснюється перевезення пасажирів) та у поштових або багажних відправленнях, за умови дотримання їх умов зберігання, визначених виробником. Наказом МОЗ України від 07.03.2022 р. № 429 спрощений порядок дозволу для роботи в фармацевтичних закладів на період воєнного стану в країні. Наказом від 07.03.2022 № 425 МОЗ України надало дозвіл на зберігання препаратів, що містять наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори, у всіх складських приміщеннях фармацевтичних (аптечних) закладів, які мають відповідну ліцензію на обіг підконтрольних речовин.

Кабінет Міністрів України постановою від 15.04.2022 р. № 471 ухвалив ряд змін, які стосуються процедури

державної реєстрації та перереєстрації лікарських засобів та їх обігу в умовах воєнного часу. Зокрема, затверджено Порядок екстреної державної реєстрації лікарських засобів, медичних імунобіологічних препаратів, препаратів крові, що постачаються в Україну протягом введення воєнного стану під зобов'язання.

Проте, всі ці заходи носять тимчасовий характер і не можуть свідчити про наміри внести суттєві зміни у фармацевтичну політику держави.

Цікаво те, що спрощення аптечної діяльності та зменшення контролю призвели до активізації діяльності Інтернет-аптек.

Тим часом, за оцінкою ВООЗ, поширення підроблених ліків через нелегальні Інтернет – аптеки становить приблизно 50 відсотків [7]. При цьому пацієнти не обізнані про потенційну небезпеку, пов'язану з купівлею ліків через Інтернет – аптеки, і не можуть розрізнити легальні та нелегальні заклади.

Інтернет – аптеки почали виникати ще наприкінці 1990-х років. Станом на 2020 р. світовий ринок Інтернет – аптек, за інформацією фахівців з кібернетичної безпеки, оцінюється приблизно в 68,2 млрд. дол. США, і, за прогнозами, до 2027 р. він може зрости до 202,2 млрд. дол. [8] Це свідчить про те, що технології, пов'язані зі здоров'ям, зазнають еволюції, зумовленої цифровізацією системи охорони здоров'я та поширенням використання Інтернету у повсякденному житті.

Цифрові форми фармацевтичного маркетингу, орієнтованого безпосередньо на споживача, глобалізувалися в епоху вільного та відкритого обміну інформацією [9]. Деякі дослідники погоджуються з тим, що новий напрямок фармацевтичних послуг, пов'язаний з цифровізацією, пропонує привабливий для більшості пацієнтів, особливо з обмеженими фізичними

можливостями [10]. Це і можливість он-лайн-замовлень протягом 24 годин, і економічна доступність більшості найменувань фармацевтичної продукції та питання конфіденційності. Наприклад, в Інтернет – аптеках спостерігається підвищений попит на протизапальні засоби [11]. Однак Інтернет відрізняється від інших засобів масової інформації, принаймні в одному важливому відношенні: він дозволяє покупцям з усього світу здійснювати покупки з відносною анонімністю на цілодобовому торговому майданчику [12].

Висновки. Фармацевтична політика держави, незважаючи на провальний характер, що в період воєнного стану призвела до погіршення медикаментозного забезпечення не змінилася та продовжують сприяти погіршенню прав громадян на доступні та ефективні фармацевтичні товари. Більш того, продовжується сприяння монополізації аптечної діяльності та отриманню незаконних доходів з боку бенефіціарів аптечних мереж.

При цьому, не враховується досвід країн ЄС щодо демонополізації

аптечного ринку. Для порівняння, в країнах ЄС є звичайною практикою набуття права власності на одного фармацевта не більше чотирьох аптек. Між тим, для України середня кількість аптек від 500 до 1000 в рамках одного суб'єкта аптечної діяльності.

Зазначене, потребує розробки окремого проекту закону про фармацевтичну діяльність, як це має місце в окремих країнах Європи.

Крім того, доцільно, в рамках правового забезпечення створити умови для підвищення стійкості медикаментозного забезпечення для чого необхідно створення чергових аптек, готових до роботи в безперервному режимі, захищених від зовнішніх пошкоджень, що мають реєстр фармацевтів, допущених до роботи у воєнний час, та чий ліки запаси призначені для того, щоб бути готовими до надзвичайного стану. Можливі різні варіанти, з хорошим потенціалом партнерства, при якому держава відповідає за норми та специфікацію запасів лікарських засобів та несе фінансову відповідальність за забезпечення наявності мінімального запасу основних лікарських засобів.

Список використаних джерел

1. Gutorova Nataliya, Pashkov Vitalii, Soloviov Oleksii. Legal means of ensuring competition in pharmacy. *Wiadomości Lekarskie*. Volume LXXIII, Issue 12. Part 2. December 2020. 2701–2708
2. 80% аптек в Україні продовжує працювати: актуальна статистика. Пресслужба. *Щотижневик АПТЕКА*. 2022. URL: <https://www.apteka.ua/article/631700> (дата звернення: 25.05.2022)
3. Фармацевтична галузь під час війни: онлайн-зустріч українських HR. Пресслужба. *Щотижневик АПТЕКА*. 2022. № 10/11 (1331/1332). URL: <https://www.apteka.ua/article/635345> (дата звернення: 25.05.2022)
4. PHARMACY SALES DURING WAR – UDT 22/04/2022. АПТЕКА. *Online UA*. URL: <https://www.apteka.ua/article/630608> (дата звернення: 25.05.2022)
5. Віталій Пашков Терміново: все про руйнацію державних та комунальних аптечних закладів. *Щотижневик АПТЕКА*. 2020. № 12(1233). С. 10.
6. Gutorova Nataliya, Pashkov Vitalii, Soloviov Oleksii. Legal means of ensuring competition in pharmacy. *Wiadomości Lekarskie*. Volume LXXIII. Issue 12. Part 2. December 2020. 2701–2708.
7. Katsuki T., Mackey T.K., Cuomo R. (2015) Establishing a Link Between Prescription Drug Abuse and Illicit Online Pharmacies: Analysis of Twitter Data. *ur.gov.lv*. URL: <https://www.jmir.org/2015/12/e280/> [rev.28.02.2022]

8. AlltheResearch. September 8, 2021.5 min read. Increase in number of internet users, generation of online prescriptions in the hospitals or pharmacies and rise in online-services are some of the factors responsible for the growth of the online Pharmacy market.

9. Mackey T.K., Liang B.A. (2013) Pharmaceutical digital marketing and governance: illicit actors and challenges to global patient safety and public health. *ur.gov.lv*. URL: <https://globalizationandhealth.biomedcentral.com/articles/10.1186/1744-8603-9-45> [rev. 28.02.2022]

10. Fittler A., Adeniyе L., Katz Z., Bella R. (2021) Effect of Infodemic Regarding the Illegal Sale of Medications on the Internet: Evaluation of Demand and Online Availability of Ivermectin during the COVID-19 Pandemic. *ur.gov.lv*. URL: <https://www.mdpi.com/1660-4601/18/14/7475> [rev. 28.02.2022]

11. Mackey T.K., Liang B.A. (2013) Pharmaceutical digital marketing and governance: illicit actors and challenges to global patient safety and public health. *ur.gov.lv*. URL: <https://globalizationandhealth.biomedcentral.com/articles/10.1186/1744-8603-9-45> [rev.28.02.2022]

12. Mackey T.K., Liang B.A. (2013) Pharmaceutical digital marketing and governance: illicit actors and challenges to global patient safety and public health. *ur.gov.lv*. URL: <https://globalizationandhealth.biomedcentral.com/articles/10.1186/1744-8603-9-45> [rev.28.02.2021]

Пашков В. М., Гнедик Є. С. Фармацевтична політика держави в умовах воєнного стану

В статті розглянуто фармацевтична політика України в умовах війни. Проведення анкетування фармацевтичних працівників. Встановлений факт надмірного використання, при здійсненні фармацевтичної діяльності маркетингових угод. Проаналізований довоєнний стан правового забезпечення фармацевтичної діяльності в Україні, існуючи прогалини, що призвели до масового закриття аптек в період війни, в зв'язку з відсутністю запасів фармацевтичної продукції. Крім того, недоліки фармацевтичної політики держави призвели до монополізації аптечної діяльності, що відбувається у прихованих формах і, як наслідок: 1) Значному підвищенню цін на лікарські засоби та медичні вироби; 2) Порушенню права пацієнтів на доступні, ефективні лікарські засоби та медичну продукцію; 3) Фальсифікації фармацевтичної продукції. Звернута увага на не контрольоване створення Інтернет-аптек, і розглянути наслідки такої діяльності. За оцінкою ВООЗ, поширення підроблених ліків через нелегальні Інтернет – аптеки становить приблизно 50%. При цьому пацієнти не обізнані про потенційну небезпеку, пов'язану з купівлею ліків через Інтернет – аптеки, і не можуть розрізнити легальні та нелегальні заклади. Встановлений факт пов'язаний з поступовою ліквідацією державних та комунальних аптечних закладів і, яка не лише пов'язана з вищевикладеним питанням, а і створила інші перешкоди в доступності ліків для українців і проаналізовані наслідки ліквідації комунальних аптечних мереж. Звернута увага на досвід країн ЄС з цього приводу. Надані конкретні пропозиції щодо виправлення ситуації. Зокрема, запропоновано розробити проект законодавства про фармацевтичну діяльність, як це зроблено в окремих країнах ЄС, в тому числі в ФРН. Наприкінці доведено, що фармацевтична політика держави, незважаючи на провальний характер, що в період воєнного стану призвела до погіршення медикаментозного забезпечення не змінилася та продовжую сприяти погіршенню прав громадян на доступні та ефективні фармацевтичні товари. Більш того, продовжується сприяння монополізації аптечної діяльності та отриманню незаконних доходів з боку бенефіціарів аптечних мереж.

Ключові слова: фармацевтична політика, маркетингові договори, аптечні мережі, воєнний стан.

Pashkov V., Gnedyk Ye. Pharmaceutical policy of the state in martial law

The article considers the pharmaceutical policy of Ukraine during the war. Conducting a survey of pharmaceutical workers. The fact of excessive use in the implementation of pharmaceutical activities of marketing agreements has been established. The pre-war state of legal support of pharmaceutical activity in Ukraine is analyzed, there are gaps that led to the mass closure of pharmacies during the war due to the lack of stocks of pharmaceutical products. In addition, the shortcomings of the state's pharmaceutical policy have led to the monopolization of pharmacy activities that take place in covert forms and, as a consequence: 1) Significant increases in prices for medicines and medical devices; 2) Violation of patients' right to affordable, effective medicines and medical products; 3) Falsification of pharmaceutical products. Attention is paid to the uncontrolled creation of online pharmacies, and consider the consequences of such activities. According to the WHO, the spread of counterfeit drugs through illegal online pharmacies is about 50%. However, patients are not aware of the potential dangers of buying drugs through online pharmacies and cannot distinguish between legal and illegal establishments. The established fact is related to the gradual liquidation of state and municipal pharmacies, which is not only related to the above issue, but also created other obstacles to the availability of medicines for Ukrainians and analyzed the consequences of the liquidation of municipal pharmacy networks. Attention is drawn to the experience of EU countries in this regard. Specific suggestions for correcting the situation are provided. In particular, it is proposed to develop draft legislation on pharmaceutical activities, as has been done in some EU countries, including Germany. In the end, it was proved that the pharmaceutical policy of the state, despite the failure, which during the martial law led to the deterioration of drug supply has not changed and continues to contribute to the deterioration of citizens' rights to affordable and effective pharmaceuticals. Moreover, the promotion of the monopolization of pharmacy activities and the receipt of illegal income by the beneficiaries of pharmacy chains continues.

Key words: pharmaceutical policy, marketing agreements, pharmacy chains, martial law.

ТЕОРІЯ, ІСТОРІЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА

Валентина Кончаковська,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри правознавства
та галузевих юридичних дисциплін
Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова
ORCID: 0000-0003-1643-9627

Олена Макарова,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова
ORCID: 0000-0002-0208-9737

Анна Карнаух,
кандидат політичних наук,
доцент кафедри політичних наук
Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова
ORCID: 0000-0002-4329-5684

<https://doi.org/10.32782/2306-9082/2022-46-9>

УДК 316.485.26:[355.01+355.4]:94(477)

Військова агресія проти України: історія та сучасність

Неспровокована військова агресія, жорстокість, звірство, з однієї сторони, та нескореність, відвага, горе, біль, патріотизм, нерозуміння, страх, боротьба та героїзм, з іншої, – те, що заповнило абсолютно всі сфери суспільного життя нашої держави. Ніхто з нас до останнього не міг повірити, що у XXI ст. таке можливо. Одне слово «війна» вселяє страх у кожну людину. Проте сьогодні диктує свої правила та ставить жорсткі вимоги до кожного з нас. Ми будували плани на майбутнє, працювали, навчалися заради свого блага та процвітання держави. Проте війна в одну мить змінила наше життя. Хтось став на захист держави зі зброєю в руках, хтось почав допомагати мало-забезпеченим, годувати та одягати тих, хто цього потребує, хтось із-за кордону налагоджує поставку необхідного для наших мужніх воїнів та гуманітарної допомоги, а хтось навчає, лікує, працює і підтримує економіку і, знову таки, займається благодійністю – це той вклад, який кожен свідомий українець зробив для себе, а можливо ще й зробить. Деякі території вже звільнені від окупантів, однак ми все ще не можемо почуватися в повній безпеці, адже війна ще продовжується. Тому допомога та робота кожного громадянина це безцінний внесок у нескорену, незалежну та квітучу Батьківщину.

На сучасному етапі розвитку суспільства, в епоху глобалізації, швидкого розвитку інформаційних технологій, які заповнили абсолютно всі сфери суспільного життя, зрозуміло, що паралельно з військовою агресією, інформаційна війна та кібератаки на сайти, які мають стратегічне значення для функціонування держави також мають місце. Мабуть жодна людина в розвинених країнах не уявляє себе без телефону, комп'ютера або іншого засобу для спілкування та отримання інформації і, можливо, тому ті українці, які змушені були стати біженцями або вимушеними переселенцями,

рятуючись від російської агресії, зараз можуть віддалено працювати на користь держави, знаходячись за сотні й тисячі кілометрів від рідної домівки.

Мета – окреслити історичні витоки бажання Росії завоювати території України, а також окреслити питання україно-польських відносин, як стратегічних партнерів у забезпеченні стабільності, підтримки для двосторонньої користі та розвитку.

Історичний шлях до незалежності України сповнений жорстокістю, несправедливістю, виборюванням незалежності, протистоянням тоталітарному режиму, масовими арештами українських патріотів та їх переслідуваннями. Таке враження, що українську державу та українську націю постійно переслідували, хотіли позбавити незалежності, а народ, не дивлячись на утиски, наперекір усьому, ставав все сильнішим, ще більше патріотичнішим і мужнім. Саме це, ми – творці нинішньої історії, можемо спостерігати, як об'єднується український народ, відроджується українська нація, а патріотів стає все більше, люди масово відмовляються від русизму, знищуються усі натяки на дружбу з країною агресором.

У межах нашого дослідження, було б доречно згадати про більшовицькі наміри стосовно України. Зазначене досить ґрунтовно було описано у роботах видатного українського громадсько-політичного діяча Степана Бандери. Зокрема, у відомій праці «Хоч які великі жертви – боротьба конечна», надрукована в «Шляху Перемоги», Мюнхен рік III, ч. 2-3 /98-99, Різдво 7-го січня 1956 р. У ній автор обговорює доцільність протибільшовицької боротьби, не зважаючи на великі жертви, що їх вона спричинює. Ще тоді у праці було викладено про те, що «більшовицька Москва хоче пожерти Україну і перетворити її повністю. Вона зміряє до систематичного сточення української

національної субстанції, до виконання з душі й життя українського народу всього національного змісту так, щоб затративши свою національну самобутність, українська людина, цілий український народ прийняли московсько-комуністичний зміст і форми буття та назавжди стали частиною советської Росії, советсько-російського народу. До такої максимальної цілі Москва прямує послідовно і безоглядно. Розуміючи добре, що такого перетравлення цілих загарбаних народів не можна завершити одним потягненням, більшовики розплановують його на довший поступовий процес, на цілий ряд перехідних етапів [1].

Саме це ми можемо спостерігати нині, починаючи з 2014-го року. Через 23 роки після проголошення незалежності, українці знову зі зброєю в руках захищають власну свободу та територіальну цілісність держави. Як відомо, військова операція на території Криму завершилася його анексією, після чого Росія розпочала війну на сході України. І щоб якимось чином «легалізувати» військові дії зі свого боку з квітня 2014 року розпочала створення під прикриттям «народних» виступів спецслужбами РФ так званих Донецької та Луганської народних республік». На жаль, зазначені дії були лише підготовчим етапом до широкомасштабного вторгнення в Україну.

Нагадаємо, вперше в ХХ ст. незалежність України була проголошена 22 січня 1918 року текстом IV Універсалу. І хоча вже тоді Україна мала всі ознаки держави: герб, територію, військо, грошову систему, дипломатичні відносини з іншими державами, все ж проіснувала лише три роки [2].

У міру посилення комуністичного тоталітарного режиму зростала політична та економічна залежність України. Український визвольний рух розвивався у формах збройної (1920–1950-ті) та ненасильницької (1960–1980-ті) боротьби. Наприкінці

1980-х років цей рух разом із національно-демократичними революціями у Східній Європі відіграв важливу роль у падінні комуністичних режимів, а в Україні призвів до відновлення незалежності. 16 липня 1990 року Верховна Рада УРСР під тиском демократичної опозиції та масових вуличних демонстрацій ухвалила Декларацію про державний суверенітет України. 24 серпня 1991 року на позачерговому засіданні Верховна Рада УРСР ухвалила Акт проголошення незалежності України, а 1 грудня 1991 р. на Всеукраїнському референдумі українці підтвердили своє прагнення жити в незалежній державі, зробивши її незворотнім фактом історії [2].

Результати цього референдуму заклали початок міжнародного визнання України іншими країнами, як незалежної суверенної держави. Першими з понад 130 країн світу Українську державу визнали Польща, Канада, Латвія і Литва.

Цікавим є той факт, що протягом тривалого часу поляки й українці знали періоди спільної боротьби проти зовнішніх загроз, ситуативних альянсів та війн між собою. Вони були об'єднані й роз'єднані питаннями релігії, мови, прав та кордонів. Проблеми такого роду є типовими для відносин між сусідніми державами в Європі. Однак для Польщі та України справи були більш складними «завдяки» близькості до великих держав – Росії, Австрії та Пруссії. Суперечки та лінії розподілу між поляками й українцями активно використовувалися або підсилювалися могутніми сусідами [3].

Вважаємо за доречне торкнутися питання україно-польських відносин, адже попри складнощі, яких зазнавали обидві країни у відносно недалекому минулому, все ж спромоглися стати партнерами і союзниками у багатьох питаннях і не лише у воєнний час.

Тож, ми зазначали, що Польща першою визнала незалежність України

в 1991 році. Обидві держави почали сприймати одна одну як стратегічні партнери і нині Україна відчуває величезну підтримку у такі складні часи, яких зазнала наша держава, починаючи від повномасштабного військового вторгнення Росії в Україну.

Крім того, у 1992 році Польща й Україна підписали Угоду про добросусідство, дружбу та співробітництво. За два роки було підписано декларацію принципів взаємовідносин, що підкреслила стратегічне значення країн одна для одної. Увага у двосторонніх відносинах періоду 1990-х років головним чином зосереджувалася на проблемах економіки, торгівлі та історичних питаннях. Сторонам вдалося значною мірою досягти примирення, що базувалося на формулі «пам'ятаємо минуле, але думаємо про майбутнє» [4].

Безперечно, беручи до уваги історичний досвід, можна спрогнозувати модель поведінки обох держав позбавлених права вважати одна одну партнерами, проте Польща й Україна спромоглися та обрали правильний вектор розвитку міждержавних відносин задля забезпечення стабільності, підтримки та побудови двосторонніх відносин, які були б побудовані на довірі й приносили спільну користь.

Тож в них спільне бачення проблем безпеки в Східній Європі, вони підтримують одна одну з цілого ряду питань і вважать одна одну стратегічними партнерами [3]. Нині ми відчуваємо сильну підтримку і допомогу Польщі.

Разом з тим, хочеться відмітити підтримку і співпрацю країн не лише у воєнний час. Попри значну кількість історичних конфліктів, які довелося пережити Польщі та Україні, необхідно відзначити налагодження дружніх відносин між державами. Підтвердженням цьому є те, що останнім часом питання українських мігрантів до Польщі набуло резонансу. У 2017 році українці отримали

близько 81% всіх польських робочих віз, а загальна кількість українців, що працюють в Польщі, досягає, за деякими оцінками, двох мільйонів. Безперечно, така ситуація на користь економіці обох держав, адже Польща виграє від притоку української робочої сили, а українці, в свою чергу, мають змогу отримувати вищі зарплати. Загальний обсяг коштів, що були направлені працівниками з Польщі в Україну оцінюється на рівні 3 мільярдів доларів щорічно. Завдяки мовній, культурній та соціальній близькості, а також ліберальному польському законодавству, Польща стала головним напрямком для українських трудових мігрантів [3].

За підрахунками до Польщі виїхали 2 922 978 українців (станом на 28 квітня 2022 року) [5]. Водночас, зауважимо, що немає офіційної інформації скільки громадян попрямували далі в інші країни. Водночас, лівова частина все ж залишається саме в Польщі.

Ще у 2019 р. І. Степанова у своєму дослідженні «Польсько-українські відносини: потенціал – більший за проблеми» зазначала, що у відносинах між Україною і Польщею немає серйозних причин для конфронтації. Україна може допомогти Польщі збільшити вагу Східного партнерства у спільних політиках ЄС; а Польща може далі підтримувати Україну на шляху до членства в НАТО та ЄС [4].

І тепер не можемо не згадати про таку важливу у цей час підтримку. Зокрема, Варшава стала першою столицею з числа потенційних держав-гарантів, яка публічно проголосила, що не братиме участь у такій мирній угоді, яка передбачатиме здачу Росії частини території України. Саме про це 1 травня 2022 року, заявив зовнішньополітичний радник президента Анджеея Дуди та один з керівників президентської канцелярії Польщі Якуб Кумох [6].

За підсумками боротьби за незалежність України, яка велася в умовах жорстокої громадянської війни 1918–1920 рр. і закінчилась поразкою, як непарадоксально звучить, але першими ворогами у відстоюванні незалежності України були Росія і Польща. Водночас, за багато років Росія так і залишилася нашим ворогом, тим, хто у ХХІ ст. забув, що таке міжнародне право, нехтував усіма законами ведення війни, тим, хто масово чинив воєнні злочини, жорстокість якої будуть пам'ятати ще багато поколінь, а наші діти будуть вивчати у підручниках з історії, як руйнівна військова російська машина безперечно згуртувала українців, довела незламність української нації, мужність та самовідданість всього українського народу, який боронить нашу незалежність і як майже весь цивілізований світ нам в цьому допомагав, співчував і підтримував, які звірства та жорстокість зараз переживає український народ, звільняючи рідну землю. А Польща стала справжнім союзником, партнером та другом, яка, поряд з рядом інших цивілізованих високорозвинутих країн світу допомагають у боротьбі за незалежність та відновленні миру на українській землі.

Ми торкнулися проблематики тернистого шляху становлення незалежності України, посягання на цілісність та суверенітет нашої держави зі сторони країни-агресорки у 2022 р. та підтримки і відносин нашого найближчого сусіда, а саме Польщі, яка стала прихистком для мільйонів українців і допомагає Україні разом з іншими країнами друзями перемогти й відстояти інтереси на міжнародній політичній арені.

Хотілося б відмітити слова президента США Джо Байдена, який визнав, що допомога Україні «є недешевою» для американців і водночас підкреслив, що «боротьба в Україні – це боротьба за свободу, і вона недешева, але буде дорожче, якщо світом пошириться російська агресія. Вибір стоїть між підтримкою українців, коли вони захищають свою країну, або підтримкою, коли росіяни «продовжують свої звірства» [7].

Потребує розгляду ще й питання наслідків військової агресії проти України, адже деукраїнізація та геополітичне винищення всього українського – це проблема не лише України. Війна – це загроза світовій безпеці, глобальна продовольча криза, винищення та заподіяння шкоди природним ресурсам, проблеми світової торгівлі, голод у світі, падіння економіки, безробіття, тисячі жертв, інфляція. Крім того, сумнівним видається робота міжнародних організацій, міжнародний правопорядок в цілому світі, напрацювання норм міжнародного права, яке створювалося після 1945 року, задля недопущення війн в цілому світі. Ці питання спробуємо розглянути в подальших наукових роботах.

Еволюція польсько-українських відносин та допомога й підтримка багатьох країн світу в такий складний для України час, взаєморозуміння між державами вказує на демократичні цінності, взаємоповагу до національних меншин, подолання тоталітарного режиму, говорить про можливість правового та дипломатичного вирішення міжнаціональних проблем та непорозумінь, які мають вирішуватися в правовому полі відповідно до норм міжнародного права та не порушуючи його.

Список використаних джерел

1. Хоч які великі жертви – боротьба конечна. 2016. URL: <http://dontsov-nic.com.ua/hoch-yaki-velyki-zhertvy-borotba-konechna/> (дата звернення: 15.05.2022).
2. Історія України – шлях до Незалежності. До 30-ї річниці незалежності України. 2021. URL: <https://khm.gov.ua/uk/content/istoriya-ukrayiny-shlyah-do-nezalezhnosti-do-30-yi-richnyci-nezalezhnosti-ukrayiny> (дата звернення: 15.05.2022).

3. Польсько-українські відносини: потенціал – більший за проблеми. 2019. URL: <https://www.prostir.ua/?news=polsko-ukrajinski-vidnosynu-potentsial-bilshyj-za-problemy> (дата звернення: 07.05.2022).

4. Степанова І. Польсько-українські відносини: потенціал – більший за проблеми. 2019. URL: <https://gurt.org.ua/news/informator/50975/> (дата звернення: 17.05.2022).

5. Кульчицкая К. Уехать, чтобы вернуться: почему украинцы за границей избегают статуса беженца. 2022. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/rus/articles/2022/04/28/7138538/> (дата звернення: 17.05.2022).

6. Jacek Gądek. Kumoch: Ukraina proponuje Polsce dołączenie do gwarantów jej bezpieczeństwa. Nie będziemy się uchylać. 2022. URL: <https://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/7,114884,28392058,kumoch-ukraina-proponuje-polsce-dolaczenie-do-gwarantow-jej.html> (дата звернення: 17.05.2022).

7. 33 млрд доларів для України і санкції проти російських олігархів: головні тези виступу Байдена. URL: <https://tsn.ua/ato/33-mlrd-ukrayini-i-sankciyi-proti-rosijskih-oligarhiv-golovni-tezi-vistupu-baydena-2048839.html> (дата звернення: 17.05.2022).

Кончаковська В. В., Макарова О. В., Карнаух А. А. Військова агресія проти України: історія та сучасність

У статті розглядається історичний шлях до незалежності України та передумови неспровокованої військової агресії Росії проти України. Визначено основні етапи підготовки країни-агресорки до повномасштабного військового вторгнення в Україну, починаючи з 2014 року.

Значна увага приділена питанню україно-польських відносин. Крім того, звертається увага на труднощі, яких зазнавали обидві держави Польща та Україна у відносно недалекому минулому і наголошується на тому, що ці держави все ж спромоглися стати партнерами та союзниками у багатьох питаннях. Зокрема, налагодження дружніх відносин між державами, взаємопідтримка на міжнародній арені, питання трудової міграції та біженців тощо. Крім того, окреслено перелік проблемних питань, які мають бути вирішені та досліджені, адже деукраїнізація та геополітичне винищення всього українського є не лише проблемою України.

Такі знання представляють особливий інтерес, адже в умовах сьогодення, є важливою та безцінною підтримка багатьох країн світу, розвиток міждержавних відносин, правильне ведення державної політики, прийняття стратегічних рішень для укріплення державних кордонів, забезпечення та розвиток сфер управління державою, які мають першочергове значення для забезпечення та відновлення територіальної цілісності державних кордонів, відбудови міст, які зазнали руйнувань, внаслідок воєнних дій, а також забезпечення демократичних цінностей, подолання тоталітаризму та відновлення прав людини на всіх рівнях.

Виділено перелік проблем, які виникли та (або) загострилися із початком широкомасштабного військового вторгнення, зокрема, загроза світовій безпеці, глобальна продовольча криза, винищення та заподіяння шкоди природним ресурсам, проблеми світової торгівлі, голод у світі, падіння економіки, безробіття, тисячі жертв, інфляція. Крім того,

Крім того, в роботі наводиться перелік питань, які потребують наукового дослідження, адже з початком війни жорстко постало питання ролі держави, державних та міжнародних інституцій у здійсненні та забезпеченні прав людини в умовах воєнного стану. У цьому аспекті, без сумніву, цікавим та пізнавальним було б вивчення міжнародного та національного досвіду.

Ключові слова: військова агресія, незалежність, демократичні цінності, відносини, права людини.

Konchakovska V., Makarova O., Karnayh A. Military aggression against Ukraine: history and modernity

The article examines the historical path to Ukraine's independence and the preconditions for Russia's unprovoked military aggression against Ukraine. The main stages of preparation of the aggressor country for a full-scale military invasion of Ukraine since 2014 have been identified.

Considerable attention is paid to the issue of Ukrainian-Polish relations. It also draws attention to the difficulties faced by both Poland and Ukraine in the relatively recent past and emphasizes that these countries have nevertheless managed to become partners and allies in many matters. In particular, the establishment of friendly relations between the states, mutual support in the international arena, issues of labor migration and refugees, etc. In addition, the list of problematic issues that need to be resolved and researched is outlined, because de-Ukrainization and geopolitical destruction of everything Ukrainian is not only a problem of Ukraine.

Such knowledge is of special interest, because in today's conditions, it is important and invaluable to support many countries, development of interstate relations, proper public policy, strategic decisions to strengthen state borders, ensuring and developing areas of government that are of paramount importance and restoring the territorial integrity of state borders, rebuilding cities that have been destroyed by hostilities, and ensuring democratic values, overcoming totalitarianism and restoring human rights at all levels.

The list of problems that arose and (or) aggravated with the start of a large-scale military invasion, including the threat to world security, the global food crisis, destruction and damage to natural resources, world trade, world hunger, economic decline, unemployment, thousands of victims, inflation. In addition,

In addition, the paper provides a list of issues that need research, because with the beginning of the war, the question of the role of the state, state and international institutions in the implementation and protection of human rights in martial law. In this aspect, it would undoubtedly be interesting and informative to study international and national experience.

Key words: military aggression, independence, democratic values, relations, human rights.

РЕЦЕНЗІЇ

Руслан Сербин,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України, проректор
Національної академії внутрішніх справ
ORCID: 0000-0002-8880-7743

<https://doi.org/10.32782/2306-9082/2022-46-10>

РЕЦЕНЗІЯ **на монографію** **«Адміністративно-правові засади** **формування та реалізації державної** **політики у сфері обігу зброї в Україні»¹,** **підготовлену кандидатом** **юридичних наук,** **Шумейко Тетяною Анатоліївною**

У сучасних умовах злочинність є однією з головних проблем, що стоять перед Україною, створює реальну загрозу національній безпеці країни, завдає суттєвої шкоди підвалинам державності, перешкоджає здійсненню соціально-економічних реформ, породжує в суспільстві атмосферу нестабільності та страху громадян за свою безпеку. А тому важливим завданням законодавця є формування та реалізація державної політики у сфері обігу зброї в Україні, яка представляє собою засновану на нормах чинного

законодавства цілеспрямовану, організовану управлінську діяльність (у вигляді дій чи бездіяльності) суб'єктів державної влади щодо упорядкування, розвитку та вирішення проблем належного перебігу суспільних відносин і процесів у сфері обігу зброї, яка забезпечується функціонуванням відповідного адміністративно-правового механізму. Відтак, державна політика у вказаній сфері є складним соціальним феноменом, що: 1) цілісно спрямоване на створення в державі найбільш сприятливих умов, щонайперше, для перебігу відносин і процесів у сфері обігу зброї, що розширюватимуть правові можливості громадян захищати своє життя та здоров'я, зокрема, з використанням зброї, а також запобігатимуть нелегальному обігу зброї та існуванню

¹ Шумейко Т. А. Адміністративно-правові засади формування та реалізації державної політики у сфері обігу зброї в Україні : монографія. Київ : Наук.-дослід. ін-т публ. права, 2022. 462 с.

й виникненню інших безпекових ризиків в сфері обігу зброї у державі; 2) формується та реалізується у результаті створення та функціонування відповідного адміністративно-правового механізму. З огляду на зазначене вище, актуальність та своєчасність наукового дослідження Шумейко Тетяни Анатоліївни не може викликати жодних сумнівів.

Авторка монографії «Адміністративно-правові засади формування та реалізації державної політики у сфері обігу зброї в Україні» здійснила комплексний підхід до аналізу існуючих теоретичних та практичних проблем, пов'язаних із формуванням та реалізацією державної політики у сфері обігу зброї в Україні.

Методологічною основою наукового дослідження є комплекс загальнонаукових і спеціальних методів дослідження, використання яких зумовлене поставленою метою, завданнями, об'єктом та предметом дослідження. Емпіричну основу дослідження становлять довідкові видання, аналітично-довідкові статті, а також офіційні звіти, доповіді та статистичні дані органів державної влади (Офісу Генерального прокурора, МВС України), міжнародних урядових організацій (ООН, Ради Європи), українських (Omnibus Info Sapiens, фонду «Демократичні ініціативи», Центру Разумкова, соціологічної групи «Рейтинг») і зарубіжних (Gun Violence Archive, Центру Джонса Хопкінса, Школи громадської охорони здоров'я Блумберга) неурядових організацій.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що робота є однією з перших у сучасній доктрині адміністративного права України праць,

у якій системно досліджуються теоретичні та практичні питання формування й реалізації державної політики у сфері обігу зброї, ураховуючи останні зміни законодавства про обіг зброї в Україні, зміни вторинного законодавства ЄС про контроль за цивільним обігом вогнепальної зброї, а також посилення тенденцій (2017–2021 рр.) у державах – членах ЄС та США щодо звуження прав і свобод громадян у вказаній сфері. На підставі цього сформульовано низку актуальних пропозицій щодо внесення змін до діючого законодавства України про обіг зброї, а також зареєстрованих у парламенті відповідних законопроектів.

Здобувачка добре засвоїла теоретичне надбання, що стосується теми дослідження, вільно оперує категоріями та поняттями, які вироблені юридичною наукою, звертається до праць вчених із суміжних галузей права. Матеріал монографії викладається логічно, послідовно, відповідно до визначеного змісту, що свідчить про глибоке та змістове засвоєння теми обраного дослідження. В роботі сформульовано цілий ряд нових та належно обґрунтованих наукових положень, що є внеском авторки в науку адміністративного права.

Підготовлена робота, є досить якісною та заслуговує на високу оцінку. Її теоретичні положення доцільно використовувати в якості навчальної джерельної бази для підготовки юристів у закладах вищої освіти. В цілому рецензована монографія **«Адміністративно-правові засади формування та реалізації державної політики у сфері обігу зброї в Україні»** підготовлена у відповідності до вимог які пред'являються до даного виду продукції, та рекомендується до друку.

Науково-практичний юридичний журнал

Публічне право

2 (46) / 2022

Редактор – *Петренко В. С.*
Комп'ютерна верстка – *Семенченко Ю. С.*

Підписано до друку 23.06.2022 р. Формат 70×108/16. Папір офсетний.
Гарнітура Petersburg. Друк офсетний. Умовн. друк. арк. 8,75.
Наклад 500 прим. Зам. № 0622/258.

Видавництво та друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1.
Тел.: +38 (048) 709 38 69, +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р..